T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

ÇİN'İN "TEK KUŞAK – TEK YOL" PROJESİ BAĞLAMINDA BÖLGE ÜLKELERİYLE KARŞILIKLI İLİŞKİLERİNİN GÜNCEL DURUMU VE MÜMKÜN GELİŞİM POTANSİYELİ: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE AZERBAYCAN ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İlkin JAFARLİ

İSTANBUL, 2021

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

ÇİN'İN "TEK KUŞAK – TEK YOL" PROJESİ BAĞLAMINDA BÖLGE ÜLKELERİYLE KARŞILIKLI İLİŞKİLERİNİN GÜNCEL DURUMU VE MÜMKÜN GELİŞİM POTANSİYELİ: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE AZERBAYCAN ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İlkin JAFARLİ

Danışman:

Doç. Dr. Hakan MEHMETCİK

İSTANBUL, 2021

ÖZET

ÇİN'İN "TEK KUŞAK – TEK YOL" PROJESİ BAĞLAMINDA BÖLGE ÜLKELERİYLE KARŞILIKLI İLİŞKİLERİNİN GÜNCEL DURUMU VE MÜMKÜN GELİŞİM POTANSİYELİ: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE AZERBAYCAN ÖRNEKLERİ

Bu araştırmada, Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin'in Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan örneklerinde Avrasya bölgesi ülkeleriyle ilişkilerinin güncel durumu ve bu ilişkilerin gelecekteki gelişme potansiyeli işlenmiştir. Çin'in bu devletlerle ilişkilerinde şimdiye kadar uyguladığı politikaların nasıl etki oluşturduğu araştırılmıştır. One Belt One Road'dan (OBOR) doğan sonuçların ülkeler arasındaki karşılıklı politik, ticari ve ekonomik işbirliğine nasıl yansıdığı değerlendirilmiş, buradan varılan çıkarımlarla, ilişkilerin Tek Kuşak Tek Yol projesi kapsamında nasıl gelişeceğiyle ilgili öngörüler üretilmiştir. Çin ve bu üç ülke arasında ikili ilişkiler neoliberal karşılıklı bağımlılık teorisi aracılığıyla ele alınmıştır. Karşılıklı ilişkilerde ulusötesi aktörlerin rolüne ve etkisine değinilmiştir. Bağımsız değişkenin Tek Kuşak Tek Yol projesi olması sebebinden, özellikle ticaret devleti yaklaşımı kullanılmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan ile işbirliğine yaklaşımı neoliberal ticaret devleti kavramı bağlamında yorumlanmıştır. Esas araştırma yöntemi olarak, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'daki konuyla ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşu (STK), araştırma merkezleri/enstitüleri üyeleriyle ve bu alanda deneyimli akademisyenlerle yapılmış mülakatlardan elde edilen bilgiler ışığında bu ülkelerin Çin'le ilişkilerde, özellikle OBOR ele alındığında, sergileyecekleri tutum ve ilerleyecekleri çizgi incelenmiştir. Elde edilen çıkarımlara göre, bu üç ülkede OBOR'a karşı olumlu yaklaşım mevcut; Çin, farklı alanlara yatırım yaparak politik ve ekonomik açıdan bu ülkelerle istikrarlı işbirliği yürütebilir; Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan için Çin liderliğinde bir bölgesel yapılanma dış siyasette alternatif değil; Tek Kuşak Tek Yol'un güvenlik, ideolojik ve toplumsal açıdan kayda değer etkileri olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tek Kuşak Tek Yol, Kuşak ve Yol Girişimi, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, neoliberalizm, karşılıklı bağımlılık, ticaret devleti.

ABSTRACT

CONTEMPORARY STATE AND THE POSSIBLE DEVELOPMENT POTENTIAL OF CHINA'S MUTUAL RELATIONS WITH REGIONAL COUNTRIES IN THE CONTEXT OF THE "ONE BELT – ONE ROAD" PROJECT: THE EXAMPLES OF KAZAKHSTAN, UZBEKISTAN AND AZERBAIJAN

In this research, current status of China's relations with Eurasian region countries in the examples of Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan and the potential for future development of these relations are discussed in the context of One Belt One Road project. It's been investigated how policies that China has implemented so far in relations with these states have had an impact. It was evaluated how results of OBOR reflected on mutual political, commercial and economic cooperation between countries, and with inferences from this, predictions were made about how relations would develop within scope of OBOR. Bilateral relations between China and these three countries are handled through neoliberal theory of mutual interdependence. Role and influence of transnational actors in mutual relations are mentioned. Since independent variable is OBOR, especially trading state approach was used. PRC's approach to cooperation with Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan has been interpreted in context of neoliberal trading state concept. As main research method, in light of information obtained from interviews with members of various NGOs, research centers/institutes and experienced academicians in Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan, attitudes of these countries in their relations with China, especially when OBOR is considered, and line they'll move forward have been examined. According to conclusions, there's positive approach towards OBOR in these three countries; By investing in different fields, China can maintain stable cooperation with these countries politically and economically; For Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan, Chinese-led regional structuring isn't alternative in foreign policy; OBOR won't have significant security, ideological and social implications.

Keywords: One Belt One Road, Belt and Road Initiative, China, Kazakhstan, Uzbekistan, Azerbaijan, neoliberalism, mutual interdependence, trading state.

ÖN SÖZ

Tek Kuşak Tek Yol, Çin'in küresel ticari ilişkilere ivme kazandırmayı amaçlayan görkemli ekonomik girişimidir. Girişim, geleneksel Batı-merkezli küresel ekonomi modelini yeniden yapılandırarak Çin öncülüğünde yeni bir küreselleşme dönemine geçişin temelini atmayı hedeflemektedir. Bu anlamda, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) için hem yakın hem de daha geniş çevresinde maksimum sayıda ülkeyi bu projeye dahil ederek desteğini kazanmak istemektedir. Bu noktadan yola çıkarak bu tez çalışmasında, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın Çin'in bu dış ekonomi politikasını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Bugüne kadar mevcut olan ikili ilişkilerde katedilen yol değerlendirilerek, gelinen noktanın Tek Kuşak Tek Yol'a sunduğu katkı, üç ülke açısından karşılaştırılmıştır. Bu katkının derecesine bağlı olarak, One Belt One Road (OBOR) bağlamında karşılıklı ilişkilerin hangi yönde ilerleyeceği incelenmiş ve her üç ülke için geçerli, genel çıkarımlarda bulunulmuştur.

Bu araştırma konusu, tam da Çin'in Tek Kuşak Tek Yol aracılığıyla çeşitli ülkelerle ilişkilerini geliştirerek bölgesel ve küresel ölçekte nasıl bir dış ekonomi politikası izlediğini ve bu politikanın nasıl evrileceğini ortaya çıkarmak amacıyla seçilmiştir. Şu anda bu projenin tanımlanması için Belt and Road Initiative (BRI) adı daha yaygın kullanılmaktadır. OBOR adının kullanımı azalsa da, makale ve araştırmalarda hâlâ hem OBOR hem de BRI tanımına rastlayabiliyoruz. Bu tezin isminde OBOR kullanılsa da metin kısmında her iki tanım kullanılmıştır.

Tez çalışmasında, mülakat yöntemi esas araştırma aracı olarak kullanılmıştır. Tez konusunun seçildiği dönemde mülakatların Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da belirlenmiş kişilerle yüz yüze yapılması planlanmıştır. Ancak Covid-19 virüsünün sebep olduğu pandemi koşulları nedeniyle mülakatlar, sanal ortamda gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılmak istenen kişilerle e-mail üzerinden iletişime geçilmiş, fakat birçok kişiden geri bildirim alınamamıştır. Dönüş yapan ve mülakat teklifini kabul eden on bir kişiyle sanal mülakat yapılmıştır. Tez araştırması esas olarak, bu kişilerden alınan verilerin analizi yapılarak yürütülmüştür. İkincil kaynakların taranması zamanı ise, özellikle Çin-Özbekistan ve Çin-Azerbaycan ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmaların azlığı ortaya çıkmış, ancak bu boşluk mülakatlarda elde edilen bilgiler sayesinde kapatılmıştır.

Araştırma konusunun seçiminde, araştırmanın yürütülmesinde, kaynakların analizinde ve genel olarak, çalışma sürecinde karşılaştığım tüm sorunlarda desteğini, tavsiyelerini ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç.Dr. Hakan MEHMETCİK'e

derin teşekkürlerimi ve saygılarımı bildiriyorum. Aynı zamanda, mülakat teklifini kabul edip sorduğum sorulara kapsamlı ve detaylı cevaplar vererek çalışma konusunun analizinde çok önemli rol oynayan verileri ve bilgileri temin eden Azerbaycan Demokrasi ve Refah Hareketi Başkanı Prof.Dr. Gubad IBADOGHLU, KAZGUU Üniversitesinden Prof. İqboljon QORABOYEV, PwC Özbekistan Akademi Müdürü Dr. Bahtiyor ESHCHANOV, Kafkasya Politika Analiz Merkezi Başkanı Ahmad ALILI, KIMEP Üniversitesinden Prof. Gerald PECH, Orta Asya Kalkınma Enstitüsü ülke direktörü Farrukh IRNAZAROV, Avrasya Barış ve Güvenlik Merkezi Başkanı Sultan ZAHIDOV, Bişkek AGİT Akademisinden Dr. Nargiza MURATALIEVA, Özbekistan Ekonomik Araştırmalar ve Reformlar Merkezinden Shakhrukh BOBOJANOV, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Merkezi Burslar ve Programlar Direktörü Narmina GASIMOVA ve Avrasya Araştırma Enstitüsünden Dr. Albina MURATBEKOVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, tez araştırmasını yürüttüğüm, pandemi koşullarının da derinden etkilediği bu süreçte psikolojik ve manevi açıdan her zaman desteklerini hissettiğim anneme, babama ve yakın arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

İlkin JAFARLİ

Bakü, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**

ABSTRACT ..... **İİ**

ÖN SÖZ ..... **İİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **Vİİ**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **İX**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERALİZM VE ÇİN **6**

1.1. Neoliberal karşılıklı bağımlılık teorisi ve Çin 16

1.2. Neoliberal ticaret devleti olarak Çin 20

1.3. ÇHC'nin Tek Kuşak Tek Yol projesini neoliberal dış ekonomi politikası aracı olarak kullanımı 26

İKİNCİ BÖLÜM

TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL KAZAK YAKLAŞIMI **32**

2.1. Çin-Kazakistan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol 35

2.2. Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi 49

2.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Kazakistan ilişkilerindeki rolü 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL ÖZBEK YAKLAŞIMI **63**

3.1. Çin-Özbekistan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol 66

3.2. Özbekistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi 80

3.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Özbekistan ilişkilerindeki rolü 87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL AZERBAYCANLI YAKLAŞIMI 93

4.1. Çin-Azerbaycan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol 96

4.2. Azerbaycan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi 111

4.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Azerbaycan ilişkilerindeki rolü 118

SONUÇ 125

KAYNAKLAR 130

KISALTMALAR

AAYB	Avrasya Altyapı Yatırım Bankası
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AKB	Asya Kalkınma Bankası
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
BRI	Belt and Road Initiative Kuşak ve Yol Girişimi
BTK	Bakü-Tiflis-Kars
CNEEC	China National Electric Engineering Company Çin Ulusal Elektrik Mühendisliği Şirketi
CNPC	China National Petroleum Corporation Çin Ulusal Petrol Şirketi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
GEP	Greater Eurasian Partnership Büyük Avrasya Ortaklığı

GPC	Gas Processing and Petrochemical Complex Gaz İşleme ve Petrokimya Kompleksi
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İYF	İpek Yolu Fonu
IMF	International Monetary Fund Uluslararası Para Fonu
MOU	Memorandum of Understanding Uzlaşı Bildirisi
OBOR	One Belt One Road Tek Kuşak Tek Yol
RF	Rusya Federasyonu
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SREB	Silk Road Economic Belt İpek Yolu Ekonomik Kuşağı
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TANAP	Trans-Anatolian Pipeline Trans Anadolu Boru Hattı
TITR	Trans-Caspian International Transport Route Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Çin'in Ticareti ve Döviz Kuru, 1978-2010.....26

Grafik 2. Çin'in Ortalama Tarife Oranı, 1978-2010.....27

GİRİŞ

One Belt One Road (OBOR) girişimi, tarihi İpek Yolu'nun ruhunu yeniden canlandırmaya yönelik bir adımdır. Tek Kuşak Tek Yol, çeşitli mega-projelerden oluşuyor, ancak iki ana program – Deniz İpek Yolu (MSR) ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (SREB), bu projenin esasını oluşturuyor. OBOR, proje güzergahında bulunan ülkeler arasında ticari-ekonomik ve yatırım işbirliği için yeni fırsatlar oluşturuyor. Ayrıca, girişimlerin pratik uygulanması için Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) ve İpek Yolu Fonu (İYF) gibi yeni finansal kalkınma kurumları da yaratmıştır. Bu kurumların sermayesi çeşitli altyapı projelerine harcanmaktadır. Bu çalışmada, Tek Kuşak Tek Yol'un Çin-Kazakistan, Çin-Özbekistan, Çin-Azerbaycan ilişkileri ve bu ülkelerin ekonomik gelişimi üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan, Tek Kuşak Tek Yol projesinin amacına ulaşmasında çok önemli etkiye sahip olan doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerdir. Tez çalışmasında, tüm bu faktörlerin OBOR bağlamında devletler arası neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkilerine etkisi analiz edilmiştir.

Çalışmanın araştırma sorusu Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin'in Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan örneklerinde Avrasya bölgesi ülkeleriyle ilişkilerinin güncel durumu ve bu ilişkilerin gelecekteki gelişme potansiyeli olmuştur. Bu açıdan konunun kapsamı ve sınırları açıktır. Tez çalışması, Tek Kuşak Tek Yol girişimi çatısı altında ve Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın dış ticari ve ekonomi politikaları çerçevesinde araştırılmış, ilgili çıkarımlar oluşturulmuş ve öngörülerde bulunulmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) OBOR'u kullanarak Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'la ilişkilerini nasıl geliştirdiği örnekler üzerinden anlatılmıştır. Çin'in bahsedilen devletlerle ilişkilerinde şimdiye kadar uyguladığı politikaların nasıl etki oluşturduğu araştırılmıştır. Ayrıca, bu ülkelerde OBOR'un nasıl karşılandığı, devlet yöneticileri ve toplum tarafından projeye karşı ne tür bir yaklaşım sergilendiği analiz edilmiştir. OBOR'dan doğan sonuçların ülkeler arasındaki karşılıklı politik, ticari ve ekonomik işbirliğine nasıl yansıdığı değerlendirilmiş, buradan varılan çıkarımlarla, ilişkilerin Tek Kuşak Tek Yol projesi kapsamında nasıl gelişeceğiyle ilgili öngörüler üretilmiştir. İlaveten, Çin'in Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan ile ilişkilerinin, üçüncü taraf olarak nitelendirebileceğimiz Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını ne derece etkilediği incelenmiştir. Aynı zamanda, Tek Kuşak Tek Yol bağlamında ikili ilişkilerin,

bölgesel güvenlik, ideolojik ve toplumsal meseleler üzerindeki etkisi de farklı açılardan değerlendirilmiştir.

Çin ve bu üç ülke arasında ikili ilişkiler neoliberal karşılıklı bağımlılık teorisi aracılığıyla ele alınmıştır. Karşılıklı ilişkilerde ulusötesi aktörlerin rolüne ve etkisine değinilmiştir. Bağımsız değişkenin Tek Kuşak Tek Yol projesi olması sebebinden, özellikle ticaret devleti yaklaşımı kullanılmıştır. ÇHC'nin Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan ile işbirliğine yaklaşımı neoliberal ticaret devleti kavramı bağlamında yorumlanmıştır. Pekin'in gelişen ekonomisi ve dünyanın en yeni ticaret devleti olarak ortaya çıkması, ülkelerle ikili ilişkilerinin çoğunu yönlendirdiği gibi bu üç devletle ilişkilerin de karakterini belirlemektedir. Bir ticaret devleti olarak Çin'in, petrol ve gaz, hammadde ve mineraller, dış pazarlara olan ihtiyacı da, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi gelişmekte olan ekonomilerle bağlarını güçlendirmesine sebebiyet veriyor.

Çin-Kazakistan, Çin-Özbekistan ve Çin-Azerbaycan karşılıklı ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol projesinin ilişkiler üzerindeki etkisi, literatürde çeşitli perspektiflerden ele alınmış, farklı çıkarımlar geliştirilmiştir. Bu anlamda, Çin-Kazakistan ikili ilişkileri üzerine yapılmış çalışmalar sayı ve değindikleri konular açısından öne çıkmaktadır. Konuyla ilgili literatür detaylı biçimde incelendiğinde, Kazakistan'da Çin'le ilişkiler ve OBOR üzerine çeşitli konferans, oturum ve paneller düzenlendiği, ÇHC ile karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine yüksek önem verildiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, Çin-Özbekistan ve Çin-Azerbaycan ilişkileri üzerine literatüre bakıldığında ise, gözle görülür eksikliğin mevcut olduğu söylenebilir.

Literatürdeki örnekleri detaylı şekilde incelersek, Bagitzhanova, Jumadilova ve Chaukerova, Çin'in Tek Kuşak Tek Yol girişiminin çağdaş uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve etkisini değerlendirmiş ve yazarlar, Çin'in Kazakistan'daki çıkarlarının öncelikli alanlarını araştırmıştır. Gasparyan, Kazakistan'ın OBOR'a katılımının sorunlarına değinmiştir. Islamjanova vd., bu katılımın bazı stratejik yönleri ve olası ekonomik etkilerini incelemiştir. Beloglazov, Çin-Kazakistan işbirliğinin Avrasya'daki bölgesel entegrasyon süreçlerine etkisini ele almıştır. Svetlana, enerji işbirliği, mevcut ticaret altyapısı ve Tek Kuşak Tek Yol girişiminin uygulanmasına yönelik beklentileri de içeren, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin ana bileşenlerinin orijinal bir analizini yapmıştır. Tokeeva ve Chernyshov ise, Pekin'in OBOR kapsamında Kazakistan'da yürüttüğü operasyonlarda kullandığı stratejileri gözden geçirmiştir.

Maitra, Çin'in Özbekistan'ın hâlâ zayıf olan endüstriyel tabanını güçlendirmeyi hedeflediğini öne sürmektedir. Yazara gore, her iki ülkenin de eski ve neredeyse unutulmuş

kültürel bağları yeniden kurma, bilim ve teknolojide yeni bir bağlantı geliştirme çabaları eşit derecede önemlidir. Komolitdinova ve JianPing, Çin ve Özbekistan arasındaki çeşitli işbirliği anlaşmalarını değerlendirmiş, ülkeler arasındaki karşılıklı çıkarları ve ikili işbirliği için gelecek fırsatları belirlemiştir. Elde edilen bulgulara dayanarak, Çin'in Özbekistan'daki siyasi ve ekonomik etkileşimlerinin yakın gelecekte daha fazla yaygınlaşacağı öne sürülmüştür. Qoraboyev ise, OBOR'un nihai amaçları ve biçimi etrafındaki mevcut belirsizliğin, girişimin uygulanmasına Özbekistan ve diğer ülkeleri daha fazla dahil etmek için hem bir zorluk hem de bir fırsat oluşturduğunu iddia etmiştir.

Lianlei, Tek Kuşak Tek Yol'un Azerbaycan'a, özellikle transit ücretleri ve endüstriyel işbirliği fırsatları açısından değerli fırsatlar getirebileceğini, ama öncelikle her iki ülkenin işbirliğine konu olacak alanları belirlemelerinin gerektiğini vurgulamıştır. Babayev ve Ismailzade, Çin'in Azerbaycan'ı güvenilir bir ortak olarak kabul ettiğini, Azerbaycan'ın, OBOR'u umut verici bir girişim olarak algıladığını ortaya koymuştur. Makale, bazı önemli tavsiyelerde bulunarak, Çin ve Azerbaycan'ın OBOR'un Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki etkisini güçlendirmek için yakın bir şekilde çalışması gerektiği sonucuna varmıştır. Ismailov ve Papava, OBOR'un Azerbaycan'dan geçen kesiminin işleyişinin verimliliğini artırmak için, çatışmacı nitelikte olan alternatif ekonomik koridor paradigmasından rekabetçi nitelikte olan karşılıklı tamamlayıcılık paradigmasına geçişin gerekli olduğunu doğrulamıştır. Mammadova ve Hasanli, Azerbaycan ve Çin arasındaki ticari ilişkilerin tarihi ve ekonomik yönlerini analiz etmiş, taşıma potansiyelinin taşıma kapasitesini, yeni yatırımlar çekme olasılığını ve bunların bir bütün olarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. A. Valiyev ise, Azerbaycan için ÇHC'nin, altyapı projelerini finanse edebilen ve Rusya'nın artan etkisini dengeleyebilen yeni süper güç olduğunu ileri sürmüştür. Literatürde öne çıkan diğer makalelerde, genellikle, devletler arası mevcut ilişkiler farklı yönlerden araştırılmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu tez çalışmasında ise, Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Kazakistan, Çin-Özbekistan ve Çin-Azerbaycan arasında hem güncel ilişkiler ele alınmış hem de gelecek fırsatlar hakkında çıkarımlar geliştirilmiştir.

Ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin güncel durumunu anlayabilmek ve muhtemel gelişim potansiyeli hakkında çıkarımlarda bulunabilmek için işbirliğine taraf ülkelerin bütünsel, bağlamsal ve öznel olarak anlaşılması, nitel araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan ekonomileri üzerinde etkisi olan OBOR'un karakteristik yönlerinin analizi öncelikle ikincil verilerin kullanımına dayanmıştır. Bu, projenin doğasından kaynaklanmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol, proje taslağında belirtilen bazı katılımcı ülkelerde henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu nedenle, proje üzerinde literatürün kullanılabilirliği hâlâ çok

azdır. Bu doğrultuda tez için kullanılmış kaynakların bir kısmı, akademik dergi ve gazete makaleleri, Tek Kuşak Tek Yol projesiyle ilgili konularda düzenlenmiş konferanslarda sunulmuş çalışmalardan oluşmuştur. Tez çalışması kapsamında esas araştırma yöntemi olarak ise, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'daki konuyla ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşu (STK), araştırma merkezleri/enstitüleri üyeleriyle ve bu alanda deneyimli akademisyenlerle yapılmış mülakatlardan elde edilen bilgiler ışığında bu ülkelerin Çin'le ilişkilerde, özellikle OBOR ele alındığında, sergileyecekleri tutum ve ilerleyecekleri çizgi incelenmiştir. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'dan toplam on bir kişiyle farklı zamanlarda mülakat yapılmış, her birine tez çalışmasının hedef ve amaçları doğrultusunda on iki soru sorulmuştur. Alınan cevablar karşılaştırmalı şekilde analiz edilmiş ve cevaplar doğrultusunda ilgili konularda çıkarımlar üretilmiştir. Mülakat yaptığımız kişilerden bazıları, verdikleri cevapların isimleriyle birge yayınlanmasını istemedikleri için, tezin metin kısmında mülakat yapılan kişilerin isimleri belirtilmemiş, onun yerine mülakat tarihlerine uygun olarak her ülke için "1. mülakat yaptığımız kişi", "2. mülakat yaptığımız kişi", "3. mülakat yaptığımız kişi" ve "4. mülakat yaptığımız kişi" şeklinde ifade edilmiştir. Kazakistan ve Özbekistan'dan "3. mülakat yaptığımız kişi"nin her iki ülke hakkında soruları cevaplaması sebebinden, bazı ortak sorulara verilen cevaplarda benzerlikler gözlemlenebilir.

Tez çalışması, Tek Kuşak Tek Yol girişimi bağlamında Çin'in belli üç ülkeyle ilişkilerinin değerlendirilmesi, bu ilişkilerdeki paralellik ve farklılıkların gün yüzüne çıkarılması açısından yenilikçiliğe ve özgünlüğe sahiptir. Tez, Çin-Orta Asya, Çin-Kafkasya araştırmaları kapsamında yapılacak çalışmalar için önemli kaynak olabilir ve bu doğrultuda farklı ülkeler ele alınarak yapılacak analizler için önayak rolünü oynayabilir. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'daki konuyla ilgili çeşitli STK, araştırma merkezleri/enstitüleri üyeleriyle ve bu alanda deneyimli akademisyenlerle yapılmış mülakatlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmanın yürütülmesi ve çıkarımların oluşturulması varılan sonuçların orijinalliğini ve gerçekçiliğini arttırmıştır. Mülakatlardan elde edilmiş bilgilerin objektif yorumlanması ve değerlendirilmesi sayesinde bunlardan varılan çıkarımların kendisini doğrulama olasılığı daha yüksektir. Literatürde, Çin-Kazakistan, Çin-Özbekistan ve Çin-Azerbaycan ilişkilerini birlikte ele alıp karşılaştırmalı şekilde analiz yapan çalışma bulunmamaktadır. Böylece, bu tez çalışmasının yenilikçi karakteri ortaya çıkmaktadır. Konunun, Çin'in üç farklı ülke ile ilişkilerini ele alması, tezin özgün ve bilimsel değerini yükseltmiştir.

Tez çalışması, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Çin'in neoliberal teoriyi ekonomi politikası olarak ne derecede uygulaması, diğer ülkelerle ikili ilişkilerinde neoliberal karşılıklı bağımlılık ilkesinin rolü, neoliberal ticaret devleti olarak ilişkilerini

oluşturma biçimi ve Tek Kuşak Tek Yol girişiminin, neoliberal dış ekonomi politikasının bir öğesi olarak kullanımı ele alınmıştır. İkinci bölümde Çin-Kazakistan, üçüncü bölümde Çin-Özbekistan, sonuncu bölümde ise Çin-Azerbaycan ilişkileri, OBOR'a genel yaklaşım, projenin karşılıklı politik/ekonomik ilişkileri nasıl şekillendirmesi, bu ilişkilerin üçüncü aktörlerin bölgesel çıkarlarına etkisi ve güvenlik, ideolojik, toplumsal etkenlerin bu ilişkilerdeki rolü analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
NEOLİBERALİZM VE ÇİN

Neoliberalizm, 1970'lerin sonlarında, kalkınma yönelimine rehberlik edecek yeni bir politika çerçevesi olarak ortaya çıktı. 1990'larda neoliberalizm, ABD Hazine Bakanlığı, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nda (IMF) hüküm süren ekonomik ortodoksiyi ifade etmenin bir yolu olarak sözde Washington Uzlaşması'nda ifadesini buldu. Beeson ve Islam (2005: 4) neoliberalizmin ve Washington Uzlaşmasının piyasanın dizginsiz işleyişini desteklemek ve devletin erişimini geri çevirmek anlamına geldiğine işaret eder. Hem zengin hem de fakir ülkelerdeki devletler, "makroekonomik ihtiyatlılığı" (enflasyonun kontrolü ve sıkı bütçelerin sürdürülmesi için bir örtmece), kuralsızlaştırma, özelleştirme, ticaret ve finansal liberalizasyon, daha düşük vergiler ve küçük hükümeti benimsemeye teşvik edildi. Artık devletlerin ekonomiye müdahelesinin minimale indirgenmesi amaçlanıyordu. Liberalizasyon politikaları ile de ülke ekonomilerinin daha çok iç içe geçmiş olması ve küresel ekonomi çatısı altında karşılıklı bağımlılığın temini esas hedeflerdi.

Neoliberalizm, Keynesyen birikim rejimi sermayesinin eksiklikleri ile kendini gösteren döngüsel krizlerinden birine yanıt olarak kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için kurulan küresel bir siyasi proje olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin farklı siyasi, ekonomik, sosyal, coğrafi vb. özellikleri ve esas olarak tarihsel olarak belirlenmiş koşulları nedeniyle farklı neoliberalizm deneyimleri yaşadığını belirtmek önemlidir. Bu gerçek açıkça neoliberalizmi tanımlamanın ve anlamanın zorluklarından biridir. Ülkeler arasında bazı ortak özellikleri temsil etmesine rağmen bir üretim tarzı olmadığı için neoliberalizmin teorik bir tanımını yapmak özellikle zordur (Saad-Filho, Johnston 2005: 1). Farklı özgeçmişe sahip olan devletlerin bu yeni ekonomi kurallarını aynı seviyede benimsemesi beklenen bir senaryo değildi. Her devlet neoliberalizmin talep ettiği koşulları kendi çıkarlarını maksimize etme hedefi doğrultusunda uygulamıştır.

Neoliberalizm, kapitalist sınıfın devletin ve sendikanın üretim ilişkileri üzerine dayattığı katılıklara olduğu kadar yüksek vergilere ve devletin katı düzenlemelerine karşı savaştığı yeni bir sınıf projesidir. Bir yandan neoliberalizm, kapitalist sınıfın üyelerinin işçilerini işe alma ve işten çıkarma konusunda daha fazla özgürlüğe sahip olmaları ve ticaret ve yatırımlarını devlet sınırları içinde veya ötesinde küresel alana genişletmeleri için piyasayı liberalleştirmeyi amaçlar. Öte yandan neoliberalizm, devletin rolünün piyasa liberalizmi için kurumların kurulması ve korunmasıyla sınırlı kalması için devleti küçültmeyi amaçlar. Bu

nedenle, 1970'lerin sonlarında neoliberalizme, kuralsızlaştırma, özelleştirme ve sosyal hizmetlerin piyasalaştırılması eşlik etti (Chu, So 2010). Neoliberalizm, kapitalist sınıfın özgürlüklerini artırarak aynı zamanda devletin piyasayı kontrol imkanlarının kısıtlanmasını içeriyordu. Ama farklı devletlerde kapitalist sınıf ve devlet arasındaki sınırın farklı olması ortaya tahmin edilemeyen sonuçlar çıkarabilirdi. Devlet ve kapitalist sınıfın iç içe olduğu ülkelerde bu koşulların temini daha zordu.

Neoliberalizmin teorik temelleri, özellikle Frederich August von Hayek tarafından geliştirilen düşüncede bulunan neoklasik ekonomi ile ilgilidir. Öte yandan, neoliberalizmin gerçekten herhangi bir teoriye dayanıp dayanmadığı konusunda şüpheci olan pek çok yazar var. Bu bağlamda neoliberalizme eleştirel yaklaşan literatür, teori ile neoliberal pratikler arasındaki ayrım üzerinde yoğunlaşmıştır. Neoliberalizm ile devlet arasındaki ilişkinin bu tartışmalarda önem taşıdığını vurgulamak önemlidir. Genel olarak, neoliberalizmin Hayek'in beklentileri doğrultusunda devletin ekonomiden geri çekilmesini gerektirdiği tartışılmaktadır. Öte yandan, bir başka çarpıcı tartışma noktası, devletin geri çekilmesinden ziyade neoliberalizm tarafından dönüştürülmesi olmuştur (Munck 2005: 63). Yukarıda belirttiğim farklı koşulların ortaya çıkardığı sorunlar ve uygunsuzluklar anlaşıldığı üzere neoliberalizmin teorik anlatımını da zorlaştırmıştır. Pratikte ortaya çıkan ayrışmalar teorik temelde de yaklaşım farklılıklarına neden olmuştur.

Neoliberalizm uygulamada devlete önemli bir rol yüklemektedir. Öte yandan neoliberalizmin devlete Keynesyen refah devletinden farklı bir rol tasavvur ettiği açıktır. Yukarıda belirtildiği gibi neoliberalizm, devletin ekonomideki rolünü ortadan kaldırmaktan çok dönüştürmüştür. Neoliberal dönemin başlangıcında devlet, piyasaların etkinliğinin aksine verimsizliğin kaynağı olarak görülmüş ve dolayısıyla refah devletinin en önemli önermelerinin aksine ekonomiye müdahale etmekten kaçınması beklenmiştir. Öte yandan, etkin olmayan ve müdahale etmeyen devlet, ekonomik, sosyal ve siyasi alanları düzgün işleyen piyasalara uygun hale getirme sorumluluğunu üstlenmeye devam etti. Dolayısıyla neoliberalizmin teorik olarak öngördüğü gibi devleti ekonomiden dışlamayı başardığını söylemek mümkün değildir (Ataçay 2021). Pratikte ortaya çıkan gerçekliklerle birge neoliberalizmin teorik temeldeki radikal doğası daha esnek hale gelmiş ve kendini farklı koşullara ve durumlara adapte etmiştir.

Neoliberal projenin ana hedeflerinden biri, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik geri kalmışlığı sorununu, uluslararası finans kuruluşlarının sunduğu politika ve programlarla sunulan katı makroekonomik yönetim yoluyla çözmek olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkeleri daha hızlı ekonomik büyümeyi teşvik etme, enflasyonu düşürme ve diğer makroekonomik göstergeleri yönetme hedeflerini

gerçekleştirmeye zorladığı bilinmektedir. Bu programların temel amacı, bu ülkeleri küresel neoliberal hegemonik projeye entegre etmekti (Saad-Filho, Yalman 2010: 2). Farklı gelişmişlik seviyelerine sahip olan devletleri neoliberal uygulamaları devreye sokmaya zorlayarak neoliberalizm, bu devletlerin küresel ekonomi çerçevesinde birbirlerine bağımlılıklarını arttırmayı hedefliyordu.

Hem Washington Uzlaşması hem de Post-Washington Uzlaşması, neoliberal projeyi gerçekleştirmek için devlet gücünün sistematik kullanımına dayanmaktadır. Başka bir deyişle neoliberalizm, neoliberal devletin yardımını almadan işleyemez. Devlet, ekonomi ve toplumla ilişkileri 1980'lerin başından itibaren neoliberal politikalarla dönüşüme uğramıştır. Post-Washington Uzlaşması, özellikle, beşeri sermayenin oluşturulmasında ve teknoloji transferinde piyasanın tamamlayıcısı olarak devletin rolüne vurgu yapmaktadır. Bu perspektif içinde, düşük gelirli ülkelerden bazılarının zayıf devletlere ve zayıf pazarlara sahip olduğuna da dikkat çekilmekte; ikisini de güçlendirmek mümkünken. Bu bağlamda piyasa ve piyasa benzeri mekanizmalar kullanılarak devletleri düzenlemek mümkündür (Stiglitz 1998: 27-30). Görüldüğü üzere, neoliberalizm, pratikte farklı koşullarda uygulandıkça devlet ve piyasa arasındaki ilişkilerin doğasını kendinde benimsemiş ve farklı uygulamalarla bu ikisini birbirine bağımlı hale getirmeyi hedeflemeye başlamıştır.

Çin'in neoliberal olduğu sonucuna varan hem neoliberalizmi eleştiren hem de sempati duyan akademisyenler var. İlki genellikle Çin'in olağanüstü ekonomik büyümesini giderek artan serbest piyasalara ve özel mülkiyetin yükselişine bağlıyor. Buna karşılık, ikincisi, benzersiz ölçekte bir sosyal ve ekolojik krizin nedeni olarak piyasalaştırmayı ve özelleştirmeyi buluyor. Neoliberaller, Çin'i piyasa yasalarına uymamak ve özel mülkiyete yeterli koruma sağlamamakla suçlarken, devletin aşırı rolünden kaynaklanan çarpıtmaların büyük ticari dengesizliklerin, balonların, sosyal adaletsizliğin ve kıt doğal kaynakların aşırı kullanımının nedeni olduğu tespit edildi. Buna karşın neoliberalizmi eleştirenler, Çin'in azgelişmişlikten çıkışını, hızlı sanayileşmesini ve ekonomik büyümesini ancak Çin'in Washington Mutabakatı'nda kodlanmış neoliberal kalkınma politikalarına direnmesiyle mümkün olduğunu savunuyorlar. Bu, Çin'in milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarmasını, milenyum kalkınma hedeflerine en büyük katkıyı yapmasını ve nihayetinde neoliberal dünya düzenine meydan okumasını sağladı (Weber 2018). Farklı görüşler Çin ile neoliberal uygulamalar arasındaki ilişkileri farklı şekilde yorumlamaktadır. Neoliberaller Çin'in ekonomik başarılarını kendi teorilerine bağlamakla birlikte, karşısına konulan görevleri tam olarak yerine getirmemekte suçlarken, neoliberalizm karşıtları da bu başarıları Çin'in neoliberizme karşı direncine bağlamaktadır.

1980'lerde neoliberal politikaların uluslararası ticarette güç toplaması, tüm dünyayı dönüştürücü piyasa ve finansal güçlere açtı. Bunu yaparak, Çin'in dünya pazarına fırtınalı girişi ve dahil edilmesi için Bretton Woods sistemi altında mümkün olmayan şekillerde bir alan açtı. Çin'in 1980'den sonra küresel bir ekonomik güç olarak muhteşem yükselişi, kısmen gelişmiş kapitalist dünyadaki neoliberal dönüşün istenmeyen bir sonucuydu (Harvey 2005). Batının Çin'i küresel ekonomiye entegre etmekte amacı onu kendisine bağımlı duruma getirmek olsa da Çin, liberalizasyonun getirilerini kendi ekonomik özgürlüğünü pekiştirmeye harcayarak bu amacı bertaraf edebilmiştir.

ÇHC'nin 1970'lerin sonundaki krizi, ekonomik kalkınmaya doğru bir yeniden yönelime ve gelişmiş bir işbölümünün değerlendirilmesine yol açtı. Bununla birlikte, bu iki odak noktası neoliberalizmin ekonomik paradigmasına özgü değildir, daha ziyade Lin'in (1981) "ekonominin eski haline getirilmesi" dediği şeyi belirli bir rasyonalite olarak işaretler. 1970'lerin sonlarında Çin, ekonomiyi bir bilim olarak yeniden kurdu ve onu merkezi bir yönetişim aracı olarak belirledi. Yine de, ekonomik ilerlemeyi sağlamak ve toplumsal işbölümünü koordine etme sorununu çözmek için hangi tür ekonominin uygulanacağı hâlâ açık bir soruydu. Aslında bu açıklık birbiriyle çelişen iki gelişmeyle sonuçlandı. Bir yandan, Deng Xiaoping'in dünyaya zihin açma sloganı altında, tüm düşünce okullarını temsil eden birçok yabancı ekonomist, 1970'lerin sonlarından itibaren Çin'de çalışmalarını öğretmek ve sunmak üzere davet edildi. Öte yandan, özellikle reformun ilk yıllarında, siyasi kargaşa nedeniyle Çin'de planlamanın başarısız olduğunu ve Çin'in ekonomik kalkınması için ileriye dönük en umut verici yolun, muhtemelen modern bilgisayarların yardımıyla başarılması gereken daha iyi bir planlama versiyonu olduğunu öne süren güçlü sesler vardı. (Naughton 1995: 127). Çin'in ekonomik krizden çıkış dönemi toparlanma ve yeniden kurma için farklı fikirlerin ve yaklaşımların ortaya atılması ve bu yaklaşımlar arasındaki mücadele ile karakterize edilebilir.

Çin'in, 1970'lerin sonlarında Maoizm'den ekonomik kalkınmacılığa geçişe kadar izlenebilecek çeşitli gerekçelerle neoliberal olduğu görülüyor. Bu değişim, ekonomik verimlilik ve büyümenin önceliğiyle ve geç Maoizm'in sürekli devrime yaptığı vurgunun reddedilmesiyle sonuçlandı. Reformcular, piyasa reformları yoluyla tarihsel ilerlemeyi başarmak için Maoistlerin toplumsal ilişkilerde devrim yaratma sloganını kapitalizmden dersler çıkarma fikriyle değiştirdiler. Sonuç olarak, teknokratik bir politika gündemi baskın hale geldi ve Çin, Foucaultcuların neoliberal yönetimsellik dediği şeye boyun eğdi (Sigley 2006). İlgili bir perspektiften, Çin'in kalkınmacılığı, ekonomizmi ve geçişçiliği, neoliberalizmin "dilsel hegemonyasını" temsil ediyor (Wang 2003). Çok çeşitli ampirik fenomenler üzerine yapılan geniş bir araştırma yelpazesi, Çin'i bu anlamda neoliberal buluyor (Weber 2020). Sonuç olarak

Çin, bu kriz döneminden ekonomik restorasyon dönemine geçişin en makul yolu olarak neoliberal teori ve uygulamaları benimsemiş ve devreye sokmuştur.

Çin'de, 1970'lerde ve 1980'lerde devlet bir sermaye birikimi kriziyle karşı karşıya kaldığında, neoliberal reformları gerçekleştirme dürtüsü karşı konulmazdı. Böylece Çin komünist parti-devleti, sermaye birikimini hızlandırmak için Çin'i kapitalist dünya ekonomisine yeniden entegre etmenin yanı sıra piyasayı yeniden icat etmek ve devletten kurtarmak için reformlara başladı. Kolektiflikten arındırma ve proleterleşme, piyasalaştırma, mali ademi merkeziyetçilik, dışa açılma ve mekânsal farklılaşma süreçleri aracılığıyla Çin, açıkça neoliberal kapitalist modele doğru ilerliyordu. Bir yandan devlet küçülüyor, devlet kapasitesi zayıflıyordu. Öte yandan, özel sektör ve çeşitli piyasalar (emek, sermaye ve finans) hızla genişliyordu. Çin ekonomisi kapitalist dünya ekonomisiyle yeniden bütünleşti. Çin, 1980'lerde neoliberal kapitalizme doğru ilk yürüyüşü sırasında kayda değer bir bedelle acı çekti. On yıllık piyasa "reformları" şimdiden birçok ciddi ekonomik soruna yol açmıştı: enflasyon, işsizlik, yolsuzluk ve vergi kaçakçılığı. 1980'lerin sonlarında, bu ekonomik sorunlar ve sosyal şikayetler, protestocular ile Tiananmen Meydanı'ndaki parti devleti arasında bir çatışmaya yol açan bir demokrasi hareketini tetikledi. Tiananmen olayı, Mao sonrası dönemde Çin komünist parti devletine ilk büyük meydan okumaydı. Protestocuların kanlı bir şekilde bastırılmasına ve parti devleti içinde reformist olarak adlandırılan (neoliberal reform yanlısı) ve muhafazakar hizip (reforma şüpheyle yaklaşan) arasında ciddi bir siyasi bölünmeye yol açtı (So, Chu 2012). Neoliberal teorinin pratikte farklı koşullarda farklı sonuçlara yol açması Çin örneğinde kendini bariz biçimde göstermiş oldu. Çin devletinin kendi koşullarını görmezden gelerek ekonomide neoliberalizmin teoride talep ettiği koşulları birebir yerine getirmeye çalışması bu sorunların ve onlardan doğan memnuniyetsizliğin ana nedeniydi.

1980'lerin başındaki Çinli reformcular, neoliberal iktisatçıların aksine, aynı zamanda Marx'ın kapitalizmin krizi teorisini de bir kenara atmadılar. Planlı bir ekonominin devlet sosyalist idealine karşı bilinçsizce neoliberallerin ve neoliberal sınırsız bir piyasa ekonomisi idealine karşı bilinçli olarak Marx'ın tarafını tuttular. Bu bağlamda, Çin ideal bir sistemden yoksun kaldı ve sadece Deng Xiaoping'in ünlü "nehri taş arayarak geçme" kararını takip edebildi ve nehrin diğer tarafının nerede olduğunu bile bilmiyordu (Weber 2018). Böylece reformcular, artık sadece neoliberal politikalar uygulanarak olumlu sonuçlar alınamayacağını anladılar ve alternatif yaklaşımları da göz önünde bulundurarak düşük hızla ilerleme yolunu seçtiler.

1978'den beri Çin devleti ve yönetim mantığı, Maoist yönetişimin eski unsurlarını (örneğin, merkezi planlama ve "köylülere" ve "işçilere" yönelik sosyalist paternalizm ideolojisi)

yan yana getiren oligarşik kurumların, uygulamaların ve iktidar disiplinlerinin Çin'in üretim güçlerini geliştirmeyi, Çin Komünist Partisi'nin konumunu ve meşruiyetini korumayı ve özellikle 1980'lerden bu yana Çin'in "kadro-kapitalist" sınıfının ekonomik birikiminin temelini sağlamlaştırmayı amaçlayan bir tür yavaş tempolu doğaçlama içinde piyasa liberalizasyonu unsurlarıyla birlikte melez bir çeşitliliğini temsil etti. (So 2005). Bu karmaşık doğalı ekonomi politikası ÇHC'nin ekonomik güç olarak yükselişinin temelini oluşturdu.

Mao sonrası Çin ekonomisinde 1978'den itibaren "serbestleşme" ve "reform" işaretleri altındaki değişiklikler, aslında Çinli kadroların kendilerinin "iki ucu keskin kılıç" dediği şeyi temsil ediyor. Kılıcın bir ucu, 1970'lerin sonlarından bu yana, ekonomik işletmelerin özelleştirilmesi ve devletsizleştirilmesi, ihracat pazarlarının açılması ve devlet kadrolarının ulusötesi yatırımcılar ve yerel ilçe, il ve ulusal yerli girişimciler ile yeni ortaklıklarının getirdiği olağanüstü ekonomik büyüme (20 yıldan fazla bir süredir yılda %9'u aşan) olmuştur. Kılıcın diğer ucu, Çin'deki çok sayıda kırsal çiftçiyi ve kentsel işçiyi geçim araçlarından ayıran mülksüzleştirme yoluyla artan travmatik birikim dönemleri olmuştur (Nonini 2008: 158). Neoliberal politikaların farklı koşulları göz ardı ederek uygulanması bu tür ikilemler ortaya çıkarabiliyor.

Çin'in dış ekonomik düşünceye açılması, Sovyet ve Doğu Avrupa reform teorilerini keşfetmesiyle başladı. Doğu Avrupa reform fikirleri, Çin'in Sun Yefang ve Gu Zhun gibi 1950'ler ve 1960'lara dayanan kendi sosyalist reform öncülerinin çalışmalarına benziyordu. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başında Yugoslavya, Macaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği'ne birkaç Çin delegasyonu gönderildi (Weigelin-Schwiedrzik, Hong 2020). Ancak Çin liderliği ve ekonomistleri için daha da büyük bir ilgi, reform deneyleri iptal edildikten sonra sosyalist ana ülkelerinden ayrılan Doğu Avrupa ülkelerinden piyasa sosyalist reformlarının öncüleriydi. Onlar artık Batı'da yaşıyor ve çalışıyorlardı. Sosyalizm beklentileri karşısında hayal kırıklığına uğrasalar da, yine de sosyalist reform deneylerindeki somut deneyimi modern ekonomik teori bilgisiyle birleştirdiler (Weber 2020). Bu tür uzmanların neoliberal politikaların sosyalist ekonomilere nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili olan deneyimleri ve bilgileri Çin'in sürdürülebilir ekonomi politikalarını oluşturmasında önemli rol oynamıştır.

1990'ların başında, yerel liderlerin değerlendirilmesi ve izlenmesi üzerindeki kontrolünü güçlendirmek için merkezi parti devleti yeni bir "kadro sorumluluk sistemi" kurdu. Devlet ayrıca mali kapasitesini de güçlendirdi. Merkezi parti devleti, mali konulardaki merkez-yerel dengesizliği gidermek için 1994 yılında bir Vergi Paylaşım Planı uygulamaya koydu (Yep 2007). Çin artık neoliberal uygulamalarla birlikte ekonominin bazı alanları üzerinde merkezi

devlet kontrolünü de pekiştirerek kendine özgü ekonomik kalkınma modeli doğrultusunda ilerlemekteydi.

1990'ların sonu – 2000'lerin başındaki reformlarla, Çin'in neoliberalizmi benzersizdir, hem Washington Uzlaşması'ndaki neoliberal devletten hem de Kuzey'deki yerleşik liberal devletten farklıdır. Çin sosyalist neoliberalizmi, yüksek derecede devlet özerkliğine ve hedeflerini gerçekleştirmek için güçlü bir kapasiteye sahip güçlü bir devlet mekanizmasına sahiptir. Kalkınma planlaması, açık yatırım, ihracatın teşviki ve stratejik sanayileşme yoluyla ekonomiye şiddetle müdahale eder. Son derece milliyetçi ve otoriter olsa da, işçi protestolarını bastırır ve halk mücadelelerini sınırlar (So, Chu 2012). Bu dönemde Çin'in neoliberalizmin ve sosyalizmin farklı bileşenlerini kendine has biçimde birleştirerek oluşturduğu ekonomi modeli siyasi ve akademik çevrelerde artık sosyalist neoliberalizm olarak anılmaktaydı. Bu model artık Çin ekonomisinin temelini oluşturuyordu.

Çin ekonomisi giderek artan bir şekilde neoliberal uygulamalara verildi ve ikincisi kısmen komünist parti-devletin politikasının bir sonucu olarak ve kısmen de uygulamalara eşlik eden içsel çelişkiler ve farklı çıkarlar nedeniyle ortaya çıktı. "Sosyalist neoliberalizm" fikri, hem devletin merkeziliğini hem de neoliberal uygulamaların doğasında var olan çelişkileri ve gerilimleri vurgulamak için ortaya atıldı. Başka bir deyişle, komünist parti-devletin hayatta kalması ve liderliğinin devam etmesi konusundaki en büyük endişesi, yalnızca kendisini küresel kapitalist düzene sokma konusundaki ilk kararını değil, aynı zamanda neoliberal uygulamaları derinleştirmeye ve yükselen sosyal güçlerin lideri ve imtiyazsızların hayırseveri olarak konumunu yeniden öne sürmeye yönelik sonraki kararlarını da şekillendirmede kritik olmuştur. Aynı zamanda neoliberal uygulamalar, komünist parti-devlet içinde ideolojik ve politik gerilimlere de yol açmaktadır. İdeolojik olarak, parti-devleti sosyalist olduğunu iddia ettiği sürece, kapitalizmi açıkça savunamaz, özelleştirme ve piyasalaştırma gibi neoliberal uygulamaları destekleyemez ya da hem devlet elitinden hem de sonuç olarak kültürel ve maddi çıkarları zarar gören genel halktan gelen eleştirilerle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Politik olarak, neoliberal uygulamalar, bir yandan devlet seçkinlerinin bir kesiminin kültürel ve maddi çıkarlarına değişmez biçimde zarar verecektir; ama öte yandan bu uygulamalar parti-devleti üzerinde giderek daha farklı boyutlarda taleplerde bulunacak yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına neden olacaktır (Chu, So 2010). Görüldüğü üzere, ÇHC ekonomisinde neoliberal uygulamaların varlığı ve zaman zaman kendi önemini arttırması hem yönetici sınıf hem de toplum içinde farklı seslerin yükselmesine sebebiyet vermektedir. Fakat Çin devlet yönetiminin otoriter doğası bu tür farklı seslerin radikal değişimlere yol açmasının karşısını alabiliyor.

Çin, 1970'lerin sonlarında kapitalist dünya ekonomisine yeniden girdiğinde neoliberalizmin politikalarını sadakatle (kademeli de olsa) yürüttü. Çin devleti, canlanmış bir Çin ekonomisinin dünya pazarında başarılı bir şekilde rekabet edebileceği umuduyla özel mülkiyet haklarını garanti altına almak için kurumsal çerçeveler kurdu ve serbest piyasaları ve serbest ticareti teşvik etti. Bununla birlikte, Çin'de neoliberalizmin içinden çıktığı tarihsel bağlam, Kuzey'dekinden tamamen farklıydı. Çin, mülkiyetin ağırlıklı olarak devlete ve kolektife ait olduğu sosyalist bir ülkedir. Buna ek olarak, 1970'lerin başında Çin, birincil amacı kapitalist piyasayı bastırmak ve kapitalist sınıfı yok etmek olan yıkıcı Kültür Devrimi'nden henüz geçmişti. Böylece, reformun başlangıcında özel sektör neredeyse yoktu ve kapitalist sınıf çok zayıftı. Bu nedenle piyasa kurumu neredeyse hiçten inşa edilmek zorundaydı. Bu nedenle, komünist parti devleti, Çin'de neoliberalizmi ilerletmek için sürücü koltuğuna oturmak zorunda kaldı. 1980'lerdeki reformların ilk aşamasında parti-devlet, neoliberal politikayı aşamalı olarak yürütmüştür. Ancak, Çin toplumu, neoliberal politikalara yirmi birinci yüzyılın başında toplumsal direniş dalgaları ve sınıf çatışması ile yanıt verince, parti-devlet ikinci bir düşünceye kapıldı ve daha uyumlu bir topluma ulaşmak için sosyalist neoliberalizm dediğimiz şeyi benimsedi. Sosyalist neoliberalizm oldukça çelişkili bir terimdir. Parti-devleti hâlâ komünist olduğunu ve işçi ve köylülerin yanında yer aldığını iddia ettiği için, işçi ve köylülere saldırmak ve onların çıkarlarını baltalamak için her türlü neoliberal politikayı yürütmesi mümkün değildir. Neoliberalizmin olumsuz etkileri kentli işçiler ve kırsal köylüler arasında protesto dalgalarına yol açtığında ve parti devletinin varlığını sürdürmesini tehdit ettiğinde, parti devleti neoliberalizmin aşırılığını dizginlemek için sosyalist neoliberalizmi kurmaya çalıştı – daha fazla vergi ve daha fazla düzenleme, kırsal kesime daha fazla kaynak dağılımı (So, Chu 2012). Sosyalist neoliberalizm sayesinde Çin, kendi ekonomik kalkınması için en sağlıklı yolu seçmiş oldu. Bu politika sayesinde sosyalist uygulamaların sorunlarını neoliberal politikalarla, neoliberal uygulamaların sorunlarını da sosyalist politikalar ile çözerek kendi içinde bir tür politikalar arası "karşılıklı bağımlılık" durumu oluşturdu.

ÇHC'nin piyasa toplumu olma sürecinde özellikle iki önemli olay öne çıkıyor. Birincisi, 1978'de planlı bir ekonomiden piyasaya ve ilgili politika reformlarına kademeli ve deneysel bir geçiş yapma kararıdır. Diğer dönüm noktası, ilk reform setini takip eden 4 Haziran 1989 Tiananmen Meydanı olaylarıydı. 1980'lerin reformları, Çin Komünist Partisi (ÇKP) ile halk arasında bir çatışma ve ÇKP içinde ciddi çatlaklar ile sonuçlandı. Yine de, Çin'in pratik siyasette küresel neoliberalizmi gerçek anlamda kucaklaması olarak görülmesi gereken şey, 1989 krizinden sonra başlatılan ikinci reform turudur. Deng Xiaoping'in 1992'deki "Güney turu" bir başka önemli ölçüttür, aslında Çin'deki neoliberalleşme için sıfır yılı, 1989'daki

Tiananmen baskısıyla yakından bağlantılı bir süreç. Neoliberal piyasa reformunun derinleşmesi, demokrasi ve ekonomik eşitlik için toplumsal hareketin ezici yenilgisine bağlıydı (Lagerkvist 2015). Bu dönemde de görüldüğü üzere, Çin'in ekonomik kalkınmasının belirli bir düzeye ulaşmasını sağlamak için toplumsal memnuniyetsizlikler pahasına neoliberal politikaların önemi bir adım öne çıkarılmıştır.

Piyasa reformunun sosyalist uygulamalarla bir arada var olması, Çin'deki sosyalizmin neyi gerektirdiğine dair oldukça farklı bir anlayışa sahip olsa da, farklı parti seçkinlerinden sosyalizme verilen desteğin sürdüğünü gösterdi. Bu nedenle Deng, politikasını "piyasa sosyalizmi" olarak adlandırırken tamamen bir dış görünüş sergilemiyordu. Deng ve takipçilerinin anlayışına göre, piyasa mekanizmalarının toplu mülkiyet sistemine dahil edilmesi hiçbir şekilde sosyalist ilkelere ihanet değildi (Hart-Landsberg, Burkett 2004). Neoliberal elementlerin sosyalist ekonomi politikalarına entegre edilmesi ile birlikte Çin ekonomik krizden çıkarak yeniden toparlanma sürecine adım atmış oldu.

Sosyalist neoliberalizm, Çin'de "reform ve dışa açılma" politikasının başlatıldığı 1978'den sonra bir dizi politika geçişiyle ortaya çıktı. 1978'de reform ve dışa açılma politikasının başlatılması, 1992'de bu politikanın eski haline getirilmesi ve yoğunlaştırılması ve 2002'de işçi ve köylülerin muhalefetini ele almak için sonradan benimsenen stratejilerin yanı sıra "Üç Temsil" politikasının duyurulması dahil olmak üzere, politika geçişinde üç ana dönüm noktası olmuştur. Her geçişte, politikalar bir kez ve herkes için değil, parça parça ve genellikle "iki adım ileri ve bir adım geri" şeklinde başlatıldı (Chu, So 2010: 50). Çünki Çin'deki gibi bir yönetim sistemine sahip olan devlette sadece bu tür kademeli ekonomik ilerleme politikaları kendisiyle başarılı sonuçlar getirebilirdi.

Çin, giderek artan yerel toplumsal işbölümü derecesi için önemli bir koordinasyon mekanizması olarak piyasayı benimsedi. Bununla birlikte, devletin piyasaya rehberlik etme kapasitesinde ısrar ederek ve kilit stratejik endüstrilerin özelleştirilmesine, büyük patlama yaklaşımına ve dövizin serbestleştirilmesine direnerek Çin, aynı zamanda neoliberal politika paradigmasına güçlü bir şekilde karşı çıktı. Maocuların yerel kendi kendine yeterlilik vurgusundan uzaklaşan reformcular, Çin'in geniş kaynaklarını küresel işbölümüne yeniden entegre ettiler ve böylece Çin'i neoliberal küreselleşmeye entegre ettiler. Ancak bu entegrasyon, Çin devleti ve ÇKP tarafından kontrol edilebilir olma öncülüne dayanmaktadır. Reformun ilk on yılında ortaya çıkan Çin reform paradigması, özel mülkiyetin değil, devletin önceliği altındaki piyasalaştırmadır. Piyasa ve özel mülkiyet, devletin kalkınmacı gündemine hizmet etmek içindir. Bu piyasalaştırma biçimi, Çin'i neoliberal ekonomik politikaların toptan adaptasyonunu takip etmeden neoliberal küreselleşmeye yeniden entegre etti (Weber 2020). Neoliberal

politikaların ekonominin belirli alanlarında belirli seviyelerde uygulanması ve sosyalist karakterli uygulamaların da tamamen göz ardı edilmemesi hem Çin'in ekonomik kalkınmasını temin etti hem de onu küresel ekonominin önemli bir parçası haline getirdi.

Çin'de neoliberalizmden sosyalist neoliberalizme geçiş, bir kırılma ya da devrim değil, bir geçiş biçimini aldı. Geçiş oldukça uzun sürdü; net bir planı olmayan kademeli, uyarlanabilir bir süreçti. Reformlar, sık sık ara düzeltmeler ve politikanın tersine çevrilmesiyle, deneme yanılma yoluyla ilerlemiştir. Başka bir deyişle, Çin devletinin kalkınma politikaları, bir patlamada sonuçlanarak tamamlanmış bir proje değil, birçok düzenlemeyle devam eden pragmatik bir meseleydi (So, Chu 2012). ÇHC'nin kendine özgü ekonomi modelinin karakteri bu tür kademeli geçiş sürecini gerekli kılmıştı.

Çin, küresel ekonomi ile entegrasyondan yararlandı ve bu karşılıklı bağımlılık nedeniyle, yükselişine hizmet eden bir reçeteyi önemli ölçüde değiştirmek istemiyor. Bununla birlikte, Çin isteksizce ABD'ye, özellikle de pazarlarına bağımlıdır. Bu karşılıklı bağımlılık ve içeride daha fazla piyasa liberalizasyonunun ve küresel piyasalarla entegrasyonun faydalarına yönelik devam eden umut, isteksizlikten daha güçlüydü ve Çin liderlerinin en zayıf anında ABD liderliğindeki düzene uymayı seçmelerinin ana nedeni de buydu ve bu da küresel neoliberal projenin 2008'in dünya çapındaki mali krizinden sonra bile hayatta kalmasına yol açıyor. (Lagerkvist 2015). Küresel neoliberal projeyi sağlam kılan şey de Çin, ABD ve diğer küresel güçleri karşılıklı bağımlı hale getirerek gerekli dönemlerde birbirlerine karşı taviz vermeye zorlayabilmesidir.

Çin, "belirgin bir şekilde Çin özelliklerine sahip" olsa da, kesinlikle neoliberalleşmeye ve sınıf iktidarının yeniden inşasına doğru ilerlemiştir. Bununla birlikte, otoriterlik, milliyetçiliğe başvurma ve emperyalizmin belirli türlerinin yeniden canlanması, Çin'in oldukça farklı bir yönden de olsa yeni-muhafazakar akımla bir birleşmeye doğru ilerlediğini gösteriyor (Harvey 2005: 151). Bu tür karma ekonomi politikası Çin'in hem iç ekonomik ve siyasal istikrarını korumayı sağlamış hem de küresel piyasalara entegrasyonunu sağlamıştır.

Genel Sekreter Xi Jinping altında Çin'in ekonomik gündemi, ulusötesi neoliberalleşme süreçlerine yakından bağlı ve yerleşik ulusal bir neoliberal proje haline geldi. Xi Jinping, eşitleyici politikalar geliştirdi ve "uyum" gibi eski Konfüçyüsçü terimlerden yararlandı ve ahlaki değerleri inşa etmek için "Çin rüyası" gibi yeni milliyetçi sloganlar üretti. Yeni bir ahlak inşa etmek, 1990'ların başından beri Çin toplumunda eşitsizlikleri ve toplumsal altüst oluşları hızlandıran kapitalist bir dönüşüme uyum sağlamaya yönelik odaklanmış yanıttır. Çin'in ekonomideki sürekli kuralsızlaştırması, Çinli liderlerin sosyal istikrara yönelik risklerden

kaçınmak için düzenli bir şekilde deregüle etmelerinin bir nedenidir. Çin ekonomi politiğinin bu düşünsel gelişimi, liberal demokratik kapitalizm ile otoriter kapitalizm ve daha geniş anlamda uluslararası ilişkiler arasındaki fay hatlarını açığa çıkarmaya mahkûmdur (Lagerkvist 2015: 415-416). Bu ekonomi politiği Çin'in gelecekte de hem iç ekonomik meselelerde hem de dış entegrasyon süreçlerinde kendine has sosyalist neoliberalizm olarak tanımlanabilecek yol haritasını izleyeceğini tahmin ettiriyor.

1.1. Neoliberal karşılıklı bağımlılık teorisi ve Çin

Liberaller, ekonomik karşılıklı bağımlılığın artmasının siyasi çatışma olasılığını azaltacağını iddia ediyor. Cooper'a (1972: 159) göre, "ekonomik karşılıklı bağımlılık", "iki veya daha fazla ulus arasındaki ekonomik işlemlerin bu uluslar içindeki ekonomik gelişmelere duyarlılığı" anlamına gelir. Keohane ve Nye (1977: 8-9) "ekonomik karşılıklı bağımlılığı" daha geniş bir anlamda tanımlar. Keohane ve Nye'ye göre, uluslararası sistem, "uluslararası işlemler: uluslararası sınırları aşan para, mal, insan ve mesajlar gibi" "uluslararası işlemler" nedeniyle "devletler arasındaki karşılıklı etkiler" olan "karmaşık karşılıklı bağımlılık" ile karakterize edilir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık bağlamında, uluslararası kuruluşlar gibi hükümet dışı aktörler, devletler arasındaki ekonomik etkileşimleri önemli ölçüde etkiler ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynar. Durumlar arasındaki yakın bağlantı ile Keohane ve Nye, kuvvet kullanma olasılığının azalacağını öne sürmektedir.

Bağımlılık teorisi, devletler arasındaki ekonomik etkileşimlere odaklanır. Bu teori, ekonomik karşılıklı bağımlılığın, öncelikle savaşın maliyetlerini artırarak çatışmayı azalttığını iddia eder. Birbirine bağımlı ekonomiler, aralarında bir ticaret kesintisi meydana geldiğinde, yeni ticaret modellerinin yanı sıra kurallar ve düzenlemelere göre yeniden yapılandırılmalı ve bunlara uyum sağlamalıdır. Maliyetlerde ortaya çıkan artış, bir devletin birbirine bağımlı olduğu başka bir duruma saldırması için ek bir caydırıcılık işlevi görür (Polachek 1980). Ticaret ve onun ortadan kaldırılmasının neden olacabileceği zararlar devletleri birbirinden karşılıklı biçimde bağımlı duruma sokmaktadır.

Çağdaş küreselleşmiş dünyada, "karşılıklı bağımlılık" terimi sıklıkla kullanılmaktadır. Genel olarak, "bağımlılık, dış güçler tarafından belirlenme veya önemli ölçüde etkilenme durumu anlamına gelir. En basit tanımıyla bağımlılık, karşılıklı bağımlılık anlamına gelir. Dünya siyasetinde karşılıklı bağımlılık, ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkilerle karakterize edilen durumları ifade eder" (Keohane, Nye 1977: 8). Bu karşılıklı bağımlılık altında, devletler ve diğer ulusötesi aktörler de dahil olmak üzere ilgili aktörler arasındaki ilişki, hem işbirliği hem de rekabet ile karakterizedir. Karşılıklı bağımlılıkta,

aktörler arasında işlemin maliyetli karşılıklı etkileri vardır. Bir aktörün politikaları ve eylemleri, diğer aktörlerin politikaları ve eylemleri üzerinde derin bir etkiye sahiptir ve bunun tersi de geçerlidir. Karşılıklı bağımlılık sadece aktörler arasında barış ve işbirliği anlamına gelmez, aynı zamanda bir dizi farklı alanda işbirliği, bağımlılık ve etkileşim ile karakterize edilen ilişki ve aynı zamanda çatışma anlamına gelir (Rana 2015). Böylece karşılıklı bağımlılık devletler arasındaki ilişkileri sıkılaştırmakla birlikte onlar arasında sert gücün kullanılmadığı bir rekabet durumunu da ortaya çıkarır.

"Karşılıklı bağımlılık" sisteminde devletler kendi ortak çıkarları için işbirliği yaparlar ve bu işbirliğinin doğrudan sonucu uluslararası sistemde refah ve istikrardır. Ulusötesiciler/neoliberaller, "devletlerin yalnızca güç açısından tanımlanan ulusal çıkarlar tarafından motive edilmediğine" inanırlar (Genest 1996: 133). Ekonomik çıkarlar ve bu çıkarların temin edildiği süreçte elde edilen getiriler güç bazlı devlet çıkarlarından daha az önemli değildir.

Robert Keohane ve Joseph Nye'ye (1977: 10-11) göre, karşılıklı bağımlılık "tamamen eşit olarak dengeli karşılıklı bağımlılık" durumları olarak tanımlanmamalıdır. Şunları iddia ediyorlar:

> *"Birbirleriyle ilişkilerinde aktörler için etki kaynakları sağlama olasılığı en yüksek olan bağımlılıktaki asimetrilerdir. Daha az bağımlı aktörler, karşılıklı bağımlılık ilişkisini, bir mesele üzerinde pazarlıkta ve belki de diğer meseleleri etkilemek için bir güç kaynağı olarak sıklıkla kullanabilirler."*

Böylece daha çok pazarlık gücüne sahip aktörler diğerleri karşısında daha avantajlı pozisyonda olur. Fakat bu diğer aktörlerin ilişkilerden hiç bir getiri elde edemeyeceği anlamına da gelmez.

Neoliberallere göre karmaşık karşılıklı bağımlılık içindeki tüm devletlerin mutlak kazanımları vardır. Ancak bazı rasyonel eleştirilerden sonra bu konuyu esnek bir yaklaşımla ele aldılar. Robert Powell, göreli kazanç sorununun dünyadaki hakim duruma, yani düşmanca veya barışçıl duruma bağlı olduğunu savundu (Powell 1991). Barışçıl bir durum olduğunda ve devletler nispeten güvenli olduğunda, liberal kurumsalcılık daha iyi çalışır. Bu fikir, John Mearshiemer tarafından, liberal kurumsalcılığın, kazanç şansının daha az olduğu çatışmalı durumlarda daha az geçerli olduğu fikri ile daha da detaylandırıldı. Bu nedenle liberal kurumsalcılık, uluslararası politik ekonomi ve çevre alanlarında daha etkin çalışmaktadır (Nuruzzaman 2008). Benzer şekilde, Duncan Snidal (1991) göreli kazanç sorununun iki aktörün olduğu veya çok sayıda durum arasında bariz asimetrilerin olduğu durumlara daha uygulanabilir

olduğunu savunmaktadır. Devletlerin neredeyse eşit güce sahip olduklarında, göreli kazançlarla pek ilgilenmediklerini iddia ederken gayet mantıklıydı.

Ayrıca, Rosecrance (1987), karşılıklı bağımlılık arttıkça, devletlerin ihtiyaç duydukları malları savaştan ziyade ticaret yoluyla daha verimli bir şekilde elde edebileceğini gösteriyor; bu nedenle, "devletler işgal etmektense ticaret yapmayı tercih ederler".

Ticari karşılıklı bağımlılık, çatışmanın teşvik edici yapısında bir değişiklik yaratmada birincil faktör olsa da, tek faktör değildir. Devlet sınırlarını aşan doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve portföy yatırımı akışının nerede olduğunu göz önünde bulundurmak için finansal karşılıklı bağımlılık önemlidir. Bu yatırımlar, ev sahibi ülkede kalıcı bir gelir veya arz akışı sağlamayı amaçlar ve genellikle uzun süreli ekonomik ve siyasi ilişkilere yol açar (Gilpin 1975). Ayrıca, devletler toplam arz ve talebi maliye ve para politikaları yoluyla yönetir. Bu politikalar, "ticaret ve döviz kurları yoluyla yabancı ekonomilere iletilen" dışsallıklar üretir. Fonların geri çekilmesi (veya satışın yapılması) veya doğrudan yabancı yatırımın (veya dış yardımın) stopajı, hedef ülkenin ekonomisi üzerinde maliyetli etkiler yaratarak, potansiyel olarak bankalara kaçışa, para biriminin devalüasyonuna veya enflasyona yol açabilir (Gartzke, Li, Boehmer 2001: 402-403). Hedef ekonominin finans sektöründe devlet kaynaklı ekonomik aksaklıklar, bir aktörün belirli bir sonuca yönelik kararlılığını gösterebilir (Blanchard, Ripsman 1996). Bu tür adımlarla devletler birbirleri arasındaki sadece ticari bağımlılığı değil, finansal bağımlılığı da güçlendirmiş olur. Finansal bağımlılık farklı durumlarda farklı aktörlerin çıkarları doğrultusunda kullanılabilir.

Karşılıklı bağımlılık, Çin'in "özellikle Tiananmen baskılarının ardından enerjik bir şekilde 'dost komşuluk' politikası geliştirmesi" nedeniyle, Çin'in ticaret ortaklarıyla olan ilişkilerini açıklamakla özellikle ilgilidir (Aggarwal, Koo 2008: 133). Şu anda, Çin'in güvenliği, iç istikrarı koruma becerisine dayanmaktadır, bu en iyi ekonomik büyüme ve uluslararası ticaret yoluyla sağlanır (Carpenter, Wiencek 2005: 108). Çin dış ticari ilişkileri ile hem kendini farklı aktörlerle karşılıklı bağımlılık pozisyonuna getirmiş hem de dış ve iç politik ekonomi konuları arasında bir tür bağımlılık oluşturmuştur.

Lampton (2008: 307) "Pekin'de bölgesel işbirliğinin şu anda ekonomik çıkarları ve karşılıklı bağımlılıkları korumanın, Pekin liderlerinin Sovyetler Birliği'ni yıktığına inandığı yıkıcı bir askeri güç arayışından daha uygun bir yol olarak görüldüğünü" öne sürüyor. Benzer şekilde Findlay ve Watson (1997), Çin'in dünya ekonomisi ile etkileşiminin Çin ile dünyanın geri kalanı arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılık düzeyini artırdığını göstermektedir. Daha da önemlisi, onlara göre, artan ekonomik karşılıklı bağımlılık, Çin ile dünyanın geri kalanı

arasındaki ilişkiyi yapıcı bir şekilde dönüştürdü. Bir yandan Çin, mevcut büyümesini sürdürmek için dünyanın geri kalanına daha bağımlı hale geldi. Öte yandan, Çin'in hızlı ekonomik gelişimi, ilişkilerini geliştirdiği bölgelerde de büyümeyi ve değişiklikleri teşvik etti.

Çin'in uluslararası ve bölgesel örgütlere katılımı sayesinde, bazı liberaller bu örgütlerin Çin'in dış politika davranışını yumuşattığına ve sınırladığına ve daha fazla işbirliği eylemlerini teşvik ettiğine inanıyor. Margaret Pearson (1999: 207), Çin'in IMF, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) gibi hem küresel hem de bölgesel düzeyde büyük çok taraflı ekonomik kurumlara dahil edilmesini incelemektedir. Pearson'a göre güçlü kanıtlar, bu uluslararası ve bölgesel örgütlerin Çin'i başarılı bir şekilde meşgul ettiğini ve onu "oyunun kurallarına göre oynamaya" teşvik ettiğini gösteriyor. Bu anlamda neoliberal kurumsalcılık ÇHC'nin dış ekonomi politikalarını belirlemesinde önemli role sahip olmuştur.

Devletler arasındaki artan ekonomik karşılıklı bağımlılıkla birlikte, bazı bilim adamları, birçok devletin anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeyi tercih ettiğini savunuyorlar. Çin de komşu devletlerle barışı korumak ve çatışmaları azaltmak için büyük çaba sarf etti (Q. Liu 2010). Yahuda (2005), Çin'in önceki göreli izolasyonu ve kurumsallaşmış işbirliğindeki deneyimsizliği göz önüne alındığında, bölgesel çok taraflı kurumların Çin ve komşularının birlikte çalışması ve çatışmaları en aza indirmesi için platformlar sağladığına dikkat çekiyor.

Geleneksel olarak Çin, kendini kurumlardaki karışıklıklardan bir kol mesafesi uzakta tuttu. Ancak, ekonomisini açmak için yapılan reformlardan bu yana Çin, bu kurumları farklı bir ışık altında gördü. Bu kurumlar, Çin politikası üzerindeki kısıtlamalardan ziyade, Doğu Asya'daki Amerikan hegemonyası üzerindeki bir kısıtlama olarak görülebilir. Bu nedenle Çin, bölgenin ve dünyanın en etkili kurumlarından bazılarına girmek için gayretle çalıştı. Çin, 1990'lardan beri APEC, ASEAN Artı Üç (APT) ve ASEAN Bölgesel Forumu (ARF) gibi bölgesel forumların bir parçası olmuştur ve 1996 yılında kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) aracılığıyla Orta Asya devletleri ve Rusya ile daha yakın ilişkiler geliştirmiştir (Masterson 2014). Reformlarla birlikte Çin, kendi gücünün ve kapasitesinin farkında olarak bölgesel kurumsalcılıkta rolünü arttırmasının önemini anlamıştır.

Mevcut geleneksel görüşün aksine, Çin henüz dünyanın en büyük ekonomisi olarak ABD'nin yerini alamadı. Satın alma gücü paritesiyle ölçüldüğünde, Çin ekonomisi 2014'te Amerikan ekonomisinden daha büyük hale geldi, ancak satın alma gücü paritesi, bir ekonomistin gücü ölçmek için değil refah tahminlerini karşılaştırmak için kullandığı bir araçtır. Mevcut döviz kurları daha iyi bir güç ölçüsüdür ve Çin'in ABD'nin yaklaşık üçte ikisi kadar olduğunu göstermektedir. Pek çok ekonomist, Çin'in bir gün dünyanın en büyük ekonomisi

olarak ABD'yi geçmesini bekliyor, ancak tahmini tarih, Çin ve Amerika'nın büyüme oranları hakkında ne varsayıldığına bağlı olarak 2030'dan yüzyılın ortalarına kadar değişiyor. Ayrıca, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), kaba bir güç ölçüsüdür. Kişi başına düşen geliri dahil etmek, bir ekonominin gelişmişliğinin daha iyi bir endeksini verir ve ABD'nin kişi başına düşen geliri, Çin'inkinin birçok katıdır. Bununla birlikte, her ne pahasına olursa olsun, Çin ekonomisinin çekim gücü artıyor ve Çin yükseliyor (Nye 2020). Görüldüğü üzere, Çin'in ekonomik güç olarak yükselişi henüz yeterli seviyeye ulaşamamıştır ve bu doğrultuda ekonomi politikalarını daima geliştirerek yürütmesi gerekmektedir.

Çin, Tek Kuşak Tek Yol girişimiyle altyapı projeleri için bir trilyon dolardan fazla borç verirken, Amerika Birleşik Devletleri yardımları kesti. Çin'in ekonomik başarı öyküsü, yumuşak gücünü artırıyor ve büyük pazarına erişimin hükümet tarafından kontrol edilmesi, sert güç kaldıracı sağlıyor. Dahası, Çin'in otoriter siyaseti ve merkantilist uygulamaları, ekonomik gücünü hükümet tarafından kolayca kullanılabilir hale getiriyor. Çin, pazarının büyüklüğünün yanı sıra denizaşırı yatırımları ve kalkınma yardımlarından ekonomik güç kazanacaktır. Yapay Zeka çağındaki yedi dev küresel şirketin (Google, Facebook, Amazon, Microsoft, Baidu, Alibaba ve Tencent) neredeyse yarısı Çinli. Büyük nüfusu ve dünya siyasetinin "yeni petrolü" haline gelen veri kaynaklarıyla Çin, büyük verilerin Suudi Arabistan'ı olmaya hazırlanıyor (Lee 2018: 83). Teknolojik gelişmeleri de takip ederek Çin, hem küresel piyasaların yeni koşullarına ayak uydurmuş oluyor, hem de küresel ekonomi devi olma yolunda kararlı bir şekilde ilerliyor.

Bugüne kadar Çin, dünya düzenini ve karşılıklı bağımlılığı kolaylaştıran kurumları desteklemekte oldukça aktif olmuştur. Çin, şu anda BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olan beş ülkeden biri, Birleşmiş Milletler (BM) barış güçlerinin en büyük ikinci fon sağlayıcısı. Çin ayrıca Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu gibi ekonomik kurumlardan da büyük ölçüde yararlandı. Öte yandan Çin, kendi Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı (AAYB) ve bazılarının mevcut düzene karşı ekonomik bir saldırı olarak gördüğü uluslararası altyapı projelerinden oluşan Kuşak ve Yol girişimini başlattı (Nye 2020). Tüm bunlar gösteriyor ki, Çin neoliberal karşılıklı bağımlılık ilkelerini sadakatle uygulamış ve bu ilkelerin kullanımından elde ettiği getirileri ekonomik kalkınmasının pekiştirilmesi doğrultusunda değerlendirmiştir.

1.2. Neoliberal ticaret devleti olarak Çin

Hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faktörler ticaret tercihi oluşumuna hakimdir, ancak her bir faktörün etkisi, ticaret anlaşmalarının daha önce gözden kaçan bir yönü olan siyasi bağlama bağlıdır. Ticaret tercihi oluşumunda siyasi bağlamın rolüne daha fazla dikkat edilmelidir. Ticaret ortakları önemlidir ve her ticaret anlaşması kendi içinde

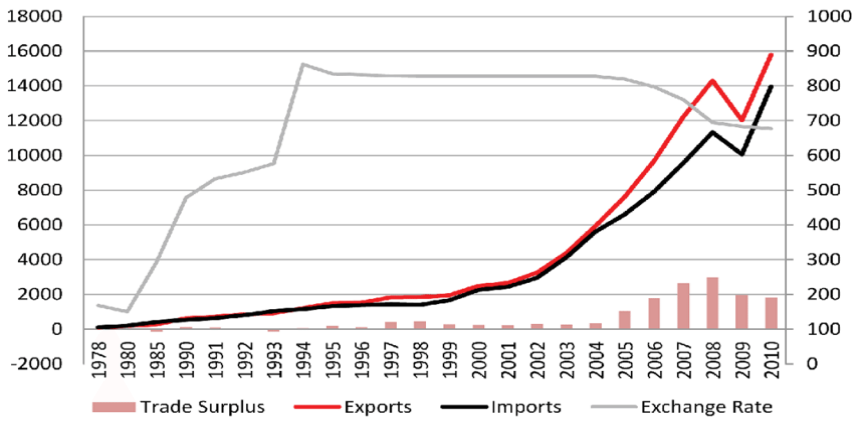
değerlendirilmelidir. "Ticaret için genel destek" hakkındaki olağan anket maddesi, iki nedenden dolayı insanların belirli ticaret anlaşmalarına yönelik temel ticaret tercihlerini değerlendirmek için çok soyuttur. Birincisi, genel olarak ticareti desteklemek, her zaman her ticaret anlaşmasının desteklenmesine yol açmaz. Örneğin, ticaret ortağı olumsuz politik maliyetler getirirse destek bastırılacaktır. İkincisi, ticaret anketi sorusuna yönelik genel destek, analitik olarak yararlı olamayacak kadar kirli olabileceği noktaya kadar çeşitli kavramlara (örneğin dünyaya açıklık) dokunabilir (Yen, Kay, Chen 2021: 112). Ticaret tercihleri sadece ekonomik çıkarlar doğrultusunda değil, hem de siyasi ilişkiler ve ülkeler arasındaki politik atmosferin karakteri doğrultusunda şekillendirilir.

Ticaret anlaşmalarının siyasi dışsallıkları genel olarak literatürden çıkarılmış olsa da, birçok ülkenin en az birinin diğerine olumsuz bir dışsallık oluşturduğunu ve bu nedenle ticaret veya diğer işbirliği biçimleri yoluyla onunla ilişki kurmakta tereddüt ettiğini görmek zor değildir. Bu düşmanca ilişki, Rusya ve Kırım örneğinde olduğu gibi, ilhak planları veya ana ülkenin herhangi bir şekilde egemenlik veya değer kaybetmesi şeklinde olabilir. Örneğin, 2015 yılında, Rusya ile siyasi gerilimin ortasında, Ukraynalıların neredeyse %50'si Rusya'yı komşu ülkeleri için büyük bir askeri tehdit olarak görüyor ve Ukraynalıların %89'u Rusya ile Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmaya karşı çıkıyor. Benzer şekilde, Kırım'ın ilhakından sonra, Rusya'ya komşu ülkelerdeki halk, ekonomik olarak Rusya'ya bağlı olmasına rağmen tehdit altında hissetti (Simmons, Stokes, Poushter 2015). Siyasi ilişkilerin oluşturduğu tehlikeler ülkelerin ticari ilişkilerile ilgili kararalma süreçlerini de etkileyebilir ve bu kararlarda toplumun o ülkeye karşı yaklaşımı da göz ardı edilemez.

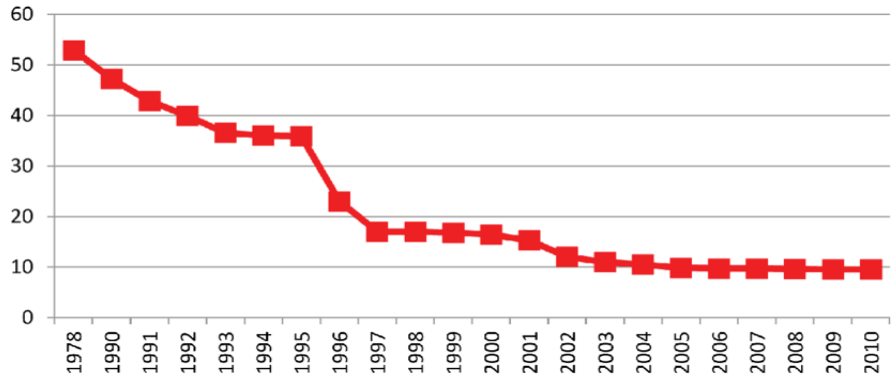
Çoğu gelişmekte olan ülke gibi, Çin de 1950'lerden 1970'lere kadar bir korumacılık ve ithal ikamesi politikası uygulamıştır. Bu politika, Japonya'nın 1960'lardan 1980'lere ve diğer Doğu Asya "Küçük Ejderhaları"nın 1970'lerden 1980'lere kadar yaşadığı ihracata dayalı yüksek büyümeye kıyasla ekonomik kalkınmada başarısız oldu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü, dünya siyasetinde kapsamlı değişiklikler getirdi. 1980'lerin sonunda, neredeyse tüm merkezi planlamalı sosyalist ekonomiler ya çöktü ya da dramatik reformlar yaptı. Deng'in 1978 sonrası açılışı, 1980'lerdeki dünya üretim transferlerini yakalamak için iyi bir zamanda geldi. Diğer yükselen ekonomiler gibi Çin de açık bir ekonomik sisteme yönelmeye ve dünya çapındaki işbölümünde kendine yer bulmaya başladı (Hu 2015). Bu yıllarda küresel ekonomiye entegrasyon yolunun seçilmesi ÇHC'nin ilerleyen dönemlerde önemli ekonomik güçlerden biri pozisyonuna yükselmesinde temel rol oynadı.

1980'lerin çoğu boyunca, hem ithalat hem de ihracat, sanayileşmiş ürünlerin yerel üretimini teşvik etmeyi amaçlayan bir ithal ikame stratejisi altında, düzensiz de olsa istikrarlı bir

şekilde arttı. İhracat, 1980'den 1983'e kadar ithalattan daha hızlı büyümüş ve o yıllarda ticaret fazlalarına yol açmıştır. Bununla birlikte, önümüzdeki altı yıl boyunca, yabancı rezervlerin genişlemesi, dış ticaretin merkezi olmayan yönetimi ve yerli sanayiler için büyük miktarda yabancı tesis ve ekipman alımları nedeniyle ithalat arttı. Ortaya çıkan ticaret açıklarını azaltmak için, bir ithalat ve ihracat lisanslama sistemi, döviz harcamaları üzerinde daha sıkı kontroller ve on yılda renminbi'nin kademeli olarak yüzde 60'ın üzerinde devalüasyonu da dahil olmak üzere bir dizi politika geliştirildi (Grafik 1) . Genel olarak, 1980'lerdeki dış ticaret reformları, Çin'in son derece merkezileştirilmiş sistemini piyasaya dayalı bir ekonominin unsurlarını içerecek şekilde dönüştürmeye odaklandı. Ticaretin kademeli olarak serbestleştirilmesi, ekonominin GSYİH, ticaret ve yabancı yatırım açısından inanılmaz bir şekilde büyümesine neden oldu. 1980'lerin sonunda, Çin ticareti, Çin'in GSYİH'sının yüzde 24'ünü ve toplam dünya ticaretinin yüzde 3'ünü temsil eden ve Çin'i dünyanın en büyük 16. ticaret devleti yapan 115,4 milyar doları buldu. 1990'larda vergilendirme, bankacılık, döviz kurları ve döviz yönetiminde yapılan büyük reformlarla, Pekin kademeli olarak ihracata dayalı bir kalkınma stratejisine doğru ilerlerken Çin'in ticaret hacmi büyümeye devam etti. Bu dönemde ihracat ve ithalattaki genişlemeye önemli katkı sağlayan iki hususun altını çizmekte fayda var. İlk olarak, Çin 1994 yılında çift yönlü döviz kuru sistemini kaldırdı ve ABD dolarına sabitlenmiş birleşik bir oran oluşturarak renminbi'ye önceki yıla göre yüzde 44 oranında değer kaybettirdi (Grafik 1). Renminbi döviz kuru, önümüzdeki 11 yıl boyunca istikrarlı kaldı ve Çin'in zaten ucuz olan ihracatına rekabet avantajı sağladı ve aynı zamanda döviz manipülasyonuna yönelik yabancı eleştirileri körükledi. İkincisi, Çin'in DTÖ'ye katılma girişiminin önünü açmak için Pekin, 5.000'den fazla üründe bir dizi gönüllü tarife indirimi yaparak 1990'da yüzde 47,2 olan basit tarife ortalamasını 1999'da yüzde 15,8'e indirdi (Grafik 2) (X. Li 2012). Çin, ekonomisini kalkındırmanın esas aracı olarak ticareti teşvik eden politikaların uygulanmasını gördü. Bu tür politikalar zaman zaman dış dünyada eleştirilerle karşılansa da ÇHC'nin ekonomik güç olarak yükselişinin önünü açtı.

Grafik 1. Çin'in Ticareti ve Döviz Kuru, 1978-2010
Kaynak. Li, X. (2012), "China's geoeconomic strategy: China as a trading superpower", *LSE IDEAS*. London: The London School of Economics and Political Science: 26. http://eprints.lse.ac.uk/44204/

Grafik 2. Çin'in Ortalama Tarife Oranı, 1978-2010
Kaynak. Li, X. (2012), "China's geoeconomic strategy: China as a trading superpower", *LSE IDEAS*. London: The London School of Economics and Political Science: 26. http://eprints.lse.ac.uk/44204/

Deng Xiaoping'in 1978'deki açık kapı politikası ve ekonomik reformlarından önce Çin, dünya ekonomisinde önemsiz bir oyuncuydu. 1977'deki dış ticaret hacmi, dünya ticaretinde yüzde 0,6'lık payla 30. idi. Ekonomik otarşi nedeniyle, bu dünya ticaret payı, Çin'in dünya ticaretinin yüzde 2'sinden fazlasını oluşturduğu 1927-1929'dan bile önemli ölçüde daha azdı (Lardy 1994: 1-2). Ancak 35 yıldan biraz fazla bir süre içinde Çin'in dünya ekonomisindeki rolü tamamen değişti. Şu anda dünya ticaretinde en büyük ihracatçı ve ikinci en büyük ithalatçı konumunda. En hızlı büyüyen büyük ekonomi olan Çin, aynı zamanda dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir (Hu 2015). Tüm bu ekonomik kalkınma göstergelerini Çin, ticaret ve ekonomik liberalizasyon politikalarına borçludur.

Reform dönemi boyunca, Çin'in ihracatı, ithalatından çok daha hızlı büyüyerek, sürekli genişleyen ticaret fazlalarına katkıda bulundu. Bu, Batılı ülkeleri Çin'i DTÖ'ye katıldığından beri para manipülasyonu yapmakla suçlamaya sevk etti. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, renminbi'nin yüzde 40'a kadar önemli ölçüde düşük değerde olduğunu ve Çin'in ABD'ye ihracatını, döviz kurları piyasa güçleri tarafından belirlenirse olacağından daha ucuz hale getirmekle suçladı. Her ne kadar Temmuz 2005'te renminbi ABD dolarına göre yüzde 2,1 oranında yeniden değerlenmiş olsa da – iddiaya göre artan uluslararası baskıların bir sonucu olarak – renminbi'nin değeri, Çin'in ilgili olarak yönetilen bir dalgalı döviz kuru rejimine geçmesinden bu yana yüzde 30 arttı, ticaret fazlaları artmaya devam etti. Üretilen ihracata aşırı bağımlılık da Çin'i ticaret ortaklarından gelen kısıtlayıcı önlemlere karşı savunmasız bıraktı (X. Li 2012). Böylece Çin, ticari ilişkilerin arttırılması sonucu her ne kadar fazla getiriler elde ettiyse, zaman zaman bu ticari liberalizasyondan kaynaklanan baskılarla da karşı karşıya kaldı.

İlgi, güç ve fikirler, Çin'in dünya ticaretindeki ve kaynaklarındaki geçmiş başarılarını ve gelecekteki tercihlerini açıklayan üç ana faktördür. Çin, serbest ticaret ve küresel çok taraflı ticaret rejimlerinin güçlü bir destekçisidir. Çin ekonomisi dünya ekonomik sistemine entegre olurken, Çin'in açık ve serbest ticaret sisteminin sürdürülmesine büyük ilgisi var. Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye katılımı, kendisini uluslararası serbest ticaret rejimine adama yolunda büyük bir adımdı. Çin'in yoğun ticaret bağımlılığı, dünya ticaret sisteminin açık ve özgür kaldığını görmesi için güçlü bir risk oluşturuyor. Dış dünyayla ekonomik karşılıklı bağımlılığı, Çin'in geçmiş otarşisine ve korumacılığına geri dönmesini engelleyen güçlü bir politik ekonomi gücüne hizmet ediyor. Çin, uluslararası kurallara dayalı ticaret sistemine ne kadar çok köklenirse, ticari korumacılığın yükselişini görmenin maliyeti o kadar yüksek olur (Hu 2015). Çin'in farklı aktörlerle ticari ilişkilerini genişletmesini onun önceki dönemlerde sahip olduğu etkisiz ticari paydaş rolüne dönmesinden koruyacak önemli faktör olarak değerlendirebiliriz.

DTÖ üyeliği, Çin'e kurala dayalı çok taraflı ticaret rejiminde uzun vadeli bir pay verdi. Çin 2001 yılında katılım anlaşmasını imzaladığında, birçok ülke Çin'in serbest ticaret taahhütlerini sadakatle yerine getiremeyeceğinden veya DTÖ'yü bir dış politika aracı olarak kullanacağından endişe duyuyordu. Tahmin yanlıştı. Çin'in tek taraflı reformları ve DTÖ taahhütlerinin uygulanması olumlu olmuştur. Ekonomik ve sosyal istikrarı korumak için kademeli olarak yapmış olsa da, uluslararası ticaret ve yatırım rejiminin kademeli olarak liberalleşmesini sürdürmüştür. Çin'in 2010'daki performansını değerlendiren bir DTÖ inceleme raporuna göre, Pekin, DTÖ'nün ticaret ve yatırım rejimini kademeli olarak serbestleştirme ve ticaret engellerini sürekli olarak azaltma taahhüdünü yerine getirdi (WTO 2010). DTÖ karşısındaki taahhütlerini yerine getirmesinin en önemli sebebi de ticari ilişkileri ülkenin küresel piyasada güçlü aktör konumuna gelmesinde önemli etken olarak değerlendirmesidir.

Çin'in DTÖ üyeliği, çok taraflı ve bölgesel ticaret politikası için büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan büyük bir ekonomi olarak Çin, küresel ticaret rejiminin dışında kalmayı göze alamaz. DTÖ içinde, gelecekteki uluslararası ticaret kurallarını şekillendirebilir, DTÖ'nün anlaşmazlık çözüm sisteminden yararlanabilir, Çin ihracatına keyfi ve tek taraflı olarak dayatılan kısıtlamalara direnebilir ve büyüyen ekonomik gücünün ve piyasa ekonomisi statüsünün uluslararası olarak tanınmasını sağlayabilir. DTÖ üyeliğinden bu yana Çin, çok taraflı olarak DTÖ'de, bölgesel olarak Doğu Asya'da ve serbest ticaret anlaşmaları için artan sayıda ticaret ortağıyla iki taraflı olarak dünya ticaret sisteminin tüm seviyelerinde aktif olmuştur. Çin, bir dizi serbest ticaret anlaşması (STA) imzalayarak, ekonomik ve ticari ortaklardan oluşan geniş bir siyasi ve ekonomik ağ oluşturma yolunda ilerlemiştir (Hu 2015).

Bu anlaşmalarla birlikte ÇHC ticari ilişkilerden elde ettiği getirileri maksimize etmeyi hedeflemektedir.

Çin'in ticareti, geleneksel düşük vasıflı, düşük teknoloji ve kaynak ve emek yoğun endüstrilerden yapılan ihracata aşırı bağımlı olması nedeniyle uzun süredir yapısal olarak dengesizdir. Bu endüstriler, işgücü büyümesi yavaşladıkça ve işgücü maliyetleri arttıkça ve toprak, su ve enerji kaynaklarındaki darboğazlar nedeniyle aşırı çıkarma ve mükerrer yatırımlar nedeniyle dış rekabet güçlerini kaybetmeye başlıyorlar. Ayrıca, 2008 yılına kadar Çin'in ihracatının çoğunluğu, düşük katma değerli ticari işleme endüstrilerindendi. Örneğin Çin, topladığı ve dünyanın geri kalanına ihraç ettiği her iPad için toplam değerin yalnızca yüzde ikisini kazanıyor. Bu tür yapısal dengesizlikler, ticaret ve ekonomideki büyümenin uzun vadeli sürdürülebilirliği konusunda şüphe uyandırıyor (X. Li 2012). Fakat Çin, ticari liberalizasyon sayesinde elde ettiği gelirleri bu tür sorunların çözümünde kullanarak ekonomisini daha dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirebilir.

2008 krizinden aşırı etkilenen ekonomiyle başa çıkmak için, 2007 ortasından 2008 ortasına kadar "sıkıştırıcı" ticaret politikaları uygulamaya konuldu. Tedbirler, ihracat vergisi indirimlerinin kapsam ve oranlarının azaltılmasını, yasaklanmış ve kısıtlanmış emtiaların artırılmasının yanı sıra geçici ihracat tarifelerinin uygulanmasını içeriyordu. Yeni yasalar, özellikle tercihli politikaları hedefleyenler için, doğrudan yabancı yatırım girişlerine elverişsiz görüldü. Sanayi kataloğunda yabancı yatırım için yapılan düzeltme, DYY'nin teşvik edildiği, sınırlandırıldığı veya yasaklandığı alanlara da işaret etti. Spekülasyonların önüne geçmek için yabancıların gayrimenkul yatırımlarıyla ilgili düzenlemeler yapıldı. Ancak küresel mali krizle birlikte Çin ekonomisi büyük darbe aldı. 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hükümet, özellikle ihracat vergisi indirimlerinin kapsamını genişletmek, ihracat vergisi indirimlerini artırmak, ticarette yasaklanmış ve kısıtlanmış malları azaltmak, geçici ihracat tarifelerini kaldırmak vb. olmak üzere dış ticaret politikalarını yeniden düzenlemeye başlamıştır (Luo, Zhang 2010). Bu düzenlemelerle Çin kısa vadeli olarak geleneksel sosyalist neoliberalizm politikalarını zayıflatmış olsa da uzun vadede kendi ekonomik istikrarını garantilemiştir.

Gelişmiş ülkelerdeki ticaret politikaları "içten dışa"dır. DTÖ'nün eski üyeleri olarak, Çin gibi yeni üyelerin uluslararası baskılarıyla yüzleşmek zorunda değiller. Bu ülkelerde, politika değişikliği baskısı esas olarak ülkeler içindeki çıkar gruplarından gelmektedir. Buna "içten dışa" ticaret politikası deniyor. Buna karşılık, Çin'in ticaret politikası açıkça "dışarıdan". Bu, yerel çıkar gruplarının olmadığı durumlarda, dışarıdan gelen baskının kritik bir rol oynadığı durumu ifade eder. Çin'in ihracattaki hızlı büyümesi, küresel dengesizliğin ana kaynağı olarak görülüyor. Bu koşullar altında, ticaret politikalarında ayarlamalar yapılırken uluslararası

toplumun baskısı dikkate alınmalıdır (Kennedy 2005). Çin'in dış çıkar gruplarına karşı yürüttüğü siyaset küresel ekonomiye zaman zaman tehlikeler oluştursa da Çin'in ekonomik çıkarları açısından hayati önem taşımaktadır.

Çin, küresel ihracatını artırarak bölgesel ticaret ortaklarından daha fazla mal ithal etme şansını da artırıyor. Başka bir deyişle, Çin'in ihracat büyüme şokunun bir kısmı, Çin'in ara malı ithalatında buna karşılık gelen bir artış ve üretimin kısmi yerelleştirilmesi yoluyla aynı bölgedeki diğer ekonomilere aktarılıyor (Zhu vd. 2014). Çin, ticari ilişkiler kurduğu devletlerle karşılıklı bağımlılık durumu oluşturduğu için o devletlerin de bu ilişkilerden farklı seviyelerde kazanç elde etmesini sağlıyor.

Çin deneyimi, mevcut herhangi bir gelişme modelinin ürünü değildi; bunun yerine, ekonomik kalkınma ve dünya ekonomisine entegrasyon için yeni bir yol yaratmıştır. Başarısı, pragmatizm ve kademeli reformlara dayanmaktadır. Ticaret politikasında, seçilmiş ekonomik sektörleri istenmeyen küresel rekabetten korurken, dünya ticareti ve yatırımından yararlanabileceği uluslararası serbestleşme ile ulusal sanayi politikası arasında hassas bir denge kurmaya çalışmıştır (Hu 2015). Bu denge sayesinde hem küresel piyasalara entegrasyonunu sağlamış hem de kendi ekonomik çıkarlarını temin etmiştir.

Küresel ticaretteki payı artmaya devam ederken, bir ticaret süper gücü olarak Çin'in ticaret ortaklarıyla, özellikle de döviz devalüasyonu, fikri mülkiyetin haklarının yaygın ihlali, ticaret, yenilik ve yatırımda bir dizi ayrımcı önlem gibi yabancı hükümetler tarafından defalarca eleştirilen politikalar nedeniyle, muhtemelen daha da fazla sürtüşmeyle karşılaşması muhtemeldir. Bununla birlikte, tüm bu sorunlara rağmen, Çin'in sorumlu bir ticari süper güç olarak yükselişi, yalnızca Çin'in dünya ile ekonomik ilişkilerini ve bir bütün olarak küresel ticaret rejimini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda Çin'in kendi iç ekonomik reform hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olur (X. Li 2012). Böylece Çin, hem içeride ekonomik bağışıklığını arttırıyor hem de küresel ekonomide lider olma yolunda kararlılıkla ilerliyor.

1.3. ÇHC'nin Tek Kuşak Tek Yol projesini neoliberal dış ekonomi politikası aracı olarak kullanımı

Kuşak ve Yol Girişimi veya Tek Kuşak Tek Yol, 70 ülkeyi ve küresel nüfusun üçte ikisinden fazlasını kapsayan, Çin'in öncülük ettiği uluslararası bir kalkınma programıdır (Hillman 2018). Limanlardan yollara, kritik havacılık altyapısına kadar, Belt and Road Initiative (BRI), Çin'in birçok ekonomik ortağı ile ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu itibarla BRI, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımından

sonra bölge dışı bir düzenlemeye katılım için en önemli stratejik hamlesini temsil ediyor. Küresel ithalat ile politikaların "üç veya daha fazla devletten oluşan gruplar, geçici düzenlemeler veya kurumlar aracılığıyla" koordine edildiği bölgesel çok taraflılığın bir örneği olarak kabul ediliyor (Keohane 1990: 731). Çin OBOR ile birlikte küresel ekonomide yeni hedeflerini oluşturuyor ve bu hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda bu projeyi sürdürüyor.

Mayıs 2017'de Kuşak ve Yol Girişimi, Çin hükümeti tarafından Pekin'de düzenlenen Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'nun damgasını vurduğu yeni bir tarihsel aşamaya girdi. Forum, 130'dan fazla ülke ve 29 yabancı Devlet veya Hükümet başkanı, yaklaşık 100 dışişleri bakanı veya üst düzey yetkilisi ve 60 uluslararası kuruluş başkanı dahil 70 uluslararası kuruluştan 1500 katılımcıyı çekti ve Çin'in girişimi hakkında geniş bir uluslararası fikir birliği sağladı. Forumun ikinci gününde, 30 Devlet Başkanı, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, uluslararası işbirliğine ilişkin bir yuvarlak masa zirvesinin sonunda ortak bir bildiri imzaladılar. Ortak bildiri, BRI'nin uluslararası işbirliğini derinleştirme ve küresel zorlukları ortaklaşa ele alma fırsatları sağladığını, "serbest ve kapsayıcı ticaret" taahhüdünü teyit ettiğini ve BRI'nin ülkelere işbirliğini derinleştirme ve "herkese açık, kapsayıcı ve faydalı" küreselleşme yolu için önemli fırsatlar sağladığını kaydetti. Forumda, bazı Devlet başkanları BRI'nin güçlü bir şekilde kapsayıcı bir yapıya sahip olduğuna ve daha fazla bölgenin küreselleşmenin faydalarını paylaşmasına izin vereceğine dikkat çekti. Bu forumda devlet başkanlarının ulaştığı önemli anlayışlardan birinin kapsayıcı küreselleşmeyi teşvik etmek olduğu söylenebilir (W. Liu, Dunford, Gao 2018). Çin'in BRI ile farklı bölgelerdeki farklı ülkeleri aynı çatı altında toplayarak yeni bir küreselleşme modeli oluşturmaya çalıştığı ortaya çıkıyor.

"Tek Kuşak" ve "Tek Yol" sırasıyla "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve "Deniz İpek Yolu" üzerine odaklanmıştır. Bu girişim iki ana aparattan oluşmaktadır. Birincisi, karaya dayalı ekonomik kuşak ve ikincisi, okyanusa dayalı ekonomik kuşak. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin'i Güney Asya, Güney Doğu Asya, Orta Asya ve Rusya üzerinden Avrupa'ya bağlamaya odaklanıyor. Deniz İpek Yolu, Çin'i Avrupa ve Afrika'ya bağlamak için deniz limanlarını kullanmaya odaklanıyor. Ana odak noktası, Asya, Afrika ve Avrupa genelinde bağlantının teşvik edilmesine dayanmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol girişimi, orijinal İpek Yolu üzerinde yer alan ülkeleri kapsamaktadır. Geleneksel olarak, Çin dışındaki devletler tarafından yürütülen, aşağıdan yukarıya bir ticaret faaliyetiydi, ancak OBOR, Çin'in yönetici liderleri tarafından önerilen yukarıdan aşağıya bir faaliyet olarak tasarlandı. OBOR belgesi, girişimin gelecekteki politikalarını ana hatlarıyla belirleyen anlaşılır bir eylem planını ifade ediyor. İşbirliği öncelikleri, hayati önem taşıyan alanları kapsamaktadır: Politika Koordinasyonu, Altyapı İnşaatı

Yoluyla Bağlantının Kolaylaştırılması, Sınırlar Arası Sınırsız ve Serbest Ticaret, Finansal Entegrasyon ve İnsandan İnsana İlişkilerin Artması. Bu beş alanda, Altyapı İnşaatı Yoluyla Bağlantının Kolaylaştırılması bu girişimin baskın unsuru olmuştur. Bu nedenle, OBOR'un başlatılması, altyapı geliştirme ve ekonomik refahın bölgesel düzeyden sistemik düzeye genişletilmesine odaklanan ekonomik diplomatik yaklaşımı yansıtmaktadır (Pandey 2018). OBOR sayesinde Çin, projenin kapsadığı bölgelerdeki ülkeleri kendi liderliği altında birbirleriyle karşılıklı olarak bağlantılı biçime getirmeyi planlamaktadır.

Ekonomik diplomasi, Çin'in dış politikasının temel özelliğidir. Çağdaş bağlamda, Çin'in Tek Kuşak Tek Yol girişimi, ekonomik diplomasinin bir yönü olarak yansıtılmaktadır. Aynı zamanda bölgesel ekonomik diplomasinin özelliklerinden biri olarak da tasvir edilebilir. OBOR, kara ve deniz ipek yolları aracılığıyla bağlantıyı teşvik etmeyi amaçlayan bölgesel bir işbirliğidir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından devletler arasında bağlantı ve işbirliğine odaklanan bir kalkınma stratejisi ve çerçevesi olarak sunulmuştur. Ekonomik dengesizliği düzeltmek için batılı kalkınmanın yerel stratejisini kullanan Çin, Kuşak ve Yol'u Çin'i dünyaya bağlayacak büyük bir strateji olarak görüyor (Nicolas 2015: 49). Proje sayesinde Çin, stratejik ekonomik kalkınma hedeflerini yerine getirecek ve aynı zamanda işbirliğine dahil olan diğer ülkelerin de kalkınmasına kendi katkısını sağlayacak.

BRI, Çin ve diğerleri arasındaki etkileşimlere bağlıdır. BRI, yalnızca Çin'in tek taraflı stratejisi veya planı olmadığı için diğer aktörlerin tepkilerine dayanır. Çin, BRI'nin geleceğine tek başına karar veremez. BRI'yi ortaklaşa şekillendiren Çin ve diğerleridir. Çin'in BRI'nin "Çin kaynaklı olduğunu, ancak dünyaya ait olduğunu" iddia ettiği gibi, proje hem de "Asya, Avrupa ve Afrika'ya odaklanır, ancak tüm ortaklara açıktır" (Belt & Road News 2019a). Diğerlerinin tepkileri çeşitli ve değişkendir. ABD gibi bazı ülkeler buna şiddetle karşı çıkarken, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok ülkeden artan bir destek aldı. Diğer ülkelerin BRI'ye yönelik tutumları ve tepkileri, yeni hükümetler kurma ve değişen uluslararası manzara gibi farklı iç durumlardan muhtemelen etkilenecektir (Yuan 2020). Bu sebeple Çin, dış ekonomik diplomasi yardımıyla projeye destek veren ve dahil olmaya çalışan devletlerin sayısını maksimize etmeye çalışıyor.

BRI'nin amaçları esas olarak uluslararası işbirliğini (esas olarak küresel ekonomik yönetişim), ekonomik entegrasyonu (özellikle ticaret ve yatırım), bağlanabilirliği (altyapı, insanlar arası değişim ve kurumsal bağlantı) ve sürdürülebilir kalkınmayı içeriyor. Bu hedefler, "politika danışmanlığı, ticaretin teşviki, altyapı bağlantısı, finansal işbirliği ve insandan insana değiş tokuş" gibi BRI'nin öncelik verdiği konuları yansıtmaktadır (MFA PRC 2017). Bu konular e-ticaret ve dijital ekonomiden, fikri mülkiyet ve ödeme sistemlerine kadar uzanan

alanları kapsamaktadır (Wang 2019). Çin projenin kapsayıcılığını sadece coğrafi anlamda değil, hem de işbirliği alanları konusunda da arttırmayı hedeflemektedir.

BRI projelerini finanse etmek için çeşitli kurumlar kullanılmaktadır. Ortak görüş, AAYB'nin BRI'yi finanse etmek için kullanıldığı yönündedir. AAYB ve İYF, BRI kapsamında birçok Okyanusya işbirliği programları için finansman sağlamıştır (Xinhua 2017). İYF, politika bankaları (örneğin, Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat İthalat Bankası) ve Çin'in dört büyük devlet bankası BRI projelerine enjekte edilecek finansal kaynaklar için ana kanallardır (Klett, Oswald 2018: 76). Ayrıca, BRI projelerine ilişkin sermaye, finansal aracılık araçları ve finansal yönetim, Çin Yatırım Şirketi, Döviz Yatırım Şirketi Devlet İdaresi ve onların yatırım platformları tarafından da sağlanabilir (Zhang, Alon, Lattemann 2018: 341). Çin, Tek Kuşak Tek Yol'u gerçekleştirebilmek için tüm finansal kapasitesini ve kurumlarını seferber etmiştir. Bu da projenin Çin için ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Çin, BRI aracılığıyla "küresel ortaklıklar ağı" kurma niyetindedir (Global Times 2014). BRI'ye özgü belgelerin analizi, Çin'in kademeli olarak mali entegrasyon, ticaretin serbestleştirilmesi ve Asya ve ötesinde insandan insana bağlantı konusunda politika koordinasyonu için bir dizi enstrüman oluşturma niyetini göstermektedir (Yu 2017: 2). Çin bu hedefleri gerçekleştirerek farklı ülkeler arasındaki ticari ve mali ilişkileri pekiştirip bundan kendisi için de belirli getiriler sağlamayı amaçlıyor.

BRI, küreselleşmenin derinleşmesinin, dünya ekonomisinin yapısındaki değişikliklerin ve Çin'in kendi kalkınma modelinin dönüşümünün birleşik etkisinin bir sonucudur. Temel faktör, Çin sermayesinin küreselleşmesidir (W. Liu 2017). Bir ülkenin sermayesinin küreselleşme biçimi, yalnızca stratejik çıkarlarını değil, aynı zamanda küreselleşmenin yönünü de etkiler. Çin, ne sömürgeci bir şekilde yurt dışına yatırım yapabilir, ne de emperyalist bir yol ya da mevcut hakim ideolojilerle uyumlu bir yol benimseyebilir. Çin tek başına yeni bir uluslararası ekonomik düzen kuramaz. Çin, karşılıklı yararlar ve kazan-kazan çözümleri üretmek için uluslararası işbirliğini güçlendirmenin yeni yollarını ararken, yalnızca mevcut uluslararası ekonomik yönetişim koşullarında çalışabilir (W. Liu, Dunford, Gao 2018). Bu yüzden Çin, OBOR bağlamında ne kadar fazla ülkeyi işbirliğine dahil edebilirse, kendisinin liderlik ettiği yeni bir küreselleşme süreci başlatma şansları da o kadar yükselir.

Bu girişimi başarılı kılmanın ilk adımı ortak bir zemin bulmaktır. Çin, önemli paydaşlarla istikrarlı bir ilişki geliştirebilirse, OBOR projesi başarılı olabilir. Yükselen bir güç olarak, rekabet ve hatta mevcut güçlerin çevreleme girişimleriyle karşı karşıya kalan Çin, ekonomik strateji odaklı topyekûn bir diplomatik yaklaşımı benimsemesi gereken bir aşamaya

geldi. Çin, küresel baskıya daha fazla dayanmaya yardımcı olabilecek başlıca paydaşlarla çok katmanlı bir işbirliğine sahip olmalıdır (Pandey 2018). ÇHC'nin bu projeyi gerçekleştirmesi onu diğer küresel güçlerle rekabette daha avantajlı bir pozisyona getirecektir. Batı ile küresel ekonomik rekabette pazarlık güçlerini arttıracaktır.

BRI ile ilgili belgeler sayısız biçimdedir ve çok sayıda tarafı içerir. Biçim açısından, belgeler genellikle ortak bildiriler, anlaşmalar, Anlaşma Bildirileri (MOA), Uzlaşı Bildirileri (MOU), niyet mektubu, girişimler ve konsensüsler dahil olmak üzere işbirliği anlaşmaları olarak bulunur. İlgili taraflara uygun olarak Çin, hükümetlerden (merkezi hükümetler, bakanlıklar ve yerel yönetimler dahil) ve uluslararası kuruluşlardan mahkemelere, yerel yönetimlere ve diğer aktörlere (işletmeler gibi) kadar çeşitli sayıda paydaşla proaktif olarak ilişki kurar. Özellikle Çin, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP), Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (DFMÖ) ve Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (BMSKÖ) dahil olmak üzere BM kurumlarıyla BRI ile ilgili konularda aktif olarak çalışmaktadır (Wang 2019). Hem ulusal hem de ulusötesi aktörlerle yapılan görüşmeler ve anlaşmalar OBOR'un neoliberal dış politika aracı olarak kullanımını da sergilemektedir.

BRI'nin doğası, çok sektörlü, çok seviyeli ve çok süreçli fenomenleri içermesi bakımından oldukça karmaşıktır. Bu karmaşıklık, altyapı veya ticaret gibi ekonominin dar bir sektöründe basit bir girişim olarak görmek yerine, yerelden küresele kadar çeşitli hükümet ve sivil toplum aktörlerini içeren çok sektörlü girişimi vurgulamaktadır. Aynı ve farklı seviyelerde bu aktörler arasındaki etkileşimler karmaşıktır ve çoklu tartışmalar, müzakereler, fikir birliği oluşturma ve hatta anlaşmazlıkların çözülmesi sürecini içerir. Yani Çin'den diğer ülkelere etkileşimler kesinlikle tek yönlü bir süreç değildir. Bu çoklu süreçlerde, çeşitli politika transferi, norm transferi, politika öğrenme, iz-yanılma, kural belirleme ve revizyon şeklinde gerçekleşebilir. Bu üç boyutu (sektör, seviye ve süreçler) bir araya getirdiğinizde, BRI'nin resmi gerçekten çok karmaşıktır (Yuan 2020). Bu karmaşıklık da kendiliğinde projenin ne kadar büyük hedefleri olduğunu ve mevcut düzeni dönüştürmeyi amaçladığını gösteriyor.

BRI'nin çağrışım ve anlamının gelişmekte ve genişlemekte olduğuna dikkat etmek önemlidir. Örneğin Çin, BRI'nin dünyaya açık olduğunu iddia ederken, BRI içindeki işbirliğinin mekansal kapsamı genişlemektedir. 2013'ten bu yana Çin ile MOU veya işbirliği anlaşmaları imzalayarak ona katılmak isteyen ülkelerin sayısı artıyor. Bu arada, BRI etrafındaki işbirliği konu alanları, orijinalden (beş bağlantı) bilimsel ve teknolojik yenilik, eğitim, sağlık ve tıp, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Geliştirme Gündemi ile bağlantılı ekolojik ve çevre koruma gibi daha ilgili alanlara doğru genişlemiştir. Çin'in son belgelerinde, BRI'nin bir barış, refah, dışa açılma, yeşil kalkınma, inovasyon, bağlantılı medeniyetler vb. alanları kapsayacağı

görülüyor (Belt & Road News 2019a). Çeşitli alanlarda işbirliğinin teşviği de farklı kesimlerde proje aracılığıyla ÇHC'nin küresel liderliğe iddia ettiği fikrini oluşturuyor.

BRI'nin ana alacaklısı Çin devletidir. BRI birkaç katman üzerine inşa edilmiştir, 1) Bretton Woods sisteminden doğan ticaret ve yatırımın neoliberal küreselleşmesine dayanır, 2) Çin'in Pekin Mutabakatı ve Çin devlet kredilerinden doğan ikili bağlarını güçlendirmeyi amaçlar ve 3) Çin ekonomisinde bir Anglo-Sakson neoliberalleşme modeli olasılığını ortadan kaldırır. BRI'nin önemi öncelikle Asya-Pasifik'te değil, bölgenin Afrika'ya (BRI'nin en batı sınırı) ve ikili anlaşmalar yoluyla Avrupa'ya ekonomik bir uzantısı olarak hizmet edeceği gerçeğinde yatmaktadır (Bayari 2020). Proje kıtalar arası seviyede üst düzey işbirliğini hedefleyerek yeni bir hegemonyacılık girişimini de ortaya koyuyor.

BRI, birleşik ülke politikası iletişimi ve kalkınma stratejilerini, birleşik planlamayı, birleştirilmiş projeleri ve anlaşma noktaları ve karşılıklı çıkarlar için aktif bir araştırmayı vurgulayarak hükümetin rolüne büyük önem vermektedir. Amaç, yalnızca sermayeyi değerlendirme ve mekansal bir düzeltme sağlama ihtiyacını karşılamak değil, aynı zamanda bunu daha az gelişmiş bölgelerin ve sıradan insanların ihtiyaçlarını karşılayacak, faydaları daha fazla bölgeye ve daha fazla insana yayacak ve kapsayıcı, kazan-kazan adaptasyon ve ayarlama sağlayacak şekilde yapmaktır. BRI, her ülkenin kendi kalkınma koşullarına uygun bir kalkınma yolu seçmesi gerektiğini vurgular. Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'nda Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin'in diğer ülkelere ideolojik olarak müdahale etmeyeceğini, kendi kalkınma modelini ihraç etmeyeceğini, bunun yerine karşılıklı fayda, kazan-kazan, pastayı birlikte büyütme ve onu ortak paylaşma üzerine yoğunlaştığını söyledi. BRI aynı zamanda ortak barışın korunması temelinde ortak kalkınma ve ortak refah ilkelerini vurgular. Uyum ve farklılık ilkesi, birbirine eşit davranmak, birbirinin deneyimlerinden öğrenmek, çeşitlilik ve bir arada yaşama anlamına gelir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, BRI'nin ideolojik veya siyasi bir gündem içermediğini de defalarca vurgulamıştır (W. Liu, Dunford, Gao 2018). Sonuç olarak Tek Kuşak Tek Yol, farklı bölgelerden farklı ülkeleri birbirine karşılıklı bağımlı biçimde aynı çatı altında toplayan, Çin liderliğinde yeni bir entegrasyon projesidir ve ÇHC, OBOR'un gerçekleşmesi için bunu neoliberal dış politika kapsamında teşvik etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL KAZAK YAKLAŞIMI

7 Eylül 2013'te Çin Halk Cumhuriyeti lideri Xi Jinping, Astana'daki (şimdiki Nursultan) Nazarbayev Üniversitesi'nde bir konuşma yaptı. "Halkların dostluğunu güçlendirme, birlikte parlak bir gelecek kurma" başlıklı konuşmasında, Çin'in iç pazarını Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayacak bir ekonomik kemer oluşturma planlarını açıkladı (Zongxian 2014). Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in konuşmasından hemen önce Xi Jinping'in bu iddialı girişim hakkındaki ifadesi tesadüf değildi, çünkü bu projenin uygulanmasında Çin ve Kazakistan arasında önemli bir bağlantı olduğu ortaya çıktı. Konuşmasında Çin lideri, daha yakın ekonomik ilişkiler kurmak, işbirliğini derinleştirmek ve Avrasya bölgesinde kalkınma alanını genişletmek için yenilikçi bir yaklaşım benimsemeli ve birlikte tarihi İpek Yolu üzerinde ekonomik kemer oluşturmalı olduklarını belirtti. Bu proje, belirli bir rota üzerindeki tüm ülkelerin insanlarına fayda sağlayacak büyük bir anlaşma olacaktı. Xi Jinping'e göre, yeni ekonomik kemer Çin ekonomisini Batı ekonomisine bağlayacak, büyük İpek Yolu'nun eski kara ticaret yollarının yeniden canlanmasını sağlayacaktı (Jin, Duisekina, Ashinova 2019). Bu konuşmadan sonraki yıllarda Çin ticaret devleti yaklaşımı esasında Kazakistan'la çeşitli alanlarda ekonomik işbirliğini ilerletti ve bu politika iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık oluşmasına neden oldu.

Bu araştırma konusu çerçevesinde Kazak araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz ilk soru "Tek Kuşak, Tek Yol projesi hakkındaki temel düşünceleriniz nedir?" şeklindeydi. 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya cevabını şöyle özetleyebiliriz. Tek Kuşak Tek Yol projesinin Kazakistan'ın ekonomik kalkınması için sağlayabileceği fırsatlar onun oluşturabileceği sorunlardan daha önemli görülüyor. OBOR'la ilgili kafalarda bir takım sorular olmasına rağmen sebep olabileceği bazı riskler de göze alınarak genel bir olumlu yaklaşım sergileniyor.

Çin'in Tek Kuşak Tek Yol girişimi, Kazakistan'ın hem avantajlı coğrafi konumu hem de jeopolitik faydalarını kullanmasına yardımcı olacak bir ekonomik entegrasyon projesidir. Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan ağ, mal ve fikir alışverişini kolaylaştırmayı ve 3 milyardan fazla insanı entegre etmeyi vaat ediyor. Modern koşullarda İpek Yolu ülkelerine, Çin mallarının satışı için ana geniş pazarlardan biri olmaları, Avrupa'ya hızlı transit gönderileri

sağlamalarının yanı sıra yüksek ihtimalle çeşitli doğal kaynakların da (petrol, gaz, metaller, tahıl vb.) mevcudiyeti sebebinden Pekin'in ilgisi artıyor (Bagitzhanova, Jumadilova, Chaukerova 2018). Göründüğü üzere Çin, ekonomik gelişiminin ivme kazanmasının esas yolu olarak küresel karşılıklı bağımlı ticaret ağı kurmayı, mümkün kadar çok devleti bu ağın içine almayı ve bu ağda politika-belirleyici aktör olmayı görüyor.

Kazakistan açısından Tek Kuşak Tek Yol projesinin karakterine ve sağlayabileceği getirileri göz önünde bulundurarak, 2. mülakat yaptığımız kişinin OBOR hakkında genel görüşlerini şu şekilde anlatabiliriz. Tek Kuşak Tek Yol girişimi bağlamında Kazakistan'da şu ana kadar gerçekleştirilmiş projelerin kapsamı ve OBOR'un genel bölgesel bağlamda kaydettiği başarı göz önünde bulundurularak Çin'e karşı spesifik bir görüş belirtilmese de genel anlamda olumlu yaklaşım sergileniyor.

Tek Kuşak Tek Yol girişiminin ilan edilmesinden sonraki dönemde, Çin 80 ülke ile işbirliği anlaşmaları imzaladı. Farklı ülkelerdeki 87 eyalet Asya Altyapı Yatırım Bankası'na katıldı. 2018 yılında, Çin ve Tek Kuşak Tek Yol üzerindeki ülkeler arasında ticaret hacmi 5 trilyon doları aştı, Çin'in bu eyaletlerdeki yatırım miktarı 2012-2017 yıllarında 60 milyar dolara ulaştı. 2017 yılında, Tek Kuşak Tek Yol boyunca 57 ülkede 20,17 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapıldı. 46 ülkedeki Çinli işletmeler, 113 bin iş yerinin oluşturulduğu ticaret ve ekonomik işbirliği bölgelerini oluşturdular, yerel bütçelere ödenen vergi miktarı 2,86 milyar dolara ulaştı (People's Daily Online 2019). Tüm bu istatistikler, Çin'in günümüzde ve ilerleyen dönemde küreselleşmenin başat oyuncusu rolünü oynamayı hedeflediği sonucuna varmamıza sebebiyet veriyor. Bu kadar fazla ülkede, bu kadar yüksek yatırım yapmış devlet için bu devletlerin korumacı politikalar uygulaması, kendilerini küreselleşme çemberinin dışına çekmesi büyük ekonomik ve ticari kayıplar anlamına gelir. Bu yüzden, Pekin'in Kazakistan dahil tüm bu devletlerle ikili ilişkilerinde neoliberal karşılıklı bağımlılık yöntemi politika-belirleyici rol üstleniyor.

Çin'in Kazakistan'la OBOR bağlamında oluşturduğu ilişkilerin karakterini farklı açılardan değerlendirerek, 3. mülakat yaptığımız kişinin Tek Kuşak Tek Yol ile ilgili genel görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz. Tek Kuşak Tek Yol projesinin farklı açılardan farklı yorumlanmasına dikkat çekiliyor. Genel anlamda, Çin açısından OBOR'un iç ekonomik dönüşüme ve küresel piyasalara daha fazla bağlantı kanalları aracılığıyla ulaşabilmesine hizmet edeceği düşünülüyor. Fakat içerik açısından projenin gelecek irelileyişi hakkında kesin bilgi ve görüşlerin paylaşılmamasının OBOR hakkında kafalarda birçok sorular oluşmasına neden olduğu belirtiliyor. Bu sorular ışığında oluşturulan çeşitli perspektiflerin Tek Kuşak Tek Yol'un küresel açıdan jeopolitik önemine dikkat çektiğine vurgu yapılıyor. OBOR'un hiçbir şekilde

sadece altyapı ve ticari hedeflerinin olmadığı öne sürülerek Çin tarafından projeyle ilgili yapılan yorumların sadece ekonomik yardım ve norm ihracatını amaçladığını belirtmeleri sebebinden objektif ve tam kapsamlı olmadığı iddia ediliyor. Kısaca, projeye dahil olan ülkeler arasında karşılıklı bağımlı ilişkiler yaratacağı açısından olumlu görüş sergilense de, OBOR'un gelecek irelileyiş senaryosu hakkında kesin bilgilerin verilmemesi ve Çin tarafından objektif yorumların yetersizliği sebebiyle daha çok şüpheci bir yaklaşım ortaya koyuluyor.

Tek Kuşak Tek Yol, ortak anlayış, güven ve değişimleri geliştirerek paylaşılan kalkınma ve zenginlik, barış ve dostluk için kazan-kazan karakterli işbirliğinin bir çerçevesi olarak takdim edilmektedir (DESA 2016). Kazakistan Cumhuriyeti, çoğunlukla Doğu ve Batı Avrasya arasında bir geçiş köprüsü olarak Tek Kuşak Tek Yol projesi için büyük bir potansiyel barındıran, petrol, gaz ve mineral gibi önemli kaynaklara sahip bir ülkedir. Bu nedenle, Kazakistan tarihi önemini yeniden canlandırmak ve Avrupa ile Asya arasında kendine özgü bir köprü olan Orta Asya bölgesinin en büyük iş ve transit merkezi olmak zorundadır. Her şeyden önce, Kazakistan, mükemmel bir coğrafi konum; ikincisi, yük trafiğinin sürekli büyümesi avantajı; üçüncüsü, Gümrük Birliği ülkelerinin pazarlarına doğrudan erişim ve olumlu bir yatırım iklimine sahiptir. Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol projesine katılıma ilgisi çok büyük ve açık. Trans-Avrasya ulaşım ve iletişim koridorunda bulunan Kazakistan, ulusal ekonominin modernizasyonu sürecini büyük ölçüde hızlandırabilir. Projeye katılım altyapı, ticaret, yatırım ve ulaşımı iyileştirmek için büyük bir fırsat rolünü oynayabilir. Kazakistan hükümeti, projenin eski otoyol ve demiryolu altyapısını yeniden inşa etmek, doğrudan yabancı yatırımları çekmek, ticaret ve ekonomik işbirliğini artırmak gibi ülkenin yüzleştiği birçok zorlukları çözebileceğine inanıyor (Islamjanova vd. 2017). Kazakistan da karşılıklı bağımlılık yöntemini kendisi için faydalar üretme amacıyla kullanıyor. Çin bu karşılıklı bağımlılıkta göreceli üstünlüğe sahip olsa da Kazakistan bu durumu olumlu karşılıyor. Nursultan'ın Pekin'le ilişki ve etkileşimlerden elde edeceği mutlak kazanca daha çok önem verdiği açıktır.

Tek Kuşak Tek Yol projesinin Kazakistan'a sağlayabileceği bu tür faydalar OBOR'un bu ülkede gelecek altyapı ve ekonomi politikalarının oluşturulmasında önemini arttırıyor ve farklı çevrelerden bununla ilgili farklı seslerin yükselmesine neden oluyor. Bu anlamda, 4. mülakat yaptığımız kişi Tek Kuşak Tek Yol hakkında genel perspektifden kişisel görüşünü şöyle anlatabiliriz. OBOR çatısı altında yapılması planlanan projelerin nasıl işleyeceği, ne kadar sürede kullanıma sunulacağı, hangi sektörlerin öne çıkacağı vb. hakkında kesin bilgilerin olmamasının oluşturduğu belirsizliklerin farklı algılar oluşturabilme potansiyeline dikkat çekilmiştir. Genel olarak, kapsamı ve hedefleri açısından olumlu karşılanabileceği belirtilse de, belirsizliklerin sebep olacağı sorunlar şüpheci bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

21 Mayıs 2016 tarihinde Çin Dışişleri Bakanı Kazakistan'a geldi ve hem Çin hem de kazak medyası için Tek Kuşak Tek Yol projesinin ilk sonuçlarını bir röportajda özetledi. Bakan 70'den fazla ülke ve kuruluşların projeye desteklerini ifade ettiğini belirtti. 34 ülkenin Tek Kuşak Tek Yol ortak yapımı için Çin ile hükümetlerarası işbirliği anlaşmaları imzaladığının da altını çizdi. Buna ek olarak, 2016 yılından itibaren faaliyete başlayan Asya Altyapı Yatırım Bankası ve İpek Yolu Vakfı tarafından ilk proje grubunun finansmanının başladığını ekledi. Üretim işbirliğinden bahseden Bakan, Kazakistan'ın bu alanda lider olduğunu vurguladı. O tarihe kadar, toplam 27 milyar dolarlık yatırımla 52 proje birlikte uygulanmıştı (MFA PRC 2016). İşbirliğinin bu seviyede derinleşmesi her iki ülkenin günümüzde ve gelecekte neoliberal politikalar izleyerek karşılıklı kazanımlar elde etmeyi dış politika hedefine dönüştürdüğü kanaatine varmamıza neden oluyor.

Geçtiğimiz yıllar boyunca, Tek Kuşak Tek Yol inşaatı, inisiyatiften eyleme, fikirden uygulamaya geçmiştir. Açık ve kapsayıcı işbirliği için bir platform, küresel ölçekte bir kamu ürünü haline gelmiş, uluslararası toplumda geniş bir destekten yararlanmıştır. Çin ve Kazakistan halkları, ortak çıkarlar ve düşüncelerle yakından bağlantılı olarak, bu projeyi ortaklaşa inşa ediyor ve gerçekleştirmeye çalışıyorlar (Kazakhstanskaya Pravda 2017). Şu ana kadar gerçekleştirilen projelerin her iki ülke için sağladığı ekonomik getirilerin hacmi karşılıklı bağımlı ilişkilerin yükselen çizgiyle artacağını ve Tek Kuşak Tek Yol projesinin tam faaliyete geçmesini sağlayacığını öne sürmemize sebebiyet veriyor.

Özetleyecek olursak, Tek Kuşak Tek Yol projesine Kazakistan'ın ekonomik kalkınması için sağlayabileceği fırsatlar onun oluşturabileceği sorunlardan daha önemli görüldüğü için, Kazakistan'da şu ana kadar gerçekleştirilmiş projelerin kapsamı ve OBOR'un genel bölgesel bağlamda kaydettiği başarı göz önünde bulundurularak ve projeye dahil olan ülkeler arasında karşılıklı bağımlı ilişkiler yaratacağı açısından olumlu yaklaşım sergileniyor. Fakat öte yandan, OBOR'un gelecek irelileyiş senaryosu hakkında kesin bilgilerin verilmemesi, Çin tarafından objektif yorumların yetersizliği ve proje hakkında belirsizliklerin sebep olacağı sorunlar şüpheci bir yaklaşım ortaya koyulmasına da sebebiyet veriyor.

2.1. Çin-Kazakistan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol

Kazakistan'ın Çin ile olan bağları, iki ülkenin 3 Ocak 1992'de diplomatik ilişkiler kurmasından bu yana katlanarak büyüyor. O zamandan beri, iki ülke arasındaki ilişkiler güçlü bir dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı saygı haline geldi. Kazakistan ve Çin, uzun vadeli ve kapsamlı bir stratejik ortaklık geliştirmekle karşılıklı olarak ilgileniyorlar. Ekim 1993'te dönemin Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Çin'e ilk resmi

ziyaretini gerçekleştirdi. Toplantıda, ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin ilkelerini belirleyen "Kazakistan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki dostane ilişkilerin ilkelerine ait Ortak Deklarasyon" isimli ilk resmi belge imzalandı (Qazaqstan Tarihy 2014). Bu tarihi ikili anlaşmanın imzalanmasından sonra, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kazakistan Cumhuriyeti'ne olan önemi Rusya Federasyonu'ndan daha az değildi ve ilerleyen dönemde derinleşen ekonomik ve ticari ilişkiler Çin'in Kazakistan açısından önemini sergilemiş oldu (Islamjanova vd. 2017). Bu gelişmeler, Sovyetlerin dağılmasından sonra Kazakistan'ın Rusya'dan bağımlılığını azaltmak için esas hedef olarak Çin'le devletler arası ilişkileri geliştirme siyasetini seçtiğini gösteriyor.

Kazak araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz sorulardan biri "Kazakistan'ın Çin'le karşılıklı politik ve ekonomik ilişkilerinde şu ana kadar gelinen nokta nasıl değerlendirilebilir?" şeklindeydi. 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya cevabını şöyle özetleyebiliriz. İki ülke arasında hatta Sovyetler döneminde bile yerel ve yönetsel düzeyde iyi ilişkileri olduğu vurgulanıyor. Çin ve Kazakistan arasında hem OBOR çerçevesinde hem de ondan önce doğal kaynaklar, serbest ticaret, lojistik gibi alanlarda kurulan ilişkiler bağlamında varılan anlaşmalar ve hayata geçirilen Khorgos serbest ticaret alanı, Kazakistan-Çin boru hattı, Çin-Avrupa demiryolu gibi projeler göz önünde bulundurularak politik ve ekonomik ilişkilerin özellikle hükümet düzeyinde iyi olduğuna dikkat çekilmiştir.

Kazakistan'daki altyapı işbirliğinin öncelikleri belirlenmiştir. Almatı-Shu demiryolu ikinci yollarının yapımı ve "Batı Avrupa – Batı Çin Uluslararası Otomobil Koridoru"nun kazak kısmında hareketin açılması bunlardan bazılarıdır. Ama her şeyden önce, Aktau limanının genişletilmesi ve kapasitesinin 21 milyon tona getirilmesi, Hazar'daki Mangyshlak yarımadasının Kuryk köyünde Kazakistan'ın "Batı kapısı"nı oluşturacak 4 milyon ton kapasiteli bir feribot kompleksinin inşası ise en önemli önceliklerdir. "Doğu kapısı" ise sınır ötesi işbirliği için uluslararası bir merkez olarak hareket eden "Horgos" Serbest Ekonomik Bölgesi temelinde oluşturulmuştur. Her iki devletin topraklarında bulunan serbest ekonomik bölge 185 hektarlık bir alanda kazak topraklarını kapsamakta, Almatı bölgesinin Panfilov eyaletinde yer almaktadır. 343 hektar büyüklüğündeki Çin kısmı ise, ÇHC Sincan Uygur Özerk Bölgesi topraklarında yer almaktadır. "Horgos", "kuru liman" olarak adlandırılan bir ulaşım ve lojistik merkezini oluşturuyor. Bu merkez, ticaret hacmini yılda sekiz kez artırarak dört milyon tona ulaştıracaktır (Beloglazov 2017: 44). "Horgos"un kurulması, Almatı bölgesinde kazak ekonomisinin yoğun bir şekilde gelişmesini, ulaştırma, mühendislik ve turizm altyapısının kalkınmasını, trafiğin artmasını, yeni istihdam yerlerinin ortaya çıkmasını, yerleşik nüfusun yaşam standartlarını

artıracaktır. Bölgede ticaret ve ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi, her iki ülkenin çıkarlarını ve yararlarını karşılamak için yeterlidir. "Horgos", Tek Kuşak Tek Yol'un yaratılmasında dinamik bir rol oynayacaktır (Islamjanova vd. 2017). Kazakistan'ın ulaşım kapasitesinin artırılması, Tek Kuşak Tek Yol projesinde bu ülkenin konumunu güçlendirecek, ülke içinde ekonomik aktivite oranını yükseltecek, ülkenin ihracata konu olan mallarının rotasını genişletecek ve ülkeden Doğrudan Yabancı Yatırım'ların hacmini artıracaktır. Tüm bunlar ilintili olarak, Kazakistan'ın dünya ekonomisindeki konumunu da olumlu yönde etkileyecektir.

Çin ve Kazakistan arasındaki etkileşimlerin karakterine dikkat çekerek 2. mülakat yaptığımız kişi iki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin durumunu şu şekilde anlatmıştır. Çin ve Kazakistan arasındaki politik ve ekonomik ilişkiler daha çok kurumsal açıdan değerlendirilmiş ve kurumlar arası bağlantılar ve etkileşimlerin üst düzeyde olmasının her iki ülkeye getiriler sağladığı vurgulanmıştır.

Çin'in mevcut altyapı yatırımları, hem kıtalararası ticaret hem de Kazakistan'ın ekonomik büyümesi için kilit itici güç haline gelmiştir. Kazakistan'da, transit koridor olarak konumunu güçlendirmek için önemli yatırımlar yapılmıştır. Sadece Çin-Kazakistan sınırındaki kuru liman olan "Khorgos – Doğu Kapısı" na 3,5 milyar dolardan fazla yatırım sağlanmıştır. Dünyanın en büyük lojistik hizmetleri tedarikçilerinden biri olan "COSCO Shipping" ve "Lianyungang Port Holdings Group" da projede hisse satın almıştır, böylece proje ulusötesi hale gelmiş ve Kazak tarafına ortaklarının engin deneyimlerinden yararlanma fırsatı vermiştir. Diğer önemli yatırımlar arasında Shalkar-Beineu, Zhezkazgan-Saksaul demiryolu ve Kuryksky Limanı bulunmaktadır. Sonuç olarak, koridorlardaki ve verimlerdeki artış Kazakistan'ın geçiş bölgesi rolünü güçlendirmektedir. Altyapı yatırımları her yıl Kazakistan'da ekonomik kalkınmaya %0.1-0.2 seviyesinde katkıda bulunmaktadır (PwC Kazakhstan 2017). Göründüğü üzere, Çin'in yatırım politikası Kazakistan'a ekonomik getiriler sağlamakla devletler arası karşılıklı bağımlılığı pekiştiriyor ve bu eğilim, ikili ticaret ilişkilerinin sürdürülebilirliliğini garantilemektedir.

Çin ve Kazakistan arasında yakın bağlara dikkat çekerek Kazakistan'ın öncelikleri üzerinde de yoğunlaşan 3. mülakat yaptığımız kişi iki ülke arasındaki ilişkilerde şu ana kadar gelinen noktayı şu şekilde değerlendirmiştir. Kazakistan'ın Çin'le hem siyasi hem de ekonomik anlamda üst düzey ilişkilere sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat Kazakistan'ın istenilen ülkeyle karşılıklı siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel vb. ilişkilerde egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü gibi kırmızı çizgilerini oluşturduğunu öne sürmüştür.

Çin-Kazakistan ilişkilerinin tüm dönemlerinde, iki ülke bağları sıradan komşulardan önemli stratejik ortaklara doğru giderek daha fazla ilerledi. Değişim ve etkileşimlerinin sürekli olarak güçlenmesi ile birlikte, ekonomik ve ticari işbirliğinin ivme kazanmasının yanı sıra, Çin ve Kazakistan arasındaki altyapı inşaatı, borsa işlemleri, özellikle bilim diplomasinin teşviği, yeni teknolojiler, ulaştırma, haberleşme, eğitim vb. alanlarda ilerlemeler kaydedildi. Yatırım açısından, Kazakistan Çin'den yatırım çekme, pazar kapsamını genişletme ve ölçek ekonomisi oluşturma gibi konularda diğer ülkelerden daha büyük bir rol oynamıştır (Svetlana 2020). 1995'ten bu yana Kazakistan, kaynak tabanını zengin enerji rezervleriyle kullanma dış politikasını en büyük avantaj olarak uygulamaya başladı ve Çin, hızlı büyüyen bir ekonomiye sahip komşu ülke olarak bu gerçeğin avantajını değerlendirdi. Bu nedenle, Çin ve Kazakistan son 30 yılda enerji alanında sürdürülebilir işbirliği içindeler. Ancak, Çin ve Kazakistan'ın enerji işbirliğinde hâlâ bazı sorunlar var. İki ülkenin modern dünyanın gereksinimlerini karşılamak için daha etkili bir işbirliği modeli geliştirmesi gerekiyor. Çin Başkanı Xi Jinping, Çin'in Kazakistan ile olan ilişkisine büyük önem verdiğini ve Kazakistan'ın coğrafi konumdaki üstünlüğünü Çin'in diplomasisinin öncelikli yönü olarak gördüğünü vurgulamıştır. Buna ek olarak, Xi Jinping, dünya ekonomisinin entegrasyonu ile giderek daha fazla ülkenin karşılıklı ekonomik alışverişe sahip olduğunu ve Çin ve Kazakistan'ın da birçok ortak proje inşa ettiğinin altını çizmiştir (MFA PRC 2014). Kazakistan'ın hammadde zengini olması ve Çin'de bu rezervlere yüksek talep olması iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık durumu oluşturmuştur. 1990'ların ortasında oluşan bu bağımlılık iki ülkenin ilerleyen dönemlerdeki sık ekonomik ilişkilerini garantilemiştir.

4. mülakat yaptığımız kişi ÇHC ve Kazakistan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri farklı alanlarda öne çıkan sorunlar bağlamında değerlendirerek ilişkilerin bugünki durumunu şu şekilde ifade etmiştir. Altyapı yatırımları ve genel ekonomik anlamda ilişkiler üst düzey biçimde ilerlese de, Kazakistan'daki yolsuzluk, Çin'e karşı toplumsal tepkiler, Balkaş gölü örneğinde su ve çevre sorunları, tarım ve gıda güvenliği sorunları, Sincan'da yaşayan Kazaklara uygulanan ayrımcılık ve bunun Kazak toplumunda yükselttiği sesler vb. problematik meselelerin iki ülke arasında belirli dönemlerde sorun oluşturduğu ve ilerleyen dönemlerde de bunların politika belirleme süreçlerinde etkili olacağı vurgulanmıştır.

Kazakistan'ın siyasi hayatındaki önemli olaylar, Tek Kuşak Tek Yol'un gerçekleşmesiyle doğrudan ilişkilidir. İlk olarak, Kazakistan'daki transit dönemin başlangıcı, ülkenin OBOR'a katılımının gerekliliğini göstermiştir. İkincisi, şu anki Başkan Tokayev, Çin'e ve bu girişime yönelik olumlu vizyona sahiptir. Bu nedenle, Kazakistan'ın projeye daha nitelikli katılımını bekleyebiliriz. Üçüncüsü, Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol girişimine katılımı,

Rusya'nın çıkarları ve bir bütün olarak Orta Asya bölgesinin olası entegre katılımı ile koordine edilecektir. Nitekim, ulaşım ve lojistik uyumluluk açısından, bölgenin genel pazarının oluşumu, Çin ile gıda üretimi ve ticareti, Orta Asya'nın tek bir turizm kümesinin kurulması buna örnektir. Dördüncüsü, Kazakistan'daki siyasi transit kavramı, Deng Xiaoping zamanında Çin'in transit modeli ile çok benzerlik taşıyor. Beşinci olarak, iki ülke arasındaki bağlar, China-fobi sorunları, Sincan kazaklarının Kazakistan vatandaşlığı kazanma olasılığı veya sınır ötesi nehirlerin sorunları gibi ikili ilişkilerin en karmaşık sorunları üzerinde yapıcı bir etkileşim ile karakterizedir. Karşılıklı olarak kabul edilebilir bir uzlaşmanın en son örneklerinden biri, sınır ötesi su kaynaklarının tutarlı ve adil bölünmesidir (Amrebaev 2019). Hem Kazakistan hem de genel olarak Orta Asya, Çin ile ekonomik-ticari ilişkilerden karşılıklı kazanç elde edebilir. Kazakistan ve bölgenin politik, ekonomik, toplumsal, çevresel açıdan karakteristik özellikleri, bunun gerçekleşmesi için gerekli ön koşulların mevcudiyetini sergilemektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru "Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin Kazakistan'da hangi sektörlere yatırımlar yapabilir ve hangi sektörlerin gelişimine katkı sağlayabilir?" şeklindeydi. 1. mülakat yaptığımız kişi ÇHC'nin farklı alanlardaki aktifliyini özetleyerek soruyu şöyle yanıtlamıştır. Çin'in Kazakistan'da tarım, gıda işleme, endüstri, petrol arama-işleme, demiryolu ve karayolu bağlantısı gibi çeşitli sektörlere yatırım yaparak bu ülkenin ekonomisinin diversifikasyonuna büyük katkı sunmasının önemi vurgulanmıştır. Fakat Kazakistan'ın Çin'de aynı veya yakın oranda yatırımlara sahip olmaması sebebinden bu ilişkinin tek taraflı karakterize edilebileceği öne sürülmüştür.

Kazakistan ve Çin arasındaki yatırım alanında işbirliği ise geleneksel olarak Kazakistan'a Çin yatırımlarını çekme bağlamında ele alınmaktadır. Aynı zamanda, Kazakistan'ın Çin'deki yatırımlarının hacmi de gözardı edilmemelidir ve Kazakistan'daki Çin yatırımlarının hacmiyle karşılaştırılabilir. Ancak birinci ikinciyle kıyasda, 1.10.2018 tarihli Kazakistan Ulusal Bankası verilerine göre, Kazakistan'ın Çin'deki her türlü birikmiş yatırım mikatrı 4871 milyon dolardı. Aynı dönemde Kazakistan'daki Çin yatırımlarının değeri ise 15597 milyon dolar gibi yüksek bir rakamla ifade ediliyordu. Bu nedenle, Çin'in karşılıklı yatırımdaki net pozisyonu 10762 milyon dolar olarak ölçülse de bu alandaki işbirliğini tek taraflı olarak adlandıramayız (Dodonov 2019: 88). Varılan sonuca göre, Çin Kazakistan'la ikili ilişkiler kapsamında enerji rezervleri ticareti alanında olduğu gibi karşılıklı yatırımlarda da göreceli üstünlüğü kendisinde barındırıyor. Bu üstünlüğün karşı tarafın bağımlılığına dönüşmesinin ise Çin açısından dezavantaj olabileceğini söylebiliriz. Çünki bu durumda diğer devletler Çin'le karşılıklı ilişkiler kurmayı tercih etmeyebilir ve bu, Pekin'in dünya ekonomisindeki pozisyonuna zarar verebilir.

Çin'in Kazakistan'da yatırım sağlayabileceği potansiyeli yüksek alanların önemine dikkat çekerek 2. mülakat yaptığımız kişinin soruya cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Bugüne kadar hayata geçirilen projelerin kapsamını ve başarısını ve Kazakistan'ın OBOR çerçevesinde dijital ipek yolu, dijital sağlık hizmeti gibi farklı işbirliği alanlarına entegre ettiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda, eğitim ve araştırma alanındaki genel finansman ve değişim programları açısından yatırım yetersizliğine değinerek bu sektörlerin eğitim değişimleri, araştırma angajmanları, farklı akademik işbirliği türleri bağlamında karşılıklı faydalılık açısından yüksek potansiyeline dikkat çekmiştir.

Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol inisiyatifinde uygulama ile ilgili olabilecek çeşitli öncelik ve hedefleri mevcuttur. İhracat malları üreterek, Kazakistan'ın dünya pazarlarına girmesini sağlamak için işletme sektörüne en az on çok uluslu şirket getirmek ve uluslararası ekonomideki yeni fırsatlar hakkında iş dünyasını bilgilendirmek bunlardan biridir. Ekonominin öncelikli sektörlerinde ortak girişimlerin kurulması, turist kümeleri oluşturma konusunda başarılı deneyime sahip stratejik yatırımcıları çekmek, yol taşımacılığı altyapısının içeriği ve gelişimi doğrultusunda tek bir operatör oluşturmak için, enerji hizmetleri sözleşmelerinin uluslararası kabul görmüş mekanizması aracılığıyla enerji tasarrufu alanında, süt üretimini geliştirmek için, et üretimi ve işlenmesini geliştirmek için stratejik yatırımcıları çekmek de hedeflerden bazılarıdır. Sonuncusunun ana öncülüğü hammadde tabanının geliştirilmesi ve geri dönüştürülmüş ürünlerin ihracatının sağlanmasıdır. Ek olarak, Nazarbayev Üniversitesi ortak araştırma projeleri ve geliştirme çalışmaları yanı sıra bunların daha fazla ticarileştirilmesi için araştırma merkezleri ve laboratuvarlar yerleştirilecektir. Belirli üretim projelerini gerçekleştirmek için, yenilikçi teknoloji parkı, yerel ve yabancı yüksek teknoloji şirketlerini çekecektir. Bilimsel hibe ve programların yapısının endüstriyel ve yenilikçi kalkınma için devlet programının ihtiyaçlarına yeniden odaklanılacaktır. Asya'dan Avrupa'ya malların engelsiz transitini gerçekleştirecek multimodal taşıma koridoru – "Avrasya kıtalararası koridor"un oluşturulması için proje başlatılacaktır. Bu projede ilk yön – Kazakistan, Rusya Federasyonu ve daha sonra Avrupa'ya, ikinci yön ise, Horgos'tan Aktau limanına, sonra Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a ve daha sonra Gürcistan üzerinden Avrupa'yadır. Son olarak, stratejik yatırımcı katılımı ile Almatı'da dünya standartlarına uygun yeni bir Uluslararası Havaalanı inşası hedeflenmektedir (PARAGRAF 2015). Bu hedefler ışığında Kazakistan Cumhuriyeti, ekonomik büyüme politikasını teknolojik ve lojistik gelişim ile paralel belirlemeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyümenin sadece ticari etkileşimlerin hacmiyle değil, yüksek teknoloji ve ulaşım kalkınmasıyla beraber yürütülmesi büyüme seviyesine sürdürülebilirlik özelliği de kazandıracaktır.

Eğitim ve insan sermayesi alanlarının önemine dikkat çekerek 3. mülakat yaptığımız kişi Çin'in Kazakistan'daki yatırımlarının istikametlenebileceği yönleri şöyle özetlemiştir. Çin'in ekonomi, ticaret, endüstri, enerji gibi çeşitli sektörlere yaptıkları önemli yatırımlara değinilmiştir. Aynı zamanda, ÇHC'nin insan sermayesi gelişimi, teknolojiler, eğitim, dünya çapında üniversiteler, vb. açılardan potansiyelinin yüksek olduğu göz önünde bulundurularak Kazakistan'da da beşeri sermaye, farklı eğitim programları ve insan sermayesi alanlarına her iki ülke için kazanımlı yatırımlar yapabileceği öne sürülmüştür.

Çin-Kazakistan ilişkilerinin çeşitli alanlardaki yansımasını şu şekilde özetleyebiliriz:

- *Ticaret işbirliği.* Çin Kazakistan'ın ikinci büyük ticaret ortağıdır. Çin Genel Gümrük İdaresi'ne göre, 2018'te ikili ticaret hacmi 19,885 milyar dolar hacmindeydi. 2017 yılının aynı dönemine göre %10.47'lik bir artış gerçekleşmişti. Bu miktarın 11.35 milyar dolarını (-2.52 %) Çin'in Kazakistan'a ihracatı, 8,535 milyar dolarını (+34,26 %) ise Kazakistan'ın Çin'e ihracatı oluşturuyordu. 1992 yılında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması dönemi ile karşılaştırıldığında, karşılıklı ticaret hacmi bir bütün olarak neredeyse 46 kat artmıştı: 1992 yılında, sadece 433 milyon dolarlık ticaret yapılmıştı. Kazakistan'ın Çin'den ithal ettiği ana ürünler elektromekanik, tekstil ve yüksek teknoloji ürünleridir, Çin'e ihraç edilen ana ürünler ise rafine bakır, işlenmemiş alaşımlar, radyoaktif elementler, izotoplar, bakır cevheri, konsantreler ile petrol ve gazdır (Regnum 2018).

- *Enerji işbirliği.* Kazakistan, Çin'in enerji stratejisinde önemli rol oynamaktadır. 1997'de Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Kazakistan'ın petrol üreten şirketlerinden Aktobemunaigaz Jsc'nin %60.3 hissesini satın aldı ve bununla iki ülke arasında enerji alanında güçlü işbirliği başlamış oldu. 27 yıl boyunca CNPC ve bazı büyük Çin petrol şirketleri, Aktobemunaigaz Jsc, Buzachi Operating Ltd, PetroKazakhstan, Karazhanbasmunai gibi farklı kazak petrol şirketlerinin belirli miktarda hisselerini satın aldı. 2010 yılında Kazakistan'ın petrol piyasasında Çinli şirketlerin payı yaklaşık %90 civarındaydı. CNPC, %21.5'lik oranla en fazla hisseye sahip şirketti. Çin, Kazakistan'da ana petrol boru hatları ve gaz boru hatları inşasına da aktif şekilde katkı sağlamıştır. Şu anda, iki ülke arasında beş ana petrol boru hattı ve doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Onlar aracılığıyla, Kazakistan Çin'e 100 milyon tondan fazla petrol ve 183 milyar metreküpten fazlasını doğal gaz ihraç etmiştir (Zhe 2017).

- *Transit ve ulaşım işbirliği.* Çin ve Kazakistan arasındaki ilişkilerde, transit ve ulaşım işbirliğine özel ilgi duyulmaktadır. Kazakistan için bu işbirliğinin önemi, ülkede yeni

demiryolu ve karayollarının gerçekleştirilmesi, yeniden inşası ve transit gelirlerin artması ise, Çin için Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan büyük İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasıdır. Şu anda, iki sınır demiryolu geçiş hattı mevcut: Dostyk (Kazakistan) — Alaşhankou (Çin) ve Altınkol (Kazakistan) – Horgos (Çin) (Sholanova 2013). 2018 yılı sonunda, Çin-Kazakistan sınırındaki "Horgos" kontrol noktasında Çin'in kargo cirosu %23,3 artarak 35,74 milyon ton olmuştur (Regnum 2019).

- *Tarımsal işbirliği.* Tarım alanında Çin ve Kazakistan arasındaki ekonomik işbirliği daha az gelişmiştir. Çin için Kazakistan, düşük maliyetli ve kaliteli ithal gıda ürünlerinin yeni bir kaynağıdır, Kazakistan için ise Çin, ana yatırımcı ve büyük ihracat pazarıdır. 2018 yılında Kazakistan'ın tarım ürünlerinin Çin'e ihracatı %43 artmıştır. İhracatın ana maddeleri un, bitkisel yağ, soya fasulyesi, et ürünleri (sığır eti, kuzu, at eti, vb.), bal, mısır, buğday, arpa ve şekerdir. Son yıllarda, iki ülkenin tarım alanındaki yatırım işbirliğinin derinleşmesiyle birlikte, Kazakistan'ın tarım ürünlerinin Çin'e ihracatı da genişliyor ve ortak projelerin sayısı artıyor. 2018 yılında Çin Kazakistan'da tarım alanına 200 milyon dolar yatırım yaptı. Şu anda, iki ülke arasında tarım alanında farklı ortak projeler uygulanmaktadır (Skripnik 2016).

İşbirliğinin geliştirilmesinin her iki ülke için yüksek getiriler sağlayacağı alanlara değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Tarım, teknoloji (güvenli şehir kavramının uygulanması), eğitim projeleri ve programları (Çince kursları, Çin özel okullar, Çin ile ilgilenen araştırmacılar) gibi alanlarda işbirliğinin arttırılarak her iki taraf için fayda sağlanabileceği vurgulanmıştır. Fakat tarım alanında işbirliği belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra iki ülke arasında her hangi bir ideolijik sorun ortaya çıkabileceği durumunda Çin'in Kazakistan'a baskı yapacağı ihtimalinin yüksek olacağı da öne sürülmüştür. Örnek olarak, Avustralya'nın Sincan'daki durum hakkında sert bir şekilde konuşmak istediğinde Çin'in kendi pazarını ona kapatarak zor duruma sokması gösterilmiştir.

Bugün, Çin Kazakistan'ın ticaret cirosunda üçüncü sırada (10,6 milyar dolar – toplam ticaret hacminin %14'ü), kazak ürünlerinin tüketiminde ise ikinci sırada (%12) yer alıyor. Pekin ayrıca Kazakistan ekonomisinin en büyük yatırımcısıdır. Yani, ikili ilişkilerin istikrarlı bir doğası vardır. Tek Kuşak Tek Yol projesinin Kazakistan'ın yeni ekonomi politikası ile ilişkili olması da semboliktir. Her iki politika, altyapının geliştirilmesine, Kazakistan'ın sanayileşmesine odaklanıyor ve kazak uzmanlar, ülkenin ekonomik gelişimi için sinerjik bir etki sağlayabileceğini tahmin ediyorlar. Bu bakış açıları, ülkenin ekonomik kalkınmasında önde gelen bir faktör olan dünya petrol fiyatlarındaki düşüş koşullarında gerekli olan Kazakistan

ekonomisinin modernizasyonu bağlamında özellikle önemlidir. Tek Kuşak Tek Yol projesinin uygulanması gelecekte Kazakistan'a aşağıdaki avantajları sağlar: Tek Kuşak Tek Yol üzerindeki ülkelerin limanlarına erişim; Kazakistan mallarının dünya pazarlarına teslim edilmesini hızlandırmak ve maliyetini azaltmak; proje üyesi ülkelerle dış ve karşılıklı ticaret hacminde artış; Kazakistan'ın ekonomisini ve altyapısını modernize etmek. Çin girişimi, hem de bölgenin ulaşım izolasyonu tuzağından çıkmasını kolaylaştıracak. Sonuçta, bugün esas sorun, Orta Asya ülkelerinde üretilen kaynakların ciddi maliyetlerle tüketicilere teslim edilmesi ve transit devletlerin toprakları üzerinden taşınması için önemli bir çaba gerektirmesidir. Şu anda, sözde "ulaşım laneti", otuz yıla yakın bir süre önce siyasi bağımsızlık kazanmış ülkeleri, hatta siyasi rotalarını Rusya'dan farklı bir devlete çevirdikleri durumlarda bile, Sovyetler Birliği'nden miras kalan ağları kullanmaya zorluyor (Gasparyan 2019: 1287-88). Tek Kuşak Tek Yol girişimine katılım Kazakistan açısından bu tür sorunların giderilmesi ve çeşitli avantajlar sağlamakla her iki ülke ekonomisine maddi getiriler kazandıracak. Doğal olarak, bu kazanımlar Çin-Kazakistan ekonomik ilişkilerinin neoliberal karşılıklı bağımlılık konjünktüründe ilerlemesine neden olacaktır. Ticaret devleti yaklaşımıyla devletler arası ikili ilişkileri yapılandıran Çin'in, bu stratejiyi en başarılı şekilde Kazakistan'da uyguladığını söyleyebiliriz.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru "Kazakistan Çin'le politik ve ekonomik ilişkilerde hangi sorunlarla karşılaşmıştır ve bu sorunlar Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında ilişkilerin ilerleme hızını etkileyebilir mi?" olmuştur. İki arasında sorunların sebebine dış yatırım korkusu ve tarihsel açıdan yaklaşan 1. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Çin yatırımlarının toplum içinde oluşturabileceği karşıt görüşler ve endişeler vurgulanmıştır ve bu anlamda yabancı yatırımcılara belirli kısıtlamalar altında yatırım yapma imkanı veren arazi kiralama yasası reformunun sebep olduğu protestolar örnek verilmiştir. Ayrıca, Kazakistan'ın tarihen Çin ve Rus olmak üzere iki büyük imparatorlukla sınırlara sahip olmasına dayanarak ÇHC ve Kazakistan arasında tarihi geçmişe dayalı sorunların da ortaya çıkabileceğini öne sürmüştür.

Kazakistan'daki Çin yatırımlarının problemlerini göz önünde bulundurarak, miktarlarındaki önemli bir tutarsızlığa dikkat çekmek gereklidir. Çin Ulusal Bankasının istatistiklerine göre, Kazakistan'da son birkaç yıl içinde her türlü birikmiş yatırımın büyüklüğü (yani krediler dahil) yaklaşık 15-16 milyar dolar seviyesindedir. Çin tarafında, çeşitli kaynaklar – basın ve iş temsilcilerinden devletin esas yüzlerine kadar birçok kişi ise Kazakistan'da 40-50 milyar dolarlık yatırım ve kredi hacmininin mevcudiyetini dile getirdi. Bu büyümeler Tek Kuşak Tek Yol girişiminin uygulanması ve Kazakistan'ın katılımı ile ilişkilendirilmektedir. 2018'in sonlarında Çin basınında "çeşitli Çinli kuruluşların Kazakistan'daki kredi hacmini 40

milyar dolardan fazla genişlettiği" belirtildi. Tüm bunlar, Çin'i ticari krediler açısından Kazakistan'ın en büyük borç vereni haline getirmiştir (Xiaojing 2018). Bu durum da Tek Kuşak Tek Yol projesine zarar verebilme potansiyeline sahiptir. Kazakistan'ın aşırı borçlandırılması gelecekte bu ülkede üretimin ekonomik büyüme hedefi doğrultusunda değil, yüksek miktarlı borçlarını ödeme amaçlı teşkiline sebebiyet verebilir. Bu da doğal olarak, hem Kazakistan hem de diğer ülkelerde üretim kalitesi ve verimliliğini azaltacaktır.

Kazakistan ve Çin arasında sorunların karakterine dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. İki ülke arasında Karabağ sorunu seviyesinde açık uçlu hiçbir sorunun olmadığı, Uygur sorununun bile sadece genel ilişkilerle ilgili olduğu belirtilmiştir. Bağımsızlık tarihi boyunca Kazakistan'ın ÇHC ile sorunsuz ilişki yürüttüğü ve Kazakistan'ın olası tüm sorunları hafifletmeye çalıştığı iddia edilmiştir.

Tek Kuşak Tek Yol girişiminin gerçekleştirilmesinden sonra Çin, Kazakistan'a, endüstriyel makine imalatının ve diğer metal ürünlerinin, özellikle de altyapı inşaat işletmelerinin gelişimini teşvik edecek büyük ölçekli ekipman ve malzemeler sağlayacaktır. Aynı zamanda, Kazakistan'da Tek Kuşak Tek Yol planı dahilinde altyapı inşaatı için malzeme ve ekipman gereksinimlerini karşılayabilecek çok sayıda yeni fabrika ve ekipman inşa edilecek. Kazakistan'daki ilgili endüstrilerin gelişimini teşvik etmeye, daha alakalı iş fırsatlarını artırmaya, Çin ve diğer ülkelerle Tek Kuşak Tek Yol boyunca işbirliğini destekleyecek endüstriyel zincir düzeninde işbölümünü ve işbirliğini iyileştirmeye yardımcı olacaktır, daha ayrıntılı yerli endüstriler geliştirecek ve Kazakistan'ın genel ekonomisinin kalite ve miktar gelişimini teşvik edecektir (Svetlana 2020). Kazakistan diğer birçok Post-Sovyet ülkeleri gibi, Sovyetlerden kalma altyapı sistemi ve fabrikalar barındırmaktadır. Göründüğü üzere, Çin'le karşılıklı ekonomik-ticari etkileşimlerin getireceği daha bir fayda, bu sistem ve fabrikaların modernizasyonu, uluslararası ekonominin talepleri doğrultusunda güncellenmesi ve dünya pazarlarında rekabete dayanıklı malların üretimi olacaktır.

Çin ve Kazakistan arasındaki ilişkilerde iz bırakabilme potansiyeline sahip sorunlara değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Siyasal kültürden kaynaklanan projelerin hızıyla ilgili, Kazakistan'ın fayda hesaplaması, proje yönetimi vb. açılardan kontrolleri dışında olacak hiçbir şey istememesi, bu yüzden projelerin normalden veya beklenenden daha yavaş ilerlemesi esas sorunlardan biri olarak gösterilmiştir. Çin yatırımlarının Çin'in Kazakistan'daki fiziksel varlığına kapı açması, uzun vadede Çin vatandaşlarının buraya yerleşmesi ve varsayımsal olarak Çin'e toprak kaybına yol açabilmesi sebebinden halk arasında oluşan Çin ile ilgili bir algı sorunu da vurgulanmıştır. Ayrıca, Çin ile ortak projelerin

uygulanması, yönetimi konusundaki sorunlar, yolsuzluk ve yönetim sorunlarının önemi de belirtilmiştir.

Tek Kuşak Tek Yol, oluşumu nedeniyle toplumsal düzeyde mevcut farklılıklar yük taşımacılığı hizmetleri, ulaşım ve lojistik altyapı, uluslararası rekabet ve genel olarak, proje üzerindeki ülkelerin ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarına olumsuz etki edebilir. Kazakistan için tehditlerden biri de çinli şirketlerin yatırım projelerinde petrol ve doğal gazın çıkarılmasını öncülemesi ve ilgili olarak, ulusal ekonominin diğer alanlarının zarara uğrayabilmesidir. Ek olarak, Çin, Kazakistan tarafından oluşturulan işletmelerde kendi işçileri için öncelik tanıyabilir, böylece Kazakistan'da işsizlikte artış, kötüleşen ticaret dengesi, kaçakçılıkta artış, çevresel bozulma, vb. sorunlar ortaya çıkabilir. Tüm bunlara rağmen, modern ulaşım altyapısı ve iletişim temelinde canlanmış büyük İpek Yolu, Avrupa ile Asya arasında ve İpek Yolu boyunca ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin hızlı bir şekilde tanıtımını sağlayabilir (Bagitzhanova, Jumadilova, Chaukerova 2018). Aksi durumda, projenin rotası üzerindeki diğer gelişmekte olan devletler Pekin'den bağımlı hale gelecek ve oluşacak kompleks ekonomik sistemin kalkınmasına fayda sağlayamayacaktır. Ek olarak, böyle bir durum ülkeler arası karşılıklı bağımlılık ilkesine de aykırı olacak ve karşılıklı faydalılık koşulunu sekteye uğratacaktır.

İç ve dış kaynaklardan doğabilecek sorunları anlatan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Rüşvet skandalı ve halktan herhangi bir talep gelmediği için ihtiyaç duyulmaması ile bilinen, Astana'da Çin tarafından finanse edilen Hafif Raylı Transit (LRT) projesi örneğinde yolsuzluk esas sorun olarak vurgulanmıştır (Umirbekov 2019). İlave olarak, Rusya Federasyonu'nun Kazakistan ve Çin arasındaki işbirliğinin etkinleştirilmesiyle ilgilenmemesi ve bu yüzden bu işbirliğini bir şekilde durdurmaya veya yavaşlatmaya çalışıyor olması ikinci sorun olarak, Çin ile arasındaki gerilim sebebinden ABD'nin "Azattyq" gibi medya kaynakları aracılığıyla Sincan'daki durum ve bu tür işbirliğinden kaynaklanan tehditler hakkında daha fazla makale yayınlayarak Çin ile Kazakistan arasındaki işbirliğini yavaşlatmak istemesi de üçüncü sorun olarak belirtilmiştir. Ayrıca, Kazakistan'ın Çin yatırımlarına bağımlılığı sorunu ve diğer ülkelerle olan işbirliğini çeşitlendirme gerekliliğine de dikkat çekilmiştir.

Özet olarak Tek Kuşak Tek Yol, alışveriş komplekslerinden, depolardan, bölgesel alışveriş merkezlerinden oluşan çeşitli lojistik ve altyapı bileşenleri yaratacaktır. Bu ulaşım altyapısı, Kazakistan ekonomisinin büyümesine izin verecek bir "Avrasya ekonomik koridoru" oluşturulmasına yönelik ilk adım olabilir. Hemen hemen her gün, Avrasya kıtasının bir ucundan diğerine deniz yoluyla götürülen binlerce ton Çin malına kıyasla, Avrupa'ya demiryolu ile mal

teslim edecek Tek Kuşak Tek Yol, deniz ulaşımından 2-3 kat daha hızlı olacak ve bu da malların aktarımı için bir rekabet avantajı oluşturacaktır. Kazakistan ekonomisinin büyümesi ve gelişmesi, dünyanın en büyük otuz ekonomisinden biri olma hedefine ulaşması için bu projeye katılımı gerekmektedir. Kazak hükümeti, Çin'in devasa altyapı yatırımlarının, ülkenin Çin ile Avrupa Birliği (AB) arasında gemilerin kara hareketi için transit ülke olarak daha rekabetçi hale gelmesine yardımcı olacağına inanıyor. Diğer tarafdan Tek Kuşak Tek Yol'a katılım, kazak ekonomisini Rusya'ya olan bağımlılığından uzaklaştıran, üçüncü bir ülke üzerinden ürünlerini taşımasını ihtiyaç gerektirmeyen ana ihracat pazarı sunmaktadır. Tüm bu faktörler, Kazakistan'daki Çin yatırımlarının her iki ülkenin de yararına olduğunu göstermektedir ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin Tek Kuşak Tek Yol projesinde önemini kanıtlamaktadır (Islamjanova vd. 2017). Tek Kuşak Tek Yol projesi, rota üzerindeki devletler arasında karşılıklı ticari bağımlılık oluşturacağından dünya pazarında kompleks ekonomik sistemin yaratılmasına önayak olacaktır. Böyle bir ekonomik sistem dahilinde Kazakistan, ürünlerini yeni pazarlara ulaştırmak, yabancı yatırımlar çekmek, üretim potansiyelini geliştirmek için çeşitli fırsatlar kazanacaktır. Bu fırsatların rasyonel kullanımı ülkenin ekonomik büyümesine olumlu etki edecektir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Proje kapsamında Çin'in Kazakistan'ın doğal kaynaklarından faydalanarak bu ilişkiyi "sömürgeci-sömürülen" seviyesine ulaştırabilme ihtimali var mı?" şeklindeydi. Çin-Kazakistan ilişkilerinin evrilebilme potansiyelini analiz ederek 1. mülakat yaptığımız kişi soruyu şöyle cevaplamıştır. İki ülke arasında tek taraflı sömürüden ziyade müzakereye dayalı bir ilişki olacağını düşündüğünden böyle bir ihtimalin olmadığını belirtmiştir. Fakat Kazakistan'daki yatırımlarla ilgili endişe, Kazakistan ile diğer kaynak zengini ülkeler arasındaki fiyat değişiminin bir ek bağımlılık veya güvenlik açığı oluşturabileceğini vurgulamıştır. Ancak bunun Kazakistan'ın koloni olmakla sonuçlanabilecek faaliyetlere sahip olmadığından sömürgecilik düzeyinden oldukça farklı olduğunu öne sürmüştür.

Belirttiğim gibi, Kazakistan doğal kaynaklar, özellikle mineral kaynaklar bakımından zengindir. Birçok enerji ve mineral rezervler: tungsten (%50), uranyum (%25), krom cevheri (%23), kurşun (%19), çinko (%13), bakır ve demir (%10) gibi küresel rezervlerin yüksek bir oranını oluşturmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz rezervleri çok zengindir. Kazakistan Rezerv Komitesi tarafından yayınlanan verilere göre, şu anda, Kazakistan'ın geri kazanılabilir petrol rezervleri 40×108t ve geri kazanılabilir doğal gaz rezervleri ise 3×1012m3 hacmindedir. Bununla birlikte, büyük bir enerji üreticisi olarak, tüketim kapasitesi son derece sınırlıdır. BP 2017 dünya enerji istatistikleri yıllığına göre, Kazakistan 2016 yılında petrol

üretiminin %19.2'sini ve doğal gaz üretiminin %67.3'ünü tüketmiştir. Uranyum kaynakları için ise iç talep yoktur, yani petrol ve gaz kaynaklarının yarısından fazlası ve tüm uranyum kaynakları ihracat için kullanılmaktadır (Svetlana 2020: 46). Bu kaynaklara iç talebin aşağı olması doğal olarak Kazakistan'a ticaret partnerleriyle alışverişte dezavantaj oluşturuyor. Çin'in de bu dezavantajdan kendi açısından verimli şekilde faydalanarak Kazakistan'la karşılıklı bağımlılıkta daha avantajlı pozisyona sahip olduğunu öne sürebiliriz.

Çin'in farklı dış siyaset tercihlerine sahip olduğuna değinen 2. mülakat yaptığımız kişinin soruya verdiği yanıtı şöyle açıklayabiliriz. Kazakistan'daki projelerde Çinli şirketlerin payı, çok sayıda petrol sahası arzında Çinlilerin hatırı sayılır hisselere sahip olması endişe uyandırsa da, Çin ve Kazakistan arasında, örneğin Çin-Hindistan ilişkilerinden farklı olarak, hiçbir ihtilaflı bölgenin, çözülmesi gereken acil bir meselenin olmaması, Çin'in diğer ülkeleri işgal eden Rusya'dan farklı dış siyaset benimsemesinin önemini vurgulamıştır. İnsanların içinde olan tüm bu Çin karşıtı duyguların ise, çağdaş meselelerden ziyade Çin'in Kazakistan'ın tarihi toprağı Doğu Türkistan'a sahip olması, Qing hanedanının Kazak topraklarını işgal etmesi gibi tarihi anlatılar üzerine inşa edildiğini öne sürmüştür.

Çin'in iç gelişimindeki eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve niteliksel olarak yeni bir yüksek teknoloji tarzına geçişi, Kazakistan ve Çin arasındaki ikili ilişkileri olumlu yönde etkileyebilir, çünkü "domino etkisi" ile geleneksel ikili ekonomik "nişler"in mevcut düzenini değiştirecektir. Özellikle, bu, sanayi sonrası ekonominin yeni bir seviyesine geçişi etkileyebilir. Modern Tek Kuşak Tek Yol oluşturmak isteniyorsa, günümüzün değil, geleceğin ihtiyaçlarına yönelik yüksek teknoloji ürünü bir proje tasarlanması gerekmektedir. Bunun için, inisiyatif içindeki ülkelerin ilişkileri, geleceğin tamamlayıcı ekonomik yüksek teknoloji kümeleri yaratma bağlamında aşamamalı olarak ilerlemelidir. Tek Kuşak Tek Yol'un ulaşım ve lojistik özellikleri hakkında konuşulduğunda, geleceğin gerçekliğine uyarlanabilir multimodal komplekslerin kurulması sağlanmalıdır (Amrebaev 2019: 63-64). İki ülke arasındaki ilişkiler ilk aşamada kazak ekonomisinin modernizasyonunu amaçlasa da ilerleyen dönemlerde bu gelişim seviyeleri gelecek teknolojik kalkınmayla uyumlu şekilde devam ettirilmeli ve sürdürülebilir hâle getirilmelidir. Bu karakterde ekonomik-ticari ilişkiler, Nursultan ve Pekin arasında karşılıklı bağımlılığa da ivme kazandıracaktır.

Çin'in çeşitli ticaret paydaşlarına sahip olduğunun önemine dikkat çeken 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazakistan'ın doğal kaynak ihracatının küresel politik ekonomideki rekabet avantajlarından biri olduğuna ve bunu Çin, Rusya, Avrupa gibi farklı aktörlere satdığına dikkat çekmiştir. Bu ticarette fiyatlar karşılıklı olarak tatmin ediciyse, lojistik vb. her şey yolundaysa, buna mutlaka sömürgecilik denmesi gerektiğini

düşünmediğini belirtmiştir ve Kazak devletinin ve toplumunun Çin'in bu kadar büyük miktarlarda satın almasından mutlu olduğunu, Çin olmasa bir başka ülkeye satacaklarını vurgulamıştır.

Kazakistan, önemli doğal kaynak rezervleri ve büyük kıtalararası ticaret ve ulaşım yollarının kesişme noktasındaki konumu nedeniyle küresel ekonomik süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren petrol ve gaz, devlet ekonomisinin büyümesinde önemli bir rol oynayan ve oynamaya devam eden lokomotif haline gelmiştir (Massakova, Abdrazakova 2013). Ülke, toplam transferlerin %60'ını kapsayan madencilik endüstrilerine ve özellikle, GSYİH'nın %25'inden fazlasını oluşturan petrol sektörüne son derece bağımlıdır. Kazakistan, büyük fosil yakıt rezervlerine ve uranyum, bakır, çinko gibi diğer mineral ve metallerin büyük stoklarına sahiptir (Bendini 2013). Ülkenin kanıtlanmış petrol rezervleri dünyanın dokuzuncu en büyüğüdür ve hidrokarbon üretimi GSYİH'nın yaklaşık %18'i oluşturuyor, 2015'te ise ihracatın yaklaşık %60'ını kapsıyordu. (World Bank 2017). Tüm bu doğal kaynaklar, Çin'in Kazakistan'la karşılıklı ticaret ilişkileri kurmasında en belirleyici faktör rolünü oynuyorlar. Pekin'in ticaret devleti yönümlü dış politika tercihlerinde hammadde zengini devletlerin bir adım daha öne çıktığı kanaatine varılabilir.

Sömürgeciliğin modern tanımına ve bu anlamda Kazakistan'ın doğal kaynak ihracatında bugünki durumuna dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Bir ülkeye sadece kaynak ihraç etmek ve bu ülkeden ürün ithal etmenin modern sömürgecilik olarak görülebileceğini ve bu bağlamda Kazakistan'ın bir tarafdan Rusya, diğer tarafdan da Çin'in kolonisi olduğunu belirtmiştir. Rusya ve Çin'in bölge üzerindeki etkisine dikkat çekerek, Orta Asya ülkelerinin değil, bu iki ülkenin bölgenin geleceğine karar verebileceğini ve bir tür anlaşma yapabileceğini vurgulamıştır. Rusya ve Çin'in bölgede artan etkisine yalnızca bölgesel işbirliğinin uygulanmasının cevap verebileceğini öne sürmüştür.

Tek Kuşak Tek Yol projesinin gerçekleşme olasılığı her iki ülkeye fayda sağlıyor ve devletlerin stratejik kalkınma hedeflerine uygun. Bununla birlikte, Çin-Kazakistan işbirliğinin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında sağlayabileceği önemli avantajlara rağmen, potansiyel tehdit ve zorlukları da olabilir. Bu tür tehditler, özellikle, Kazakistan'daki Çinli işletmelerin taşınması ve inşası ile bağlantılı olarak Çin'den kitlesel emek göçünün yanı sıra Çin'in dış politikasının zamanla çok daha sert hale gelebileceği gerçeğini de içerir (Tokeeva, Chernyshov 2019). Bu sorunlar bağlamında Çin'in ticaret devleti yaklaşımını mümkün derecede geleneksel sömürgecilik özelliklerinden arındırması gerekmektedir. Tek Kuşak Tek Yol projesinin sürdürülebilir gelişimi büyük ölçüde bu tedbirlerin uygulanıp uygulanmamasına bağlıdır.

Özetleyecek olursak, Çin ve Kazakistan arasında projeler göz önünde bulundurularak politik ve ekonomik ilişkilerin özellikle hükümet düzeyinde iyi olduğu, kurumlar arası bağlantılar ve etkileşimlerin üst düzeyde olmasının her iki ülkeye getiriler sağladığı ortaya çıkmıştır. Çin yatırımlarının Kazak ekonomisinin diversifikasyonuna büyük katkı sunmasının önemi, eğitim ve araştırma, beşeri sermaye ve insan sermayesi, tarım, teknoloji gibi alanlarda işbirliğinin arttırılarak her iki taraf için fayda sağlanabileceği anlaşılmıştır. Çin yatırımlarının toplum içinde oluşturabileceği karşıt görüşler ve endişeler, tarihi geçmişe dayalı sorunlar, Çin ile ortak projelerin uygulanması, yönetimi konusundaki sorunlar, yolsuzluk ve yönetim sorunları, Kazakistan'ın Çin yatırımlarına bağımlılığı sorunu ve diğer ülkelerle olan işbirliğini çeşitlendirme gerekliliği olduğu kanaatine varılmış ve Kazakistan'ın olası tüm sorunları hafifletmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Son olarak, iki ülke arasında tek taraflı sömürüden ziyade müzakereye dayalı bir ilişki olduğu, Çin'in sömürgecilikten farklı dış siyaset benimsediği, Kazak devletinin ve toplumunun Çin'in bu kadar büyük miktarlarda doğal kaynak satın almasından mutlu olduğu anlaşılmıştır.

2.2. Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi

Tek Kuşak Tek Yol'un kara kısmındaki rotası Çin-Orta Asya-Avrupa'dan geçmekle üç bölgeyi birbirine bağlıyor. Kazakistan aracılığıyla gelecekte yapılacak ikinci bir rota ise, Çin-Orta ve Batı Asya-Basra Körfezi-Akdeniz bölgelerini birbirine bağlayacak. Bu bağlamda, Çin'in Kazakistan'a olan ilgisi ve ilişkilerinin yoğunluğu artmaktadır (Beloglazov 2017). Çin'in ekonomik hedeflerini gerçekleştirmesinin sadece belirli rota üzerindeki ülkelerle karşılıklı ilişkileri geliştirmesi değil, tüm Avrasya'yı kapsayacak ve kontrol edecek ekonomik-ticari sistem oluşturması sonucunda olabileceği fikrini öne sürebiliriz.

Kazak araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Rusya öncülüğünde Avrasya ya da AB öncülüğünde Avrupa Birliği ile yakın ilişkilerin alternatifi olarak düşünüldüğünde, Kazakistan açısından Çin bölgeselciliği bir alternatif midir?" şeklindeydi. Kazakistan'ın çeşitli aktörlerle ilişkilerinin karakterine değinen 1. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazakistan'ın hiç bir ülkeyle ilişkileri diğerine alternatif olarak görmediğini, Avrupa, Rusya ve Çin gibi büyük ekonomik blokların farklı alanlarıyla dengelenmeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Fakat Çin ile Kazakistan arasındaki yakınlık sebebinden AB'nin Kazakistan'ı

destekleyen projelerinin büyüklük olarak Çin'in projeleriyle karşılaştırılamaz biçimde olduğunu vurgulamıştır.

Kazakistan'ın Çin, Rusya ve AB arasından birini tercih etme gibi bir seçeneğe sahip olmadığına dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Kazakistan'ın çok vektörlü dış politika izlediğini, bölgesel yapılanma açısından ise iş bağlarının daha çok öne çıktığını belirtmiştir. Siyasi kararların alınmasında ise çoğunluk stratejisini daha çok kullanarak, ülkeler arasındaki olağan sıradan ekonomik ve ticari bağları göz önünde bulundurarak diğer ülkelerle olduğu kadar Çin ile de fırsatları kullanmaya çalıştıklarını öne sürmüştür.

OBOR projesinin bölgesel yapılanma açısından özelliklerine değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazakistan'ın nihai amacının Çin pahasına Rusya'nın yararına veya Rusya'nın pahasına Çin için bir seçim yapmaktan kaçınmak olduğunu, bölgesel bir yapı olarak AB bir alternatif olsa da Kazakistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyesi olmasının daha fazla öneme sahip olduğunu belirtmiştir. İlave olarak, Çin'in özellikle Orta Asya'ya yönelik bir tür bölgesel yapıya sahip olmakla ilgileneceğini düşünmediğini, Kuşak ve Yol girişiminin tüm Orta Asya devletlerini bir araya getirse bile küresel dengede çok büyük bir değişkeni temsil etmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Çin'in Orta Asya'yı dünyadan kesecek kapalı bir yapı geliştirmekle ilgilenmediğini öne sürmüştür.

Rusya ve Çin'in Kazak toplumunda farklı algılanmalarının sebeplerine dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Öncelikle, OBOR'un kurumsal organizasyon değil, inisiyatif olduğunu, AEB'in ise organları, yapısı, yıllık toplantı formatı vb. ile kurumsal bir organizasyon olduğunu belirtmiştir. İlave olarak, Kazakistan'da önceki savaşlar, iki ulus arasındaki gerilimler ve ayrıca iki ülke arasındaki medeniyet uçurumu sebebinden Çin'e yönelik bir takım korkular olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Rus yayın kanalları, programları, kitapları vb. nedenlerden Rus halkının Çin ile kıyaslandığında daha yakın algılandığını ve bu durumun yakın 10 veya belki 20 yılda değişmeyeceğini öne sürmüştür.

Kazakistan ve Çin tarafından Tek Kuşak Tek Yol girişiminin uygulanması hakkında konuşulduğunda, coğrafi faktörler nedeniyle Çin ile ticaretin sadece birkaç belirli noktada mümkün olduğunu vurgulanması gerekmektedir. Bunlardan en büyük ve en ünlüsü "Dostyk" sınır geçiş noktasıdır. Karayolu ve demir otoyolları bu sınır geçişinden geçerek çok dar bir yerde bir ulaşım kümesi oluşturuyor. Çin ve Kazakistan arasındaki umut verici projelerden biri, bu ulaşım kümesinin genişletilmesi ve bu siteden geçen malların uluslararasılaştırılmasıdır. Uluslararasılaşma ve ulaşım akışının genişletilmesi çerçevesinde ilk adım, "Batı Avrupa – Batı

Çin" karayolu koridorunun inşasıdır. Bu koridorun bir kısmı, doğudaki "Horgos" dan güneydeki Çimkent şehrine kadar uzanır ve doğal olarak Tek Kuşak Tek Yol girişiminin gelecekteki bölümlerinden birini oluşturuyor. Otoyol daha sonra kuzeye doğru uzanıyor, Kızıl Ordu ve Aktobe üzerinden Rusya Federasyonu yol ağına bağlanıyor. İpek Yolu'nun yeniden canlanması kapsamında, bu ulaşım ağının Güney yönünün – Özbekistan ve Türkmenistan'dan İran ve Türkiye'ye doğru – oluşturulması planlanıyor (Kaukenov 2019: 81-82). Çin'in Kazakistan'daki altyapı yatırımları sadece bu ülkeyle karşılıklı ilişkileri derinleştirmeye değil, hem de tüm Avrasya'yı kapsayan ekonomik-ticari sistemin oluşturulması potansiyelini artırmaya da hizmet etmektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru da "Tek Kuşak Tek Yol projesinin AEB ile ilintilendirilmesi ihtimali ne kadar ve bu ilintilendirilmenin getireceği faydalar neler olur?" şeklindeydi. AEB ve Çin arasındaki ilişkilerin taraflar için karşılıklı çıkarlarına değinen 1. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. 2018'de, tarifeleri düşürmeyen ancak temelde AEB ile Çin arasındaki ticareti kolaylaştırmaya yardımcı olan bir tür serbest ticaret anlaşmasının imzalandığını belirtmiştir. Önemli konunun ilişkilerin ticaretten öteye gidip gitmeyeceği olduğunu ve tarafların bu ilişkide bazı siyasi hedeflerinin olabileceğini vurgulamıştır. Hem Rusya hem de Kazakistan'ın doğal kaynaklara ve bunların ihracatına gerçekten bağımlı olduklarını ve Çin'in bu durumda ana ortak olduğunu öne sürmüştür.

Rusya'nın OBOR'la işbirliğine gösterdiği ilgiye dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. AEB'in OBOR'la kıyasda Kazakistan için çok da karlı olmadığını ve Putin'in AEB'i OBOR'la entegre etmekle ilgilendiğini ve oldukça iddialı hedefleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Kazak toplumu içinde Çinli şirketlerin endüstriye yatırım yapması ve fabrikalar açması, Çin yatırımı ile hayata geçirilen projelerle ilgili bilgi olduğunu, ancak insanların Tek Kuşak Tek Yol hakkında hiçbir fikire sahip olmadıklarını vurgulamıştır.

AEB ve OBOR arasındaki etkileşimlere rağmen farklı özelliklere sahip olmalarına değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle, AEB'in Kuşak ve Yol'dan ayrılamaz hale geleceğini düşünmediğini belirtmiştir. AEB ve OBOR arasındaki bazı etkileşimler, işbirliği, temas noktaları veya bazı yazarların dediği gibi kesişme noktaları olmasının Rus akademik literatüründe bağlantı anlamına gelen "sopryazheniya" adı verilen ünlü bir kavram vasıtasıyla anlatıldığını vurgulamıştır. Fakat bu ikisi arasında özel ve simbiyotik bir ilişki olmadığını ve olmayacağını, bunların farklı niteliklere sahip projeler olduğunu öne sürmüştür.

AEB ve OBOR bağlamında Rusya ve Çin arasında var olan işbölümüne dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Çin ile Rusya arasında Orta Asya'da ekonomik işbirliğinin Çin, güvenliğin de Rusya Federasyonu kontrolünde olduğunu, bu anlamda bir tür güç paylaşımı, işbölümü veya alan paylaşımı olduğunu belirtmiştir. Fakat Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Çin arasındaki güvenlik alanında dörtlü anlaşma örneğinde, Çin'in Rus kurallarına ve Rusya'nın bölge hakkında görüşlerine uymayacağının ortaya çıktığını vurgulamıştır. Ayrıca, farklı hedefleri ve işbirliği yapmaktan çok rekabet etmelerinin daha muhtemel olması sebebinden AEB ve OBOR arasında işbirliğinin imkansız göründüğünü öne sürmüştür.

Güney Kazakistan bölgesi potansiyel olarak çok büyük bir kimyasal ve metalurji kümesidir. Kimya endüstrisi, demir dışı metalurji ve petrol rafinerisi onlarca yıldır bu bölgede gelişmektedir. Yüksek hızlı ulaşım otoyoluna ve satış pazarlarına erişim, geleneksel endüstrilerin rekabet gücünü ve yatırım çekiciliğini artıracaktır. Çin üreticilerinin yıllarca onaylanmış yetkinliklere sahip olduğu tekstil endüstrisi, bölge için büyük önem taşımaktadır. Birçok büyük şirket gıda endüstrisini temsil etmektedir. 2010-2018 yılları arasında tarımsal üretim ortalama büyüme oranı %5,7 idi. Jambyl bölgesi ise, yeni pazarlara erişimi hızlandırırken genişletilebilen zengin bir sanayi potansiyeline sahiptir. Bölge, kimyasal hammaddeler ve demir dışı metaller açısından zengindir ve Kazakistan içinde yüksek katma değerli üretim oluşturulmasını sağlar. Bölge, Brüt Bölgesel Ürünün yaklaşık %20'sini veren önemli bir tarım endüstrisi potansiyeline sahiptir. 2010-2018 yılında bölgedeki tarımsal üretim ortalama büyüme oranı yüzde 3,3, sanayi üretimi ise yüzde 6,7 olmuştur. Madencilik endüstrileri ortalama %15,7'lik büyüme oranı ve %6,1'lik işlem oranı ile artmıştır (Kaukenov 2019: 83-84). Post-Sovyet döneminde Kazakistan'ın en önemli sorunlarından biri bu endüstriyel zenginliklerin çeşitli rotalar üzerinden dünya pazarına çıkarılması ve ülkenin ekonomik büyümesine fayda sağlamasıdır. Geleneksel olarak, bu hammadde ve ürünler Rusya aracılığıyla küresel pazarlara çıkarılmıştır ve bu durum, Kazakistan'ın politik, tarihsel ve toplumsal sebeplerden mevcut olan bağımlılığını artırmıştır. Bu sonuçdan yola çıkarak, Nursultan'ın Pekin'le ilişkilerden kazanacağı daha bir avantajı açıklayabiliriz. Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin'le oluşturulacak ticari ilişkiler, kazak hammadde ve ürünlerinin ihracat rotasının diversifikasyonuna da olanak sağlayacak, Kazakistan, projenin kapsadığı rota üzerinden de ihraç ameliyatları yürütebilecektir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Projenin gerçekleşmesinin Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasına dahil olan Kazakistan üzerinde nüfuzuna etkisi nasıl olur?" şeklindeydi. Ülkeler arasındaki ilişkileri tarafların çıkarları

bağlamında değerlendiren 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin ile, özellikle ticarette iyi ilişkilere sahip olmanın Rusya ve Kazakistan'ın ortak çıkarı olduğunu, Çin'in Rusya-Kazakistan ilişkilerini etkileme niyetinde olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Kazakistan'ın Rusya veya Çin ile tek taraflı ilişkilerden kaçınacağını, bu ilişkileri mutlaka dengelemeye çalışacağını vurgulamıştır.

Rusya'nın OBOR bağlamında Çin ile ilişkilerde kendi çıkarları olduğuna değinen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Rusya'nın, özellikle Uzak Doğu'da Çin'in Kuşak ve Yol girişimini başarıyla uyguladığını, bu işbirliğini geliştirmeye çalıştığını ve Rusya'nın Kazakistan'daki nüfuzunun Kazakistan'ın iç meselesi olduğunu belirtmiştir. İlave olarak, OBOR'un hem Rus topraklarından, hem de Kazak topraklarından geçen 2 ayrı yol projesini içerdiğini, dolayısıyla, Rusya'nın OBOR aracılığıyla kendi topraklarını birbirine bağlamakla ilgilendiğini ve ulaşım bağlantıları açısından kendi çıkarları olduğunu vurgulamıştır. Rusya ve Kazakistan arasında mal taşımacılığı ve altyapı projeleri açısından temel bir anlaşmazlık olmadığını, her ikisinin Çin ile bu yatırım projelerinde işbirliğini geliştirmek ve derinleştirmekle ilgilendiğini öne sürmüştür.

OBOR'la ilgili belirsizlikler bağlamında yaklaşımını yansıtan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Tek Kuşak Tek Yol'un ikircikli, kararsız ve aynı zamanda esnek olması sebebinden Çin'in Kazakistan'da Rus nüfuzunu etkilemesinin duruma göre değişebileceğini belirtmiştir. Çin'in Kuşak ve Yol'un sürekli olarak uzatılmasından ziyade iç duruma konsantre olmaya karar verebileceğini, bu yüzden bu tür meselelerin projenin nasıl uygulanacağına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, OBOR'un uygulanmasının diğer projelerde otomatik olarak gerilemeye yol açacağını düşünmediğini de öne sürmüştür.

Rusya ve Çin'in Kazakistan'daki yumuşak gücünü karşılaştıran 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Rusya'nın Kazakistan'daki etkisinin toplumlar arası yakın bağlar üzerine inşa edildiğini, Kazak güvenlik uzmanlarının yaklaşık %90'nın Çin'e değil, Rusya Federasyonu'na daha olumlu baktığını, bunun Kazak toplumunun Ruslarla ortak tarihe sahip olduğundan, çatışmasız, savaşsız çok iyi bir arada yaşayabilmelerinden, Rusya'nın kültürünü, geleneklerini, dilini anlayabildiklerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak Kazakların Çin dili ve Çin kültürü ile ilgilenecekleri, bunun kitlesel düzeyde popüler hale geleceği durumda Çin'in etkisinin Rusya'nınkinden daha fazla olabileceğini düşündüğünü vurgulamıştır.

Kazak araştırmacıların jeopolitik değerlendirmesine göre Kazakistan, kendisini giderek aynı anda hem Rusya Federasyonu (RF) hem de ÇHC etkisinin yörüngesinde

konumlandıracaktır. Kazak Stratejik Araştırmalar Enstitüsü analistleri, olayların gelişiminin çeşitli senaryolarını inceledikten sonra, bölgede Rusya-Çin stratejik ittifakının yaranması ve ABD'nin bölgeden dışlanmasını en yüksek ihtimaller olarak değerlendirmişler. Aynı zamanda, taraflar, "dünyanın diğer bölgelerinde de, Orta Asya bölgesinin karşılıklı stratejik önemi nedeniyle iddialar ve çelişkiler olsa bile, çıkar paritesini koruyacaklardır" (Auelbayev vd. 2015: 19). Rus yazarlar O. Matveychev ve A. Belyakov'a göre ise, Çin'in bugün Rusya ile herhangi bir ciddi çelişkileri yoktur ve devletler arasında ittifak doğal ve kaçınılmazdır (2017: 112). Bu bağlamda önemli olan nokta, Rusya-Çin ittifakının Orta Asya bölgesi üzerindeki ekonomik ve ticari politikalarının emperyalist-sömürgeci değil, neoliberal karşılıklı bağımlılık karakterli yapılandırılmasıdır.

Kısaca, Kazakistan'ın hiç bir ülkeyle ilişkileri diğerine alternatif olarak görmediği, çok vektörlü dış politika izlediği, fakat yumuşak gücünün daha etkili olması sebebinden Kazak toplumunda Rusya'nın nüfuzunun daha fazla olması ve aynı zamanda, Çin'in de Orta Asya'yı dünyadan kesecek kapalı bir yapı geliştirmekle ilgilenmediği ortaya çıkmıştır. İlaveten, hem Rusya hem de Kazakistan'ın doğal kaynaklara ve bunların ihracatına gerçekten bağımlı olduğu ve Çin'in bu durumda ana ortak olduğu, Putin'in AEB'i OBOR'la entegre etmekle ilgilendiği ve oldukça iddialı hedeflerinin olduğu, fakat bu ikisi arasında özel ve simbiyotik bir ilişki olmayacağı ve farklı hedefleri, işbirliği yapmaktan çok rekabet etmelerinin daha muhtemel olması sebebinden aralarında işbirliğinin imkansız göründüğü anlaşılmıştır. Son olarak, Kazakistan'ın Rusya veya Çin ile tek taraflı ilişkilerden kaçınacağı, bu ilişkileri mutlaka dengelemeye çalışacağı, hem Kazakistan hem de Rusya'nın Çin ile yatırım projelerinde işbirliğini geliştirmek ve derinleştirmekle ilgilendiği, OBOR'un uygulanmasının diğer projelerde otomatik olarak gerilemeye yol açmayacağı ve Çin dili, kültürü Kazakistan'da kitlesel düzeyde popüler hale geleceği durumda Çin'in etkisinin Rusya'nınkinden daha fazla olabileceği belli olmuştur.

2.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Kazakistan ilişkilerindeki rolü

Çin açısından OBOR'un farklı kavramsal hükümleri vardır. Siyasi mutabakatın güçlendirilmesi perspektifinden farklılıkların korunmasında fikir birliğine ulaşma ilkesine bağlı olarak, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için programlar geliştirilmekte, Tek Kuşak Tek Yol stratejisinin ülke katılımcılarının iş yapıları arasındaki pratik işbirliğini güçlendirmek için somut önlemler alınmaktadır. Tek bir yol ağı Tek Kuşak Tek Yol stratejisinin bir parçası olarak hızlandırılmış şekilde inşa ediliyor. Batı Çin – Batı Avrupa karayolu neredeyse tamamlandı.

Yaklaşım, Doğu, Batı ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan bir ulaşım ağının oluşturulması, Tek Kuşak Tek Yol stratejisine katılan ülkelerin ekonomik kalkınması ve uluslar arasındaki dostluğun güçlendirilmesi için elverişli bir fırsat yaratıyor. OBOR stratejisi sadece katılımcı ülkeler arasındaki ticaret cirosunu hızlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda ticaret engellerini önemli ölçüde azaltacak, ticaret maliyetlerini düşürecek, yatırım akışını hızlandıracaktır. Devletlerarası ilişkiler halk bağlarının güçlendirilmesi ve karşılıklı düzenlenmesi üzerine inşa edilmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, karşılıklı anlayışı güçlendirmek için dostça temasların aktivasyonu ihtiyacını sık sık vurgulamaktadır (Jin, Duisekina, Ashinova 2019). Tek Kuşak Tek Yol projesinin parçası olan ülkeler arasında ticari etkileşimlerin yoğunlaştırılması ve vergi/tarife gibi engellerin azaltılması kompleks bir ekonomik sistemin oluşumunun yanı sıra bölgesel entegrasyon sürecinin hızlanmasını da temin edebilir. Proje bağlamında bir bölgesel entegrasyonun ivme kazanması, OBOR'a daha fazla getiri sağlaya ve dış aktörlere karşı rekabet gücünü artırabilir.

Kazak araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Tek Kuşak Tek Yol projesinin gerçekleşmesinin Çin, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya devletlerinin oluşturduğu bölgede güvenliğin sağlanmasına etkisi nasıl olur?" şeklinde olmuştur. Kazakistan ve ÇHC arasında güvenlik alanındaki ilişkileri dikkate alan 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Güvenlikle ilgili konuların OBOR'dan daha çok Kazakistan'ın da üye olduğu ŞİÖ kapsamında görüşüldüğünü ve tartışıldığını belirtmiştir. Her iki ülkenin ortak güvenlik kaygısının terör olduğunu ve bu ülkeler arasında güvenlik konusunda anlaşmazlıktan çok işbirliği gördüğünü vurgulamıştır.

Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki güvenlik durumunu karşılaştıran 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın güvenlik açısından bölgesel olarak çok farklı özelliklere sahip olduklarını, Orta Asya'nın su sorunları, Fergana vadisindeki etnik sorunlar gibi kendine has problemlere sahip olduğunu, fakat şu anda bu konularda durumun devletlerin karşılıklı çabaları sayesinde önceki dönemlere nazaran stabilleştiğini belirtmiştir. Yalnızca, Washington Post'ta Afganistan ile Tacik sınırlarının korunmasına yardım eden gizli bir Çin ordusunun olduğunu belirten bir makaleye değinerek, genel olarak Orta Asya bölgesi için güvenlik açısından bu gizli orduların bir farklılık yaratabileceğini öne sürmüştür (Shih 2019).

OBOR'un bölgedeki güvenlik durumuna önemli değişiklik getireceğine şüpheci yaklaşan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Bölgede bugüne

kadar yapılan projelerin bölgedeki güvenlik durumu üzerinde olağanüstü veya olağandışı bir etki yaratmayacağını, Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanmasının bölgedeki jeopolitik, jeoekonomik ve güvenlik durumunu tamamen değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, bu tür fikirlerin sadece bazı politika analistlerinin, gazetecilerin vb. söylemi olduğunu, her şeyin duruma göre, ülkelere bağlı ilerleyeceğini vurgulamıştır.

OBOR'un gerçekleşmesinin Kazakistan'da farklı güvenlik durumları ortaya çıkarabileceğine değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Farklı altyapı projelerinin etkinleştirilmesinden sonra Çin'in Kazakistan'da inşa edilmiş projelerini korumaları için bazı özel güvenlik kurumları veya şirketler açması için bazı adımlar atacağını düşündüğünü, özellikle bu sebepten Kazakistan-Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin hayata geçirilemediğini belirtmiştir. Bu özel Çinli şirketlerin Kazakistan'da yer almasının gelecekteki güvenlik beklentileri hakkında bazı korkular oluşturduğunu, bu durumun bazı projelerin hayata geçirilmesini bile durdurabildiğini öne sürmüştür. Ayrıca, bölgede Çin'in güvenlik üzerindeki etkisinin yıldan yıla arttığını, Çin'in Tacikistan'da, Kırgızistan'da ve ayrıca Kazakistan'da askeri personel için binalar inşa ettiğini, Kazakistan ve Çin arasında askeri eğitim konusunda işbirliği yapıldığını ve Çin'de eğitim görmüş çok sayıda askeri uzman olduğunu, bunların birkaç yıl içinde Kazakistan'da Çin yanlısı askeri lobi oluşturacağını düşündüğünü vurgulamıştır.

Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol projesinin inşasında aktif bir pozisyona girenler arasında öne çıkması dikkat çekicidir. Bunun için uygun bir arka plan mevcut. Nursultan Pekin'le ilişkileri aktif olarak geliştirmekte, önemli bir bölgede yerleşmesinden kaynaklı, Çin ile Avrupa arasında geçiş pozisyonunu kapsamaktadır. Buna ek olarak, enerji fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, Kazakistan mali sorunlarla karşı karşıya ve bunları çözmek için bir yol olarak Çin yatırımlarının akınına güvenmeye başlamıştır. OBOR girişiminin ortaya çıkışı, Pekin'in eylemlerini destekleme ve hem ulusal hem de uluslarüstü projelerin önerdiği çerçeveye entegrasyon konusunda karar verme ile sonuçlanan belirli bir ikileme neden olmuştur (Zuenko 2018). Bir tarafdan, enerji üretimi ve ihracatına bağımlı kazak ekonomisinde farklı sektörlerin geliştirilmesi Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında sağlanabilir. Öte yandansa, Çin yatırımları ve kredilerinin şişirdiği dış borç balonu Kazakistan'ın dış politika konularında kararverme mekanizmalarını etkileye ve hatta egemenliğini tehdit altında bırakabilir. Bu sebepden, Nursultan'ın Pekin'le ekonomik-ticari ilişkilerde karşılıklı bağımlılık seviyesine daima dikkat etmesi ve bu bağımlılığın kontrollü devamını garantilemesi gerekmektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Tek Kuşak Tek Yol projesinin ticari ve ekonomik hedeflerinin yanısıra ideolojik amaçları var mı, eğer varsa bu ne

derecededir ve bu amaçlar karşılıklı ilişkilerin gelişimini herhangi bir şekilde etkileyebilir mi?" şeklinde olmuştur. Bu konuda kesin bir görüşe sahip olmayan 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. OBOR bağlamında herhangi ideolojik hedef olup olmadığından emin olmadığını, Çin'in belirli bir hükümet modelini satmaya çalışmıyor gibi göründüğünü, bunun esas sebebinin de Kazakistan'daki yolsuzluk sorunu olduğunu, bu sorunun Çin'in bölge ülkelerine ilgisini etkilediğini belirtmiştir. Fakat Çin'in bazı projeleri uygulamaya sokmasının onun mali iddialarının meşruiyetini artırdığını, ÇHC'nin hükümetlere baskıcı yönetişim uygulamasının da bu anlamda öne çıktığını ileri sürmüştür.

Bu konuda daha kesin bir görüş belirten 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Kesinlikle ideolojik hedefleri olduğuna inandığını, ancak Çin'in şu ana kadar bu hedefleri etkinleştirmeye hazır olmadığını belirtmiştir. Bu hedeflerin kendi amaçları, kendi çıkarları tarafından desteklendiğini, fakat genel olarak, günümüzde OBOR'un bir kazan-kazan projesi olarak tanıtılmakta olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla ilk aşamada, projelerini başka ideolojik hedefler peşinde koşmak yerine, kazan-kazan ortaklığına dayalı olarak uygulayacaklarını öne sürmüştür.

Çin, BRI kapsamında bölgedeki nüfuzunu artırmak ve güvenilir ortak rolü kazanabilmek için kültürel aktiviteler ve eğitim programları gibi yumuşak güç araçlarını kullanarak bölge ülkeleriyle ilişkilerini ilerletmektedir. Konfüçyus Enstitüleri ve Çin üniversiteleriyle değişim programları buna örnek olarak gösterilebilir. Fakat bu tür yumuşak güç kullanımları ÇHC'nin uzun vadeli hegemonik hedeflere sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Yalçınkaya, Güzel 2021). Bu da hem Kazakistan hem de diğer katılımcı ülkelerin proje kapsamında Çin'le karşılıklı ilişkilere mesafeli yaklaşmalarına, bu ilişikileri belirli sınırlar çerçevesinde yürütmelerine neden olmaktadır.

Tek Kuşak Tek Yol'un normatif hedeflerini daha çok ön plana çıkaran 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. OBOR'un sadece ticaret veya altyapı ile ilgili değil, aynı zamanda normatif bir proje olduğunu, yani dünyaya Çin'in yeni bir yüzünü sunmayı amaçladığını, artık ÇHC'nin sadece yatırımları değil, normları, fikirleri de ihraç edebilen bir dünya lideri olmayı hedeflediğini belirtmiştir. Ancak projenin daha az ideolojik amaç içerdiğini, OBOR'un ideolojik olmaktan çok normatif yönlere sahip olduğunu, ideolojinin sadece komünist söylemin diğer tür söylemlerden daha iyi satacağı bazı ülkelerde devreye sokulduğunu vurgulamıştır. Fakat diğer ülkelerde Çin'in, komünist söylemden ziyade farklı türde bir normatif söyleme güvenmek zorunda olduğunu, bu anlamda Çinlilerin ülkeye bağlı olarak çok pragmatik yaklaşım sergilediklerini, ancak yine de her durumda Tek Kuşak Tek Yol'un ticaretten, ekonomiden daha fazlası ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür.

İdeolojik olarak Çin'in Kazakistan'ı sadece uluslararası kurumlar çerçevesinde etkileyebildiğini söyleyen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Kazakistan ve Çin arasındaki dil, kültür vb. konulardaki farklılıklar nedeniyle Kazak toplumuna entegre etmenin çok zor olması sebebinden OBOR'da herhangi bir ideolojik amaç veya görev görmediğini belirtmiştir. Ama Çin'in BM gibi uluslararası platformlarda, oylama sürecinde Kazakistan'ı gerçekten etkilediğini, örneğin Çin'e ve Sincan'daki politikalarına ilişkin oylamalarda Kazakistan'ın oy kullanmamayı ya da çekimser oy kullanmayı tercih ettiğini, ideolojik anlamda sadece bu örneğin öne çıktığını vurgulamıştır.

Tek Kuşak Tek Yol, altyapı ve yatırım planları ile Avrasya'nın büyük genelinde Çin'in ekonomik bağlantılarını ve siyasi etkisini genişletmeyi amaçlamaktadır (Zhang 2015). OBOR girişimi sadece bir kavram değil, Kazakistan Cumhuriyeti de dahil olmak üzere tarihi ipek yolu boyunca tüm ülkelere büyük ekonomik ilgiye neden olan en büyük uluslararası projedir. Çin girişimi Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanması, ana bağlantılardan birinin Kazakistan Cumhuriyeti olduğu Avrasya çevresinde dünya ekonomisinin yeni inşasının şekillenmesine yol açabilir. OBOR aracılığıyla Çin ile işbirliği, Kazakistan'ı diğer ülkelerle yeni bir ekonomik işbirliği seviyesine ve küresel pazarla bütünleşmeye götürecektir (Islamjanova vd. 2017). Bu bütünleşme ve Tek Kuşak Tek Yol projesinin bölgede oluşturacağı kompleks ekonomik sistemin bir parçası olma Kazakistan'a yeni ekonomik, ticari ve yatırım fırsatları sunacaktır. Bu karşılıklı bağımlılıkdan elde edilecek faydalar ülkenin büyümesini de doğrudan etkileyecektir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru da "Çin'deki etnik Kazakların şimdiye kadar karşılaştıkları sorunlar (ayrımcılık, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması) Tek Kuşak, Tek Yol bağlamında ilişkilerin gelişimini etkileyebilir mi?" şeklinde idi. Bu konuda Kazakistan'ın denge politikası kullanacağını iddia eden 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazak hükümeti Çin ile iyi ilişkiler sürdürmekle ilgilendiğini, Kazak diasporasından geri dönenleri karşılama, yerleştirme ve entegrasyon politikasına sahip olduğunu, Kazakistan'ın muhtemelen göçmen kabul etmeye devam etmek isteyeceğini, ama Çin ile ilişkilerini de bozmamaya çalışacağını belirtmiştir. Kazak toplumunun sınır bölgelerindeki insanlarla duygusal bağlara sahip olduğunu, ancak meselenin ikili ilişkilerde sorun yaratmadan yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Çin'den göç eden çok sayıda Kazakların aile üyeleri hala orada olduğundan Çin ile ilişkileri sürdürmekle ilgilendiğini, bu yüzden insanların gerçekten bu konuya rasyonel bir yaklaşım istediklerini öne sürmüştür.

Çin'deki Kazakların ikili ilişkilere herhangi bir sorun oluşturmayacağını düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Sincan'daki durumun 2016-17'de tam

olarak daha da kötüleştiğini ve şimdi iki veya üç yıl öncesine kıyasla az çok iyi olduğunu, dolayısıyla tüm bu yıllar boyunca Kazakistan'ın Sincan'daki durum hakkında hiçbir şey iddia etmediğini belirtmiştir. Bunun siyasi mesele olduğunu ve Çin'in gücü göz önünde bulundurularak Kazakistan'ın kendi stratejik çıkarlarını daha çok düşündüğünü vurgulamıştır. Ayrıca, artık ÇHC'den kaçan etnik Kazaklara Kazak hükümeti tarafından genellikle burada kalmalarına izin verilmediğini, bu insanların daha çok başka ülkelere ve özellikle Avrupa ülkelerine gittiklerini ileri sürmüştür.

Çin'deki etnik Kazaklar konusunda daha kontrollü politikalar sergileyeceğini düşünen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Halkın korkuları ve algıları olduğunu ve sadece Kuşak ve Yol projelerini kısıtlamak, yavaşlatmak açısından değil, aynı zamanda Çin ile ilişkiler açısından da gerçek bir etki yarattığını, iki veya üç yıl önceki kamuya açık bazı davaların çok fazla kamuoyu baskısı yarattığını ve sonuçta mahkemelerin görünüşe göre bu Çin vatandaşlarına geçici de olsa bir tür koruma sağladığını belirtmiştir. Ancak o zamandan beri Kazakistan'ın bu durumu biraz daha kontrol ettiğini, Doğu Kazakistan'ın bu Çin baskısına pek direnmediğini, dolayısıyla bazı iadelerin olduğunu veya bu etnik Kazakların Kazakistan'ı terk etmek zorunda olduğunu vurgulamıştır. Genel olarak, Kazakistan için siyasetin diğer hususlara üstün geldiğini, bu yüzden Çin ile ilişkileri bu tür iç duygulara, iç kaygılara veya bir vatandaş kategorisinin endişelerine tabi tutmayacağını ve genel istikrar, genel siyasi ilişkilerin devam edeceğini öne sürmüştür.

Çin'deki etnik Kazakların durumunun OBOR bağlamında ikili ilişkileri etkilediğini düşünen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Bu sorunun Kazak toplumunda Çin karşıtı duygular uyandırdığını, bu sebepden, bazı altyapı projelerinin uygulanmasını durdurduklarını ve iki ülke arasındaki çevre sorunlarını çok popüler hale getirdiklerini ve bu durumun büyüdüğünü belirtmiştir. Kazak sivil toplumunda Çin'in etkisi konusunda temkinli davranıldığını, Çin'le ilgili tehditlerin nüfusun kafasında büyüdüğünü ve bunun nüfus ile siyasi seçkinler arasında güçlü bir uçuruma yol açtığını, bu nedenle, bazı projelerin uygulanmasını gerçekten etkilediğini ve bir şekilde durdurduğunu ileri sürmüştür.

Tek Kuşak Tek Yol projesi ilk olarak, ciddi küresel zorluklarda yüz yıl boyunca görülmemiş bir değişim ve insanlığın gelişimi ile ilgili kararların seçimi karşısında, ülkeleri sadece gözlemci olmak yerine aktif eylemde bulunmaya, insanlığın kaderini kendi ellerine almak için ortaklaşa çaba sarf etmeye yönlendirmeyi amaçlamaktadır. İkincisi, karşılıklı saygı ve güven ilkelerini ön plana çıkarmak, farklılıkları korurken birlik için çaba göstermek, stratejik karşılıklı güveni güçlendirmek, karşılıklı şüpheleri daraltmak, karşılıklı anlayışı derinleştirmek esas hedefler arasındadır. Üçüncü olarak, Kazakistan dahil tüm katılımcı devletlere karşılıklı

yarar ve genel kazanç sağlamak esas maksatı oluşturuyor (Sultanov 2019: 18-19). Göründüğü üzere, OBOR girişimi son dönemlerde popüleritesini artıran korumacı ekonomi politikalarına bir rakip olarak ortaya çıkıyor. Neoliberal karşılıklı bağımlılığı maksat edinen proje, ülkeler arası ekonomik-ticari etkileşimleri ve entegrasyon seviyesini artırmayı amaçlıyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan sonuncusu ise "Çin'de Uygur türklerine karşı uygulanan politikalar, Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Pekin'le ilişkilerine bazı düzenlemeler getirmesine neden olabilir mi?" şeklinde olmuştur. Kazakistan'ın bu konudaki isteksizliğine dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazakistan hükümetinin ÇHC ile ilişkileri tehlikeye sokmak istemediğini, halk arasında da Kazak hükümetinden bahsetmeden önce Türk hükümetinin duruşunun sorgulandığını belirtmiştir. Hükümetlerarası ilişkilerde de bu konuda bir çeşit reelpolitik unsur var olduğunu düşündüğünü vurgulamıştır.

Kazakistan'ın Uygur konusuna dikkat ayırmayacağını düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Kazakistan'ın bu konularda hak iddia edeceğini sanmadığını, bunun imkansız oldğunu belirtmiştir. Diğer Türk ülkelerinin bu konuya yaklaşımı da dikkate alındığında, Sincan'daki durum hakkında BM Genel Kurulu'nda ne Kazakistan'ın ne de başka bir Türk devletinin sesini yükseltmeyeceğini öne sürmüştür.

Kazakistan'daki devlet yapısı nedeniyle bu ülkenin Uygur meselesini gündeme getirmeyeceğini düşünen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Kazak toplumunda sadece bireyler düzeyinde Sincan bölgesinin nüfusu ile ilgili olarak neler olup bittiği ile ilgilenildiğini, insanların rahatsız olduğunu belirtmiştir. Ama öte yandan, Kazakistan'da iç grupların dış politika kararlarını, liderlerin dış politika hesaplarını çok fazla etkileyemediğini, genellikle siyasi liderlerin dış politika kararlarında aşağıdan yukarıya baskıyı, beklentileri bir şekilde etkisiz hale getirebilirdiğini, dolayısıyla da dış politika kararlarının iç kaygılardan çok ulusal çıkarlara ve dış politika değerlendirmesine göre belirlendiğini vurgulamıştır. Bu sebepden, Kazak hükümetinin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmeyeceğini ileri sürmüştür.

Çin'in bazı Kazak siyasiler üzerindeki etkisi nedeniyle Uygur meselesini ikili ilişkilerde gündeme getirilmeyeceğini savunan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Kazakistan'ın diğer Orta Asya ülkelerinden daha güçlü konumda olsa bile, bu konuyu dillendirmeyeceğini düşündüğünü, bu bağlamda Çin yatırımlarına ve Çin ile işbirliğine bağımlılığın esas sebep olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Kazak siyasi elitleri arasında güçlü bir Çin yanlısı lobinin varlığını, Çin'in kabinede belirli bir güce veya mevkiye sahip kesin bir

kişilerle çalışmayı tercih ettiğini, bu kişilerin Çin'e ve Çin yaşam tarzına, Çin ekonomisine vb. hayran olmalarını sağladığını, dolayısıyla Kazak siyasi elitleri arasında Çin'in siyasi nüfuzunun yüksek olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden de uzun vadede bile Uygur meselesini gündeme getirmeyeceklerini öne sürmüştür.

Ek olarak, Kazakistan'ın Karadeniz'e doğrudan yol açacağı bir nakliye kanalı – Pekin'den Berlin'e kadar Avrasya Birliği devletlerini geçen bir demiryolu inşasını öngören planı da açıklanmıştır. Bu plan, uzmanların tahminlerine göre, küresel lojistik pazarın kontrolü uğrunda gelecekte tırmanacak ciddi bir mücadele ile karakterizedir. Avrasya ülkeleri, özellikle Kazakistan açısından, bu kanalın önemi başka bir yerde yatmaktadır. 1990'lardan beri kazak ekonomisi büyük petrol paradigması ve yabancı yatırımların çekilmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Haziran 2017'de, Çin-Rusya-Avrupa iletişiminde yüksek hızlı ve sınır ötesi demiryolu yük taşımacılığının organizasyonunu sağlayan bir memorandumun imzalanmasıyla bu projeye vurgu yapılmıştır. Memoranduma göre, "Avrasya" olarak adlandırılan yüksek hızlı taşıma koridorunun inşası gerekmekteydi. Uzmanların hesaplamalarına göre, 2030 için, "Avrasya" projesinin yolcu taşımacılığı hacmi 58 milyon kişiye eşit olabilir. Bu proje için Nursultan Nazarbayev'in önerisine de dikkat edilmelidir. Kazakistan'ın eski Cumhurbaşkanı, "Avrasya"nın Hazar ve Karadeniz'i birbirine bağlayan nakliye kanalı anlamına geldiğini belirtmiştir. Kazak liderinin söylediği gibi, bu kanal sayesinde tüm Orta Asya ülkelerinin Rusya toprakları üzerinden denize erişimi sağlanacaktır (Gasparyan 2019: 1281). Özetlememiz gerekirse, bahsedilen tüm proje ve stratejilerin yürürlülüğe geçmesi öncelikle Çin ve Kazakistan arasında neoliberal karşılıklı bağımlılık karakterli ekonomik-ticari ilişkiler oluşturacak, Kazakistan'ın ekonomik büyümesini ve küresel pazara entegrasyonunu sağlayacak ve her iki ülkede iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlıklı kontrolünün temin edecektir.

Sonuç olarak, Kazakistan ve Çin arasında güvenlik konusunda anlaşmazlıktan çok işbirliği olduğu, Orta Asya'daki güvenlik sorunlarının devletlerin karşılıklı çabaları sayesinde önceki dönemlere nazaran stabilleştiği, Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanmasının bölgedeki jeopolitik, jeoekonomik ve güvenlik durumunu tamamen değiştirmeyeceği, fakat bölgede Çin'in güvenlik üzerindeki etkisinin yıldan yıla artacağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, OBOR'da şu an için ekonomik ve ticari ilişkilerin önüne geçebilecek güçte bir ideolojik amaç veya görev olmadığı, ideolojik olmaktan çok normatif yönlere sahip olduğu, Çin'in belirli bir hükümet modelini satmaya çalışmadığı, dolayısıyla da projeleri göreceli kazan-kazan ortaklığına dayalı olarak uygulayacakları anlaşılmıştır. İlaveten, Çin'de yaşayan etnik Kazaklar karşılaşdıkları sorunların Kazak toplumunda Çin karşıtı duygular uyandırmasına rağmen, Kazakistan'ın kendi stratejik çıkarlarını daha çok düşündüğü, Çin ile ilişkilerini bozmamaya çalışacağı ve genel istikrar,

genel siyasi ilişkilerin devam edeceği belirlenmiştir. Son olarak da, Kazak hükümetinin otoriter yapısı sebebinden Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmeyeceği, hükümetlerarası ilişkilerde bu konuda bir çeşit reelpolitik unsur var olduğu ve özellikle, Kazak siyasi elitleri arasında güçlü bir Çin yanlısı lobinin var olması sebebinden Kazakistan'ın bu konularda hak iddia etmeyeceği ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL ÖZBEK YAKLAŞIMI

Özbekistan, Kuşak ve Yol projelerinin kapsadığı 65 ülke arasında yer alıyor. Özbekistan, Kuşak Yol Girişimi'ni oluşturan altı ekonomik koridordan biri olan Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru'nu gerçekleştirmek için vazgeçilmez bir aktördür. Bu Asya koridoru, beş Orta Asya ülkesinin yanı sıra İran ve Türkiye olmak üzere iki Batı Asya ülkesini kapsamaktadır. Costa Buranelli, her iki ülkenin perspektifinden BRI ve Özbekistan arasındaki karşılıklı ilginin altını çiziyor. Ona göre Çin, Özbekistan'ı "Orta Asya'nın coğrafi ve bölgesel ekseni" olduğu için projeye dahil etmelidir. Özbekistan açısından BRI, Basra Körfezi'ne açılan koridorun açılmasına yardımcı olabilir ve ülke için ticaret yollarının genişletilmesini sağlayabilir (2018: 217-218). Bu son nokta, Özbekistan'ın son zamanlarda Özbek mallarının dış pazarlarda ihracatını teşvik etmeye odaklandığı dikkate alındığında özel bir önem kazanıyor. Özbekistan, Kuşak ve Yol projelerine ikili ve bölgesel platformlar aracılığıyla katılmaya hazır olduğunu zaten vurguladı. Özbekistan, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı ortaklaşa inşa etmek için taraflar arasında işbirliğini teşvik etme amaçlı düzenlenen yıllık Çin-Orta Asya İşbirliği Forumu'nun katılımcılarından biridir (Secretariat of the SCO 2017). Çin ve Özbekistan arasında neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisi her iki ülke için getiri sağlamaktadır.

Bu araştırma konusu çerçevesinde Özbek araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz ilk soru "Tek Kuşak, Tek Yol projesi hakkındaki temel düşünceleriniz nedir?" şeklindeydi. 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. OBOR çatısı altında yapılması planlanan projelerin nasıl işleyeceği, ne kadar sürede kullanıma sunulacağı, hangi sektörlerin öne çıkacağı vb. hakkında kesin bilgilerin olmamasının oluşturduğu belirsizliklerin farklı algılar oluşturabilme potansiyeline dikkat çekilmiştir. Genel olarak, küresel sürdürülebilirlik gündeminin önemli bir parçası olması, çeşitli uluslararası kurumların gündemine dahil olması, kapsamı ve hedefleri açısından olumlu karşılanabileceği belirtilse de, belirsizliklerin sebep olacağı sorunlar şüpheci bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hem Çin hem de Özbekistan bugün uluslararası sahnede dinamik aktörler. Özbekistan siyasi geçiş sürecini barışçıl bir şekilde yaşadı ve bu olumlu deneyimi kapsamlı sosyal ve ekonomik reformları başlatmak için kullanıyor. Çin, kendisinin küresel kalkınmaya sunacak çok

şeyi olan güçlü ve sorumlu küresel aktör olarak konumlandırmak için mevcut uluslararası durumdan faydalanabildi. Her iki ülke de kalkınma hedeflerini ve uluslararası emellerini sergileyen stratejiler ortaya koydu (Qoraboyev 2018). Hem Çin hem de Özbekistan ekonomi ve dış politikalarda neoliberal kuralları uygulayan kalkınma modeli yürütmektedir.

OBOR hakkında karışık hislere sahip olduğunu belirten 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Bu projenin daha fazla satın alma gücü için Orta Asya ve Kafkaslar üzerinden Avrupa pazarına iyi bir koridor oluşturmayı amaçladığını, bölgede değer yaratmayı hedeflediğini belirtmiştir. Örnek olarak, Çin Devlet Kalkınma Fonu'nun Özbekistan'a 1,2 milyar dolarlık kredi verdiği başkenti Fergana vadisine bağlayan Angren-Pap demiryolu projesini göstermiş, uluslararası finans kuruluşlarının aksine, Çin kredilerinin daha erişilebilir olması sebebinden fizibilite çalışmalarına ve hiçbir zaman geri ödeyemeyeceklerine rağmen o krediyi alabildiklerini ve bu projenin gerçekleştiğini, bu yüzden bazı endişelere sahip olduğunu vurgulamıştır. Çin'in sorumluluk almadan borç vermesi, projelerin değer yaratıp yaratmadığını, bölgede yayılma etkisi olup olmadığını ve geri ödeyip ödemeyeceğini düşünmemesi sebebinden başlarda biraz tereddüt ettiğini, fakat Özbekistan'daki siyasi manzaranın değişmesinin, bölgeye ve yakın komşulara açık ve aynı zamanda Çin, Batı ve Rusya gibi büyük güçler arasında denge kurmayı amaçlayan dış siyaset sayesinde daha olumlu görüşe sahip olduğunu öne sürmüştür.

Yeni inşa edilen demiryolları, malları Çin'den Özbekistan'ı geçerek Orta Asya ülkelerine ve ardından Avrupa'ya ulaştırmayı planladığı için potansiyel bir fırsat yaratıyor (Tang 2015: 6). Bu hem Çin'e hem de Özbekistan'a stratejik ekonomik büyüme ve gelişme sağlıyor. Örneğin, Çin ve Özbekistan birlikte Taşkent ile Ferghana Vadisi arasında, yeni inşa edilen bir tünelin Tacikistan'a herhangi bir aktarma molası gerektirmeden rotayı kısalttığı önemli bir demiryolu bağlantısı geliştirmiştir (Pale 2015). İki ülke arasındaki neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisi lojistik ve altyapı alanında kendini göstermektedir.

Çin'in Özbekistan'la Tek Kuşak Tek Yol bağlamında oluşturduğu ilişkilerin karakterini farklı açılardan değerlendirerek, 3. mülakat yaptığımız kişinin OBOR ile ilgili genel görüşünü şu şekilde özetleyebiliriz. Tek Kuşak Tek Yol projesinin farklı açılardan farklı yorumlanmasına dikkat çekmiştir. Genel anlamda, Çin açısından OBOR'un iç ekonomik dönüşüme ve küresel piyasalara daha fazla bağlantı kanalları aracılığıyla ulaşabilmesine hizmet edeceğinin düşünüldüğünü belirtmiştir. Fakat içerik açısından projenin gelecek irelileyişi hakkında kesin bilgi ve görüşlerin paylaşılmamasının OBOR hakkında kafalarda birçok sorular oluşmasına neden olduğunu, bu sorular ışığında oluşturulan çeşitli perspektiflerin Tek Kuşak Tek Yol'un küresel açıdan jeopolitik önemine dikkat çektiğini vurgulamıştır. OBOR'un hiçbir

şekilde sadece altyapı ve ticari hedeflerinin olmadığını öne sürerek Çin tarafından projeyle ilgili yapılan yorumların sadece ekonomik yardım ve norm ihracatını amaçladığını belirtmeleri sebebinden objektif ve tam kapsamlı olmadığı iddia etmiştir. Kısaca, projeye dahil olan ülkeler arasında karşılıklı bağımlı ilişkiler yaratacağı açısından olumlu görüş sergilense de, OBOR'un gelecek irelileyiş senaryosu hakkında kesin bilgilerin verilmemesi ve Çin tarafından objektif yorumların yetersizliği sebebiyle daha çok şüpheci bir yaklaşım ileri sürülmüştür.

Kuşak ve Yol Girişimi, gerçekten de, ya yeni yatırım akışları yaratarak ya da kapasite geliştirme değişimlerini başlatarak Özbekistan'ın sosyo-ekonomik kalkınma gündemine katkıda bulunma potansiyeline sahip önemli bir çerçeveyi temsil ediyor. Bu önemin bilinci, Özbekistan'ın BRI'ye erken desteğini ve girişim çerçevesinde çeşitli kurumsal ve yatırım girişimlerine katılımını açıklıyor. Bağlantıya ve altyapı geliştirmeye odaklanmak, BRI'yi, büyük küresel pazarlarla sürekli olarak daha fazla bağlantıya ihtiyaç duyan çifte karayla çevrili bir ülke olan Özbekistan için karşı konulmaz bir seçenek haline getiriyor (Qoraboyev 2018). Tek Kuşak Tek Yol, Özbekistan'ın uygulamaya çalıştığı neoliberal ekonomik kalkınma modeli için vazgeçilmez fırsattır.

Tek Kuşak Tek Yol'la ilgili Çin ve Orta Asya perspektiflerini karşılaştıran 4. mülakat yaptığımız kişi görüşlerini şöyle açıklamıştır. Çin perspektifinden, OBOR girişimi ile Avrupa'yı yakınlaştırmakla ilgilendiğini ve temelde Çin'in aslında kendi kaynaklarını kullanarak ödeme aldığı birçok altyapı projesini hesaba katarak, kendileri için güzel bir formül bulduklarını belirtmiştir. Orta Asya perspektifinden ise, bu bölge karayla çevrili olduğu için bu anlamda yapılabilecek herhangi bir girişimin iyi olduğunu, ancak Çin'in siyasi fikirlerini tanıtmasına da yardımcı olduğunu, işte bu yüzden Orta Asya ülkelerinin bundan bir şeyler elde etmek için sermayeleri faydalı kullanabilmeli olduklarını vurgulamıştır. Orta Asyalıların bu bölgeyi sadece geçiş noktası olarak değil, bazı geçiş ücretleri, konaklama ücretleri ve toplulukla ilgili diğer harcamaları alabilmek için ekonomik koridora dönüştürmeleri gerektiğini, fakat Orta Asyalıların bunun için yeterli siyasi güç ve kapasiteye sahip olup olmadıklarının açık bir soru olarak kaldığını öne sürmüştür.

Özbekistan'ın Orta Asya'daki özelliği, ÇHC ile karşılıklı bir sınırının olmaması ve bölgesel merkezilik avantajına sahip olduğu için demiryolları ve karayolları bağlantılarını geliştirmeye çalışıyorlar (Imomov 2018). Çin ile bir sınırı paylaşmadığı için, ticari transit ilişkiler Kazakistan veya Kırgızistan'ı geçen yollar aracılığıyla yürütülüyor. Çin açısından bakıldığında, Özbekistan batılı ülkelere giden güvenli ve istikrarlı, kısa ve düşük maliyetli yol, Çin malları için önemli pazar ve gelişmiş nakliye kolaylığı nedeniyle optimum fiyata hammadde ithal etme alanı, diğer yandan Özbek hükümeti, ürünlerini dünya pazarına getirirken

çeşitli ulaşım sorunlarıyla karşılaşdığı için OBOR, çifte kara ile çevrili Özbekistan'ın açık dünya pazarına giden yoludur, yol inşaatı ülkenin iç ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacaktır, aynı zamanda devlet, geçiş ücretinden yararlanabilecektir (Javaid, Dashti 2017). Tek Kuşak Tek Yol bağlamında karşılıklı ilişkiler, hem Özbekistan'ın küresel piyasalara yolunu açıyor hem de neoliberal ticaret devleti olarak ÇHC'nin ticari çıkarlarını karşılıyor.

Özetleyecek olursak, Tek Kuşak Tek Yol projesinin küresel sürdürülebilirlik gündeminin önemli bir parçası olması, kapsamı ve hedefleri, projeye dahil olan ülkeler arasında karşılıklı bağımlı ilişkiler yaratacağı açısından ve Orta Asya perspektifinden bu bölgenin karayla çevrili olduğu için yapılabilecek herhangi bir girişimin iyi olması, Özbekistan'ın bölgeye ve yakın komşulara açık ve aynı zamanda Çin, Batı ve Rusya gibi büyük güçler arasında denge kurmayı amaçlayan dış siyaset oluşturması sebebinden olumlu karşılanabileceği belirtilmiştir. Ancak belirsizliklerin sebep olacağı sorunlar, OBOR'un gelecek irelileyiş senaryosu hakkında kesin bilgilerin verilmemesi, Çin tarafından objektif yorumların yetersizliği ve Orta Asya ülkelerinin OBOR'dan bir şeyler elde etmek için sermayelerini faydalı kullanabilip kullanamayacaklarının soru işareti doğurması şüpheci bir yaklaşımın da ortaya koyulmasına sebep olmuştur.

3.1. Çin-Özbekistan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından 1991 yılının Aralık ayı sonunda Özbekistan'ın bağımsızlığının tanınmasının ardından 2 Ocak 1992'de Çin ile Özbekistan arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş ve 14 karşılıklı anlaşma imzalanmıştır. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, Mayıs 2005'teki Andican olaylarını destekledi ve Özbekistan'ın İslami ekstremizme karşı savaşma çabasını destekledi (Javaid, Dashti 2017). Üye ülkelerin temsilcileri ve Özbekistan cumhurbaşkanı, Haziran 2001'de Şanghay'da Özbekistan Cumhuriyeti'ni ŞİÖ üyesi olarak kabul eden ortak bildirgeyi imzaladılar (Zhuangzhi 2007). 24 Haziran 2016'da, ŞİÖ'nün kuruluşunun 15. yıldönümü münasebetiyle Taşkent'te ŞİÖ zirvesi düzenlendi. ŞİÖ'deki üyelik statüsü, çok uluslu işbirliğini, karşılıklı çıkarları genişletti ve siyasi güveni artırdı. 2012 yılının ortalarında devletlerarası ilişkileri derinleştirmek için Stratejik Şirketin imzalanması, devletler arasındaki finansal ve ekonomik istikrarı güçlendirdi (Javaid, Dashti 2017). Çin ve Özbekistan arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi politik, ekonomik, finansal, güvenlik ve kurumsal alanlarda yeterince gelişmiştir.

Özbek araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz sorulardan biri "Özbekistan'ın Çin'le karşılıklı politik ve ekonomik

ilişkilerinde şu ana kadar gelinen nokta nasıl değerlendirilebilir?" şeklinde olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarlılığına dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin-Özbekistan ilişkilerinin istikrarlı ekonomik büyüme, bir bütün olarak Orta Asya'ya katkıda bulunan ulaşım ve altyapı planlarının uygulanması gibi öncelikli hedefleri teşvik etmede çok önemli bir role sahip olduğunu, Çin ile gelecekte stratejik işbirliğini geliştirme hedefinin olduğunu belirtmiştir. Çin ve Özbekistan arasında ticaret, yatırım ve altyapı açısından işbirliğine dayalı bir itibarın var olduğunu, Özbekistan'ın yatırım ortakları açısından Çin'in listenin en üst sıralarında yer aldığını ve ayrıca, sadece 2017 yılında ülkeler arasındaki ikili ticarette 5 milyar dolarlık büyümenin olduğunu vurgulamıştır (Qi 2017). Özellikle, Özbekistan cumhurbaşkanının Mayıs 2017'de Çin'i ziyareti sırasında elektrik enerjisi, petrol üretimi, kimya, mimari, tekstil, ilaç mühendisliği, ulaşım altyapısı ve tarım sektöründe 23 milyar dolar değerinde anlaşmaların imzalanmasının önemini de ortaya koymuştur (Eurasianet 2017).

Özbekistan'ın Çin ile ilişkileri özel bir öneme sahiptir, çünkü Özbekistan merkezi bir konumdadır, kaynak bakımından zengindir (özellikle nadir metaller ve doğal gaz bakımından) ve Orta Asya'daki en kalabalık ülkedir, nüfusu neredeyse diğer tüm Orta Asya devletlerinin toplam nüfusuna eşittir. Bu tür avantajlı merkezi, kaynak ve demografik konumlandırma tek başına bu ülkedeki herhangi bir istikrarsızlığın genel olarak Orta Asya'nın istikrarı hakkında sorular ortaya çıkarabileceğini ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve bu bölgedeki diğer planlar üzerinde kritik bir etkisi olabileceğini düşündürmektedir (Dadabaev 2018a). Bu açıdan Çin, Orta Asya ülkeleri ile karşılıklı ilişkilerde Özbekistan'a özel dikkat ayırmaktadır.

İki ülke arasındaki ilişkileri Çin'in Özbekistan'daki yatırımları açısından değerlendiren 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Çin'den gelen yatırımların %80 devlet destekli krediler ve %20 DYY şeklinde olduğunu ve bu oranın geçtiğimiz yıllar boyunca önemli ölçüde değişmediğini, bu nedenle, Çin özel sektöründen önemli bir talep görmediğini belirtmiştir. Ancak Özbekistan'daki petrol ve gaz tesislerinin artık Çinli şirketlere devredileceğine dair bazı söylentiler olduğunu, bunun büyük ihtimalle özel yatırımlar kapsamında olacağını, eğer devlet düzeyinde düzenlenmek istenirse, bunun devlet garantisi altında olabileceğini vurgulamıştır. Detaylar hâlâ bilinmese de, Çinli petrol ve gaz sektörü şirketlerini Özbekistan'a çekmek için görüşmelerin devam ettiğini ileri sürmüştür.

2002'den bu yana Özbekistan ve Çin, makine, petrol ve inşaat altyapılarına yapılan yatırımları artıran ikili ekonomik anlaşmalar imzaladı. ÇHC Ticaret Bakanlığı'na göre Çin, Özbekistan'ın en büyük ikinci ticaret ortağı ve yatırımcısı (MOFCOM 2016). Bugün Çin, OBOR girişimleri aracılığıyla Özbekistan'ın ekonomik kalkınma planına entegre edilmiştir.

Demiryolları, karayolları, tüneller ve diğer ulaşım projelerine yatırım yapılması planlanmaktadır. Bu bağlamda, Çin ve Özbekistan, gelecekteki güçlü ekonomik gelişmelerden kaynaklanan karşılıklı faydalar öngörmektedir. Bugün Özbekistan'da ortak projelerin çoğunluğunun hayata geçirildiği Çin merkezli sermaye işletmelerinin sayısı 600'den fazladır (Maitra 2016). 2016 yılında Özbekistan için projelerin değeri, 4,75 milyar dolarlık birikmiş ciro ile 6,83 milyon dolara ulaştı. Sanayi ile ilgili yatırımların yanı sıra, teknoloji alanında da yatırım operasyonları yürütülmeye başladı. Bugün, Çinli Huawei telekomünikasyon şirketi, ülkedeki en büyük telekom sağlayıcısıdır (Yu-Wen Chen, Günther 2016). Çin'in Özbekistan'daki farklı alanlara yatırımları iki ülke için gelecekteki karşılıklı getirileri garantilemektedir.

Çin ve Özbekistan arasında yakın bağlara dikkat çekerek Özbekistan'ın öncelikleri üzerinde de yoğunlaşan 3. mülakat yaptığımız kişi iki ülke arasındaki ilişkilerde şu ana kadar gelinen noktayı şu şekilde değerlendirmiştir. Özbekistan'ın Çin'le hem siyasi hem de ekonomik anlamda istikrarlı ve olumlu ilişkilere sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat Özbekistan'ın istenilen ülkeyle karşılıklı siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel vb. ilişkilerde egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü gibi kırmızı çizgilerini oluşturduğunu öne sürmüştür.

Özbek hükümetinin Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılımının başlıca amacı, yatırım avantajı, Özbekistan'da Çin iş birliğinin başlatılması ve yerel firmaların üretim kapasitesini artırarak Kuşak ve Yol'a ortak olan ülkelere Özbekistan üretimi ürünlerin ihracat hacminin genişletilmesidir. 2018 yılında gaz ve uranyum madenciliğinde 15 milyar değerinde ikili anlaşmalar imzalanmış ve ikili işbirliği sayısı 700'ü aşmıştır (Umirdinov 2018). Ayrıca, ÇHC Özbekistan'a 7,8 milyar dolardan fazla yatırım yaptı ve Peng Shen sanayi parkı, Dengizkul gaz kondens sahasının Hocasayat bölümü, Çin-Kırgızistan-Özbekistan ulaşım koridoru ve diğerleri de dahil olmak üzere birçok büyük proje şimdiden önemli bir başarı gösterdi. Çin sermayesi ile kurulan işletmeler bugüne kadar 20000'den fazla istihdam yaratmıştır (Hojaev 2018). Bununla birlikte, Çinli şirketler, Özbek işletmeleri ile işbirliğini büyük ölçüde genişleterek, Özbekistan'daki en büyük doğrudan yabancı yatırımcılardan biri haline geldi. Örneğin, telekomünikasyon alanında, ZTE, Alcatel Shanghai Bell ve Huawei Technologies, istikrarlı bir varoluş için faaliyet göstermektedir (Weitz 2018). Özbekistan'daki yatırımlar, hem Çin'in neoliberal dış ekonomik etki alanını genişletmesine hem de Özbekistan'ın da ticaret devleti potansiyelini arttırmasına sebep oluyor.

ÇHC ve Özbekistan arasında ortalama düzeyde karşılıklı ilişkilerin olduğunu savunan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle özetleyebiliriz. Çin sermayesinin Özbekistan'a gelmesi söz konusu olduğunda bazen biraz temkinli davrandıldığını, fakat bunun ciddi bir tehdit veya iki ülke arasında özel bir sorun olmadığını, çok yakın olmasalar da, istikrarlı ilişki

yürüttüklerini belirtmiştir. Çin'in büyük bir işgücü potansiyeli göz önüne alındığında, Çin etkisini, Orta Asya ve ötesindeki faaliyetlerini inceleyen çok sayıda merkez olması gerekse de, Özbekistan'da Çin'i araştıran sadece bir merkez olduğunu, Özbekistan'ın Çin ile bir sınırı olmadığı için bu ülkeyle komşuları kadar muhatap olmadığını vurgulamıştır. Aynı zamanda, Özbekler arasında Çin'in, genellikle mal ithal ettikleri büyük bir pazar olarak görüldüğünü, yavaş yavaş Çin pazarının algısının değiştiğini, artık insanların ne kadar ödediklerine bağlı olarak farklı mal türleri alabileceklerini fark ettiklerini, bu anlamda ilişkilerin oldukça ılımlı olduğunu ve karşılıklı çıkarlar olduğu için her iki tarafın da ikili ticaretini geliştirmeye çalıştığını, ancak bunun dışında, bu taraflardan herhangi birinden herhangi bir büyük değişiklik veya baskı görmediğini de ileri sürmüştür.

2010'dan 2013'e kadar olan verilere göre, Çin'in Özbekistan'a yaptığı ihracat hacmi biraz arttı. Bununla birlikte, 2014-2015'te ticaret hacmi, görünüşe göre küresel enerji fiyatlarındaki düşüşün bir sonucu olarak biraz azalmıştır. Özellikle 2015 yılında Çin ile Özbekistan arasındaki ticaret hacmi %18 oranında düştü (4,27 milyar dolardan 3,5 milyar dolara). Eşzamanlı olarak Çin ve Özbekistan'ın Haziran 2015'te "Kuşak ve Yol Girişimi" konusunda karşılıklı anlaşması, Özbekistan'ın ticari ilişkilerdeki büyümeyi rehabilite etmesi için büyük bir şanstı. 2016-17 itibariyle ticaret hacmi canlandı ve 2018'de %78 artarak toplam 6,26 milyar dolara ulaştı. Ayrıca Özbekistan'ın Çin'e ihracatı da 2,32 milyar doları aşmış durumda (Komolitdinova, JianPing 2020). Neoliberal ticaret devleti olarak Çin, Özbekistan'a ihracatını ve bu ülkeden ithalatı artan düzeyde ilerletmeye çalışıyor ve bu anlamda OBOR, önemli bir yardımcı rolü üstleniyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru "Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin Özbekistan'da hangi sektörlere yatırımlar yapabilir ve hangi sektörlerin gelişimine katkı sağlayabilir?" şeklindeydi. Farklı yatırım alanlarının özelliklerine değinen 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde açıklayabiliriz. İlk olarak, Özbekistan'ın önceliğinin Orta Asya üzerinden ulaştırma ve lojistik sistemlerinde fırsatlar yaratmak ve "Çin - Orta Asya - Batı Asya" ekonomik yolunu yeniden kurmak olduğunu, bu amaçla, Özbekistan-Kırgızistan-Çin demiryolunun geliştirilmesinin ticaret fırsatlarını iyileştirmeye, turist çekmeye ve transit gelir yaratmaya olanak tanıdığını, ayrıca, Özbekistan ve Tacikistan'dan Afganistan'ın başkentine yeni bir enerji hattı kurulduğunu, önümüzdeki yıllarda bu hattın Hindistan'a kadar uzatılacağını, ulaşım iletişimini geliştirmenin temel amacının, yalnızca destinasyonları birbirine bağlama sorununu çözmek değil, aynı zamanda iş yaratma, ticari ilişkileri geliştirme ve ekonomiyi büyütme fırsatları da sağlamak olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak, Özbekistan'ın akıllı tarımı teşvik etmeyi ve tarımsal yenilik için ortak bir Merkez kurmayı hedeflediğini, tarım

sektöründe Çin ve bu alanda başarılı olan diğer ülkelerle ortak çalışmayı planladığını, yüksek teknolojili tarım bölgeleri geliştiren Çin'in uzmanlığının faydalı olacağını ve Özbekistan'da tarımsal yenilik merkezinin geliştirilmesinde büyük ihtimalle Çin'in ortak olacağını vurgulamıştır. Üçüncüsü, insan kaynakları geliştirme açısından insani sermaye alanının yüksek potansiyele sahip olduğunu, bilim ve teknolojiyi daha fazla uygulamaları, bilim araştırmalarındaki ilerlemeyi hızlandırmaları, insanların yaşam standartlarını yükseltmeleri ve Özbekistan'ın bu alanda rekabet gücünü iyileştirmeleri gerektiğini öne sürmüştür. Bunu başarmak için de Tek Kuşak, Tek Yol projesi kapsamında araştırma ve inovasyon ithal alanlarında tam bir işbirliği sistemi kurmalı olduklarını belirtmiştir. Son olarak da, Özbekistan'ın turizm gelişimindeki potansiyelinin iyi değerlendirilmesi gerektiğini, bu sektörde etkili sonuçlara ulaşmak için, Özbekistan Cumhurbaşkanı tarafından Semerkant'ta Büyük İpek Yolu Uluslararası Turizm Birliği'nin başlatılması ve Tek Kuşak Tek Yol projesine yönelik turizm forumlarının kutlanması gibi bazı girişimlerin önerildiğini vurgulamıştır.

Özbek yapımı ürünlerin ihracatı açısından, Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in Mayıs 2017 ziyareti sırasında imzalanan anlaşmalar arasında tekstil ihracatı (300 milyon ABD Doları), deri (60 milyon ABD Doları) ve tarım ürünleri de (1,6 milyon ABD Doları) yer aldı. Ayrıca Qashqadaryo'da Çinlilerin katılımıyla pamuk işleme ve tekstil fabrikalarının yapımı planlandı. Qashqadaryo'da yedi tekstil fabrikası yapım aşamasındadır ve toplam pamuk işleme kapasitesi bu bölgenin yıllık pamuk üretiminin %10'unu oluşturacaktır. Wenzhou Jinsheng Trading, yerel kaynakların yeniden işlenmesine, deri eşya ve metal ürünleri üretimine 40 milyon ABD Doları yatırım yaparak Jizzakh ekonomik bölgesinde yedi yatırım projesi başlatacağını ve üretimin üçte birinin ihraç edileceğini açıkladı (Sputnik Uzbekistan 2017). Çin'in tekstil ve tarım alanlarına yaptığı yatırımlar da her iki ülke için karşılıklı faydalar sağlamaktadır.

Çin'in Özbekistan'da geleneksel ve yenilenebilir enerji alanlarındaki aktifliğine dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle özetleyebiliriz. Çin yatırımlarının petrol ve gaz sektöründe çok aktif olduğunu, bu alanda Çin'in Rusya ile jeolojik keşif ve tüketim konusunda işbirliği yapıp yapmayacağından emin olmadığını, fakat ÇHC'nin gelecekte daha az kar marjına sahip olacak petrol ve gaz sektörünü tümüyle kontrol etmek üzere olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Çin'in yenilenebilir enerji sektöründeki yatırımlarını da arttıracağını, ayrıca, Özbekistan'da sık sık elektrik kesintileri yaşandığı için bunun insanlar açısından da faydalı olacağını vurgulamıştır. Aynı zamanda, Özbekistan'ın ham pamuk iplik ihracatını sona erdirme ve ihracattan önce tamamen işleme gibi iddialı hedefi olan yükselen bir tekstil endüstrisine sahip olduğunu, Çin'in bu sektöre de yatırım yapabileceğini ileri sürmüştür.

Özbekistan'da enerji üretiminin modernizasyonu da ikili ilişkilerde önceliklendirilmiştir. Özellikle, China Railway Tunnel Group ve China Coal Technology & Engineering Group, 94,5 milyon ABD Doları tutarındaki yatırımla yılda 900,000 ton kömür çıkarılmasını sağlayacak bir tesisin modernizasyonuna başladı (Gazeta.uz 2017). Biyokütle üretimi gibi geleneksel olmayan sürdürülebilir kaynaklar da anlaşmaların konusu olmuştur. Uzbekneftegaz, AKB Agrobank ve Çinli Poly International Holding, 2017-19 yılları için Özbekistan'daki Biyogaz Tesislerini Artırma Önlemleri Hükümet Programına uygun, 10 milyon ABD Doları değerinde modern biyogaz tesislerini kurmak ve JSC Petrol, Gaz ve Kimyasal Mühendislik Tesisi dahil olmak üzere sekiz yerli işletmenin modernizasyonuna yardımcı olmak için bir işbirliği anlaşması imzalamıştır (Tashkent Times 2017b). Ayrıca Özbekistan, güneş enerjisi üretiminde Orta Asya ülkeleri arasında en büyüğü olarak kabul edilmektedir. 2013 yılında, Çinli Suntech Powers Holdings Co. Ltd ve Özbekistan devlet enerji şirketi Uzbekenergo, bir ortak girişim kurdu ve burada 10 milyon dolarlık Çin yatırımı, ülkede güneş paneli imalatının inşasını kolaylaştırdı. Güneş panelleri inşa etme girişimleri başarılı oldu ve yılda yaklaşık 50.000 güneş enerjili su ısıtıcısı üreteceği hesaplanıyor (Khamidova 2017). Çin'in Özbekistan'da yenilenebilir enerji sektörüne yaptığı yatırımlar da bu ülkenin ekonomik kalkınmasına önemli katkı sağlıyor.

Eğitim ve insan sermayesi alanlarının önemine değinerek 3. mülakat yaptığımız kişi Çin'in Özbekistan'daki yatırımlarının istikametlenebileceği yönleri şu şekilde açıklamıştır. Çin'in ekonomi, ticaret, endüstri, enerji, ulaşım koridorları altyapısı gibi çeşitli sektörlere yaptıkları önemli yatırımlara değinmiştir. Aynı zamanda, ÇHC'nin insan sermayesi gelişimi, teknolojiler, eğitim, dünya çapında üniversiteler, vb. açılardan potansiyelinin yüksek olduğunu göz önünde bulundurarak Özbekistan'da da beşeri sermaye, farklı eğitim programları ve insan sermayesi alanlarına her iki ülke için kazanımlı yatırımlar yapabileceğini öne sürmüştür.

Özbekistan, Taşkent ve Semerkant'ta Konfüçyüs Kurumları açarak Özbek öğrenciler arasında Çin dilini ve kültürünü teşvik eden ilk Orta Asya ülkelerinden biri olmuştur ve eğitim alanında devletlerarası işbirliğinde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Şanghay Uluslararası Üniversitesi'nde Özbek dili fakültesinin açılması, devletlerarası kültüre saygı ve saygının bir işaretidir. Ayrıca Kuşak ve Yol projesi kapsamında Özbek öğrencilere dil kursları, lisans, yüksek lisans ve doktora bursları verildi ve Çin Eğitim Bakanlığı'na göre yaklaşık 6500 öğrenci 2019 ortasına kadar Çin üniversitelerinde eğitim görme fırsatı buldu (Kun.uz 2019). Eğitim ve kültürel alanlarda da ilişkilerin pekiştirilmesi, iki ülke arasındaki neoliberal karşılıklı bağımlılığın çeşitlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Özbekistan'ın kendi topraklarından geçen ekonomik koridorları sermayeleştirebilmesinin önemine dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle özetleyebiliriz. Özbekistan'ın bu koridorları akıllıca kullanıp, kaynaklardan yoksun olan uzak bölgelerini kullanması için Çin'e vererek bu toprakları sermayeleştirebileceğini belirtmiştir. Özbekistan'ın projeleri kendi menfaati için kullanmasının, bu transit yolların ülkenin kendi iç çıkarlarına hizmet etmesinin, bu anlamda, gerçekleştirilecek projeleri topluluklara yaklaştırmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun uzun vadede karşılığını vereceğinden emin olduğunu ileri sürmüştür.

Ekonomik gücüyle Çin'in sadece stratejik açıdan önemli ve karlı projelere yatırım yaptığına şüphe yok. Böylece, ticaret ortakları için fırsatlarını çeşitlendirmek için sistematik olarak Orta Asya ülkelerini ekonomik stratejilerine çekiyor (Toktomushev 2016). Ancak, ekonominin iyileştirilmesi için mevcut yatırım ihtiyacı olan Orta Asya, Çin'in stratejik ortaklık teklifini kabul etmeye daha istekli. Bunun nedeni, ülkelerin ekonomilerini ve ticaret ortaklarını çeşitlendirme potansiyeline sahip olmalarıdır (Tang 2015: 16). Bu yüzden Özbekistan, kendi stratejik planları için yeni altyapı yatırımlarını kabul etmeye isteklidir (Sayfullin 2017). Ekonomik diversifikasyona duyulan ihtiyaç, Özbekistan'ın neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde Çin'e verdiği deyeri yükseltmektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Özbekistan Çin'le politik ve ekonomik ilişkilerde hangi sorunlarla karşılaşmıştır ve bu sorunlar Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında ilişkilerin ilerleme hızını etkileyebilir mi?" olmuştur. İki ülke arasındaki etkileşimlerin potansiyeline değinen 1. mülakat yaptığımız kişi, Özbekistan'ın ÇHC ile işbirliğinin oldukça karmaşık olduğunu ve ilişkilerin gelecek ilerleyişinin kesinlikle henüz tam olarak anlaşılmadığını belirtmiştir. Fakat Özbekistan'ın ulaşım, inovasyon ve eğitim alanında önerdiği en önemli hedeflerin, Çin-Özbek ilişkilerini üst sıralara taşıyacağına ve ekonomik kalkınmayı engelleyen en güncel sorunları çözmek için işbirliğini güçlendireceğine inandığını da vurgulamıştır.

Özbekistan, BRI'den yüksek bir temettü elde etmek için ticaretin kolaylaştırılması ve lojistik reformunda, ticaret ve özel yatırımın açılmasında, tarım ve imalatta genişlemeye yönelik sektöre özgü kısıtlamaların kaldırılmasında ilerlemelidir. Ayrıca, BRI'den sağlanan faydaların mekansal yoğunluğunu azaltmak için politikalar, işçi hareketliliğini teşvik etmeli ve ülke genelinde hizmetlere erişimi genişletmelidir (Matin, Najdov 2020). Bu sorunların çözümü, OBOR bağlamında Özbekistan'ın karşılıklı ilişkilerden elde edeceği getirileri arttıracaktır.

Özbekistan'ın önceki yönetiminin ikili ilişkilerde neden olduğu sorunlara dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şu şekilde açıklayabiliriz. İslam Kerimov'un cumhurbaşkanlığı döneminde Özbekistan'ın Çinli girişimciler için en kapalı ülke olduğunu, ülkede sadece birkaç Çinli işletme ve minimum miktarda Çinli uzman, iş adamı, işçi olduğunu belirtmiştir. Ancak Kerimov'un yönetimi sırasında bile Çinliler olmadan yapamayan bazı işletmelerin olduğunu, dolayısıyla bu yıllar boyunca Özbek-Çin ilişkilerinde önemli bir çatışma yaşanmadığını, Dışişleri Bakanlığının hiçbir zaman elçiliğe diplomatik nota göndermekle tehdit etmediğini vurgulamıştır. Fakat yönetimin değişmesinden sonra, Çin ile ekonomik bağların gelişdiğini, bu anlamda Özbek politikacıların hiçbir düzeyde ikili ilişkilere zarar verebilecek söylemlerde bulunmayacaklarını düşündüğünü de öne sürmüştür.

Özbekistan'da ticaret politikası son yıllarda liberalleşiyor, ancak Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde en kısıtlayıcı olmaya devam ediyor. 2015 yılında, basit ortalama En Çok Kayrılan Ülke (MFN) tarife oranı yüzde 15 civarındaydı. Lisanslar, ayrımcı vergiler, ticarete yönelik teknik engeller gibi tarife dışı önlemler ticaret rejiminin kısıtlayıcılığına katkıda bulunuyor. Ayrıca sınır ötesi bağlantılarında hala doldurulması gereken altyapı boşlukları var. Birincisi, BRI koridor güzergahındaki Kaşgar - İrkeştam - Oş - Andican kesimi için demiryolu raylarının olmaması ve inşa edilip edilmeyeceği veya ne zaman yapılacağı konusunda bir anlaşma olmaması. İkincisi, aynı rota üzerinde Andican ve Angren'deki kuru limanlar/terminaller için altyapının artan trafik sebebinden iyileştirilmesi gerekiyor. Üçüncüsü, İran yolunda Türkmen sınırına yakın Buhara'daki kuru liman/terminalin de modernizasyona ve genişlemeye ihtiyacı var (Matin, Najdov 2020). Ticari kısıtlamaların minimuma indirgenmesi ve altyapı sorunlarının giderilmesi, Özbekistan'ın OBOR'dan fayda elde edebilmesi anlamında çok önemlidir.

Çin ve Özbekistan arasındaki ilişkilerde iz bırakabilme potansiyeline sahip sorunlara değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Siyasal kültürden kaynaklanan projelerin hızıyla ilgili, Özbekistan'ın fayda hesaplaması, proje yönetimi vb. açılardan kontrolleri dışında olacak hiçbir şey istememesi, bu yüzden projelerin normalden veya beklenenden daha yavaş ilerlemesi esas sorunlardan biri olarak gösterilmiştir. Ayrıca, Çin ile ortak projelerin uygulanması, yönetimi konusundaki sorunlar, yolsuzluk ve yönetim sorunlarının önemi de belirtilmiştir.

Orta Asya ülkeleri, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen kökleşmiş yolsuzluk ve şeffaflık eksikliği yaşıyor. Yurtiçi operasyonlarda, ekonominin demokratik gelişimini engelleyen devlet müdahalesi ile finansal sızıntılar var. Bağımsız yargı mercilerinin yokluğu, karar vermede siyasi yolsuzluğun gücünü artırmaktadır. Ayrıca yolsuzluk, vatandaşlara sağlık,

eğitim, güvenilir elektrik temini ve şeffaf sınır kontrolü gibi yüksek kaliteli mal ve sosyal hizmetler sunulmasını engellemektedir. Bunun yerine, bu sorunlar, sosyal hareketliliklerini ve kişisel ekonomik refahlarını engelleyerek vatandaşların güvenliğini tehdit etmektedirir. Yolsuzluğun varlığı ve verimsiz hükümet denetimi, Özbekistan gibi büyük ve kalabalık bir ülkede ekonomik fırsatların gerçekleştirilmesini engelleyebilir (Rumer, Sokolsky, Stronski 2016). Özbekistan'ın otoriter devlet yapısının sebep olduğu bu tür sorunlar OBOR bağlamında ÇHC ile ilişkileri de etkileyerek farklı sorunlar ortaya çıkarabilir.

Özbekistan'ın Çin'le ilişkilerdeki çekingenliğe dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Özbekistan'ın ÇHC ile kalıcı, doğrudan sorunlarının olmadığını, sadece bir tür psikolojik algı sorununun olduğunu, bu yüzden hükümet fazla etkileşim görmek istemediğini ve belirli Çinli şirketlerle çalışmak istemediğini belirtmiştir. Ancak doğrudan bir çatışma ya da tartışılabilecek somut bir şey olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, Çin'in Orta Asya tarımıyla çok ilgilendiğini, Özbekistan'da Çin'e ithal edilmesine izin verilen 6 veya 7 çeşit ürün yetiştirildiğini, her iki ülkenin de altyapıyı genişletmek ve geliştirmekle ilgilendiğini, Özbekistan'ın tarihinde ilk kez Çinlilerin vizesiz turist olarak gelmesine de izin verdiğini ve tüm bunların bu iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırdığını ileri sürmüştür.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru "Proje kapsamında Çin'in Özbekistan'ın doğal kaynaklarından faydalanarak bu ilişkiyi "sömürgeci-sömürülen" seviyesine ulaştırabilme ihtimali var mı?" şeklindeydi. Sömürgeciliğin modern tanımına ve bu anlamda Özbekistan'ın doğal kaynak ihracatında bugünki durumuna dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Bir ülkeye sadece kaynak ihraç etmek ve bu ülkeden ürün ithal etmenin modern sömürgecilik olarak görülebileceğini ve bu bağlamda Özbekistan'ın bir tarafdan Rusya, diğer tarafdan da Çin'in kolonisi olduğunu belirtmiştir. Rusya ve Çin'in bölge üzerindeki etkisine dikkat çekerek, Orta Asya ülkelerinin değil, bu iki ülkenin bölgenin geleceğine karar verebileceğini ve bir tür anlaşma yapabileceğini vurgulamıştır. Rusya ve Çin'in bölgede artan etkisine yalnızca bölgesel işbirliğinin uygulanmasının cevap verebileceğini öne sürmüştür.

Özbekistan'ın Çin'e yaptığı maden ve doğal kaynak ihracatı, ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Mirziyoyev'in Çin ziyareti sırasında Mayıs 2017'de imzalanan anlaşmalara göre, doğal gaz (6 milyar m^3, 734 milyon ABD Doları), uranyum (30 milyon ABD Doları), tekstil (200 milyon ABD Doları), deri (21,3 milyon ABD Doları) ve tarım ürünleri (1,6 milyon ABD Doları) 2017 yılı sonuna kadar Çin'e ihraç edilecek ürünler olarak tanımlandı. 2021 yılı için doğal gaz ihracatının 10 milyar ABD Dolarına ulaştırılması da

planlanmıştır (Interfax - Azerbaijan 2017). Çin'e farklı ürünlerin ihracatı temin olunsa da, doğal kaynak ihracatı iki ülke arasındaki ticaretin büyük bir kısmını kaplıyor.

Doğal kaynakların satışı konusundan Özbek yönetiminin yetersizliklerine değinen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Mevcut yetkililerin doğal kaynaklardan elde edilen gelirin yeniden dağıtımını sürdüremediği için dahili düzeyde zeten endişelerin olduğunu, bu anlamda Çin'in tercih edilen ve adil fiyat ödediğini, işletmelerin satın alma gücüne, uluslararası düşük fiyat politikasına rağmen girişimcilerin artık aynı tarifeleri ödediklerini belirtmiştir. İhracatı ayarlamakta zorlanmaları, ticaret açığının önemli ölçüde artması sebebinden, Çin angajmanının refahın bozulmasına yol açmayacağını, aksine bazı dış ekonomik ilişkilere sahip olmanın Özbek ekonomisini kalkındırabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Çin'in katılımının sömürgeleştirilecek bir geçiş olarak değil, küresel pazara girmek için bir geçiş olduğunu, Çin'in kaynak çıkarmasının ve değer katmasının insanları iyi yönde etkileyeceğini, Çin'in bölgeyi sömürgeleştirmeye çalıştığının işaretlerini görmediğini, en azından Özbekistan'daki projelerin böyle bir sinyal vermediğini ileri sürmüştür.

Çin Ulusal Petrol Şirketi, Uzbekneftegaz ve Çin Ulusal Petrol ve Gaz Arama ve Geliştirme Şirketi (CNPC'nin yan kuruluşu) ile birlikte JV New Silk Road Oil and Gas'ı kurarak Özbekistan'ın Buhara kentindeki gaz kondensat sahasında sondaj projesi için Çin Bankası'yla ortak finansman sözleşmesi imzaladı. Ortak girişime verilen lisansa göre, mevcut kuyuların geliştirilerek 16 tane daha sondajın, yıllık üretim ile 1 milyar m^3 doğal gaz ve 6.500 ton kondensata ulaşması planlanıyor (Tashkent Times 2017a). Özbekistan'ın doğal kaynak sektörünün yüksek potansiyelini göz önünde bulundurarak Çin de yatırımlarının önemli kısmını bu alana yönlendiriyor.

Özbekistan'ın çeşitli ticaret paydaşlarına sahip olduğunun önemine dikkat çeken 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Özbekistan'ın doğal kaynak ihracatının küresel politik ekonomideki rekabet avantajlarından biri olduğuna ve bunu Çin, Rusya, Avrupa gibi farklı aktörlere satdığına dikkat çekmiştir. Bu ticarette fiyatlar karşılıklı olarak tatmin ediciyse, lojistik vb. her şey yolundaysa, buna mutlaka sömürgecilik denmesi gerektiğini düşünmediğini belirtmiştir ve Özbek devletinin ve toplumunun Çin'in bu kadar büyük miktarlarda satın almasından mutlu olduğunu, Çin olmasa bir başka ülkeye satacaklarını vurgulamıştır.

Çin'in sadece ulaşım ve boru hatları altyapı projelerine dağıtılan yatırımları sonucunda, Özbekistan ekonomisi Çin'e sadece hammadde tedarik ederek emtia sektörü yönünde belirli bir sapma yaşayabilir. Bu durumda Alexey Moiseenko (2016), Orta Asya

ülkelerinin Çin'in yükselen pazarına uyum sağlamaları ve pazar değişikliğinden hemen faydalanarak çıkarlarını gerçekleştirmeleri gerektiğini öne sürüyor. Ekonomik ve politik düzenlemelerde egemenlik kaybının beklenen sonuçlarından kaçınmak için Orta Asya ülkelerinin ulusal çıkarlarını savunması gerektiğini ve sonuç olarak, Çin'den gelen dış tehdidin artık söz konusu olmayacağını ileri sürmüştür.

Özbekistan'ın Çin'in hegemonik olarak nitelindirilen faaliyetlerde bulunduğu ülkelerden farklı özelliklere sahip olduğunu savunan 4. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in tamamen kendine borçlu hale getirdiği Kamboçya, Laos gibi ülkeleri Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) dahilinde kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasının, Tacikistan'ın borçlarını ödemek için topraklarının küçük de olsa bir kısmını ÇHC'ye vermesinin, Afrika'da faaliyet gösterdiği ülkelerde büyük altyapı projelerini finanse edip, geri ödeyemediklerinde stratejik binaları, fabrikaları vs. almalarının bir tür hegemonik siyaset olarak değerlendirilebileceğini, fakat geleneksel sömürgecilikten uzak olduğunu belirtmiştir. Ama aynı zamanda, Özbekistan'ın bahsedilen ülkelerin çoğundan kapasite, doğal kaynaklar açısından çok daha güçlü olduğunu, doğal kaynak ihracatında Rusya'yı, Amerika Birleşik Devletleri'ni ve Çin'i dengelemeye çalıştığını vurgulamıştır. Aksi olsaydı, Özbekistan'ın Çin'e artan bağımlılığından bahsedebileceğimizi, ama şu anda bunu düşünmek için çok erken olduğunu öne sürmüştür.

Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattının üç hattı da, şu anda yapım aşamasında olan dördüncüsü gibi, Özbek topraklarından geçiyor. Mevcut üç hat halihazırda Çin'e yılda 55 milyar metreküp doğal gaz sağlıyor. Bu, Çin'in yıllık doğal gaz tüketiminin yüzde 20'sini oluşturuyor. Şu anda Orta Asya'daki en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) şebekesi olan bu hatlar, dördüncü hat tamamlandığında yılda 30 milyar metreküp daha tedarik edecek ve Çin'in trans-Özbek boru hatlarına olan bağımlılığını daha da artıracak (Maitra 2016). Görüldüğü üzere, iki ülke arasında doğal kaynak ticaretine dayalı ilişkilerde de karşılıklı bağımlılık özelliği mevcut ve bu, her iki ülkeye getiri sağlıyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan bir diğeri de "Özbekistan-Çin politik ve ekonomik ilişkilerinde İslam Kerimov ve Şavkat Mirziyoyev dönemleri arasında hangi farklılıklar var ve Şavkat Mirziyoyev'in politik ve ekonomik reformları Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerde ne tür yenilikler ortaya çıkarabilir?" şeklinde olmuştur. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in ikili ilişkilerin doğasına kattığı yeniliklere değinen 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Mirziyoyev'in Orta Asya'da gıda güvenliği sorunlarını hafifletmeyi, insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı, kıtada kültürel ve turistik bağlantılar kurmayı, aynı zamanda hem Batı hem de Asya ülkeleriyle

yakın siyasi ilişkiler kurmayı hedeflediğini belirtmiştir. Özbekistan-Çin ilişkilerinin çok taraflı girişimlerde hedeflere ulaşılmasında ve uluslararası sözleşmelerin Asya'da uygulanabilirliğinde önemli bir rol oynadığını, böyle bir perspektiften bakıldığında, Çinli ve Özbek liderler arasında Tek Kuşak Tek Yol projesinin yürütülmesine yönelik bireysel destek olduğunu vurgulamıştır. Tüm bu değişikliklerin ve özellikle her iki ülkenin kalkınma programlarındaki uyumluluğunun Özbekistan'ın Tek Kuşak Tek Yol projesine katılma konusundaki istekliliğini temsil ettiğini, Özbekistan'ın bu projeyi altyapı alanındaki yatırımlara fayda sağlayan bir çerçeve olarak gördüğünü ileri sürmüştür.

Yakın zamanda bölge gözlemcilerini ve uzmanlarını Özbekistan dış politikasına çeken şey, Özbekistan'ın ilk cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un Eylül 2016'da ölümü üzerine uzun zamandır beklenen iktidar değişikliği ve Shavkat Mirziyoyev'in geçici devlet başkanı olarak atanması ve ardından Aralık 2016'da cumhurbaşkanlığına seçilmesi (Dadabaev 2016). Kerimov, ekonomik ve siyasi güç üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırma arayışında tüm bölgesel ve bölge dışı devletlerin etkisini dengelemekle ünlüyken, liderlik değişikliği ülkenin uluslararası topluma açılması ve yeni devletlerle ilişki kurması anlamına geliyordu. Aynı zamanda, bu açılım, Kerimov sonrası dönemde Özbekistan'ın dış politikasının yönü hakkında birçok soruyu gündeme getirdi. Bazı bilim adamları, tüm güçlü devletlerden uzak bir politika öngörürken, diğerleri Özbekistan'ın Rusya yanlısı veya alternatif olarak Çin yanlısı bir dış politika izleyeceğini iddia ediyor (Ramani 2016). Esas olarak, Mirziyoyev'in politikalarının Özbekistan'ı uluslararası ilişkilerde aktif oyuncu yapmaya yönlendiğini söyleyebiliriz.

Kerimov yönetimini bir yapı olarak değerlendiren ve Mirziyoyev hükümetinin eksikliklerine dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. İslam Kerimov'un çok spesifik bir sosyo-ekonomik politika sürdürdüğünü, bu politikanın birçok noktasının ithalat üzerindeki sıkı baskıyı sürdürmek için kullanıldığını, ancak esas amacın ihracat ve ithalat arasındaki dengeyi korumak olduğunu belirtmiştir. Eskiden yapay olarak düşürülmüş döviz kurunun korunduğunu, ama o zaman bunun bir şeyleri ithal ederken daha az ulusal servet salıvermeyi ve ihracat yaparken daha fazla kazanç sağladığını, bunların piyasa temelli olmasa da makul politikalar olduğunu, tüm bu çelişkilerin teori ölçüleriyle birleştirildiğinde bunun kötü bir ekonomi politikası olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Ancak sistemi liberalleştirmeye çalışan Mirziyoyev'in, şu anda birçok çelişkili hedefi olan bir ekonomi politikası yürüttüğünü, bu nedenle, ekonomik sistemin uzun vadeli istikrarı konusunda endişeli olduğunu, mevcut hükümetinin ve onun ekonomik bloğunun Kerimov'un bazı politikalarını sürdürmeye çalışırken, Mirziyoyev'in bazı şeyleri liberalleştirmeye çalışan baskısı nedeniyle ekonominin zorlandığını öne sürmüştür. Örneğin,

Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmanın daha geniş ekonomik pazara erişim, onlarla serbest ticaret, serbestleştirilmiş seyahat kısıtlamaları açısından halk için daha avantajlı, devlet ve devlete ait işletmeler için daha az elverişli olabileceğini, ancak devlet lehindeyken insanların AEB'e katılmaya karşı çıkmasının mevcut ekonomi politikalarının başarısızlığından kaynaklandığını belirtmiştir. Ya tam liberalleşmeyi ve serbest piyasa ekonomisini seçmeli ya da Kerimov'un sürdürdüğü ekonomi modeline geri dönmeli olduklarını, mevcut politikanın sürekli artan vergi oranlarına mal olduğunu, izleme, değerlendirme ve kontrol için daha fazla güce ihtiyaç duyulduğunu, dolayısıyla bunun maliyetli bir politika olduğunu vurgulamıştır. Özbekistan'ın son 30 yılda planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçemediğini, hâlâ karma bir ekonomi bile olamadıklarını, en kötü haliyle tamamen planlı ekonomi olduklarınının giderek daha belirgin hale geldiğini ileri sürmüştür. Böyle olduğunda bazı şeyleri serbest dolaşıma sokup diğerlerini kontrol altında tutmanın hem işletmeler hem de nüfus için refah üzerinde olumsuz etki yarattığını belirtmiştir.

Çin ile ilişkiler açısından Mirziyoyev'in "ekonominin serbestleştirilmesi" ve "dengeli ve faydalı bir dış politika uygulanması" reformları özel önem taşımaktadır. Özbekistan'da ihracata yönelik bir imalat sektörü kurmak için teknoloji transferini gerektiren ekonomik yatırımlar, doğrudan Çin ile planlanan işbirliği planlarıyla ilgilidir. Bu tür reformların, Çinli yatırımcıların Özbekistan'da fabrika inşa etmekle ilgileneceği ekonomik koşulları hazırlaması bekleniyor. "Karaborsa" oranının ortadan kaldırılması, hükümet ve piyasa döviz kurlarının birleştirilmesi ve yerel para biriminin kısıtlama olmaksızın yabancı paraya çevrilmesi için hükümet tarafından garanti verilmesi anlamına gelen para biriminin serbestleştirilmesi, yatırımcıların sermayeyi ülke içinde ve dışında serbestçe hareket ettirmelerine izin vereceği açısından bu yönde atılan önemli adımlardan biridir (Dadabaev 2018b). Ekonomik serbestleşme ve döviz reformları, ülkeye gelen Çin yatırımlarının hacmini arttıracak ve ülkeler arasındaki neoliberal karşılıklı bağımlılığı derinleştirecektir.

Siyasi süreklilik ve istikrar açısından Kerimov ve Mirziyoyev hükümetlerini karşılaştıran 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Her iki dönemde Özbekistan'ın geleneksel olarak Çin ile hem siyasi hem de ekonomik olarak iyi ilişkilere sahip olduğunu ve Özbekistan için Çin'in her zaman önemli bir yatırım kaynağı ve uluslararası düzeyde siyasi destekçi olarak görüldüğünü, bu yüzden Kerimov'un dönemi ile mevcut cumhurbaşkanı Mirziyoyev arasındaki farkın nitelikten çok nicelik ile ilgili olduğunu belirtmiştir. İstikrarlı ve olumlu ilişkilerin genel eğilimi açısından farkın Kerimov'un dönemindeki ekonomide durgunluk olduğunu, ekonomik değişimin mutlaka siyasi değişime yol açacağından ihtiyatlandıklarını, bu yüzden ekonomik değişimi ve Özbekistan'ın Çin ile ne tür

projeler yapabileceğini kısıtladığını vurgulamıştır. Ancak Mirziyoyev rejimi altında şimdi daha büyük bir ekonomik reform hızı olduğunu, bu nedenle daha fazla Çin yatırımının karşılıklı olarak kabul edildiğini ve bunun Özbekistan'ın Çin ile ekonomik ilişkilerini canlandıracağı anlamına geldiğini öne sürmüştür.

2016 yılının sonlarında siyasi liderliğin barışçıl geçişinden bu yana, başkan Shavkat Mirziyoyev iç ve dış ilginin merkezinde yer aldı. Bu dikkat, siyasi liberalleşme ve ekonomik reform beklentileri tarafından yönetilmektedir. Özbek toplumu ve uluslararası toplum, iktidarının ilk günlerinden itibaren başlatılan açıklık siyasetinin, ekonomik kalkınmanın ve siyasi reformların devam etmesini beklemektedir (Buckley 2018). Shavkat Mirziyoyev şimdiye kadar bu beklentilere başlangıçta değişime odaklanarak yanıt veriyor. Özbekistan'ın devam eden reform dinamikleri özellikle üç büyük yön etrafında kristalize olmuştur: siyasi ve idari reformlar; ekonomik kalkınma ve endüstriyel modernizasyon; dış politika açılışı (Sever 2018). Her üç alandaki reformlar ÇHC ile farklı sektörlerdeki ilişkilerin ilerlemesine ve kapsamının genişletilmesine olanak sağlayacaktır.

Kerimov rejiminin dış ekonomik ilişkilerdeki çekimserliğine değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. İslam Kerimov yönetiminin Çin ile çalışma konusunda oldukça temkinli olduğunu ve Özbekistan'a gelen büyük bir Çinli şirketi seçerken her zaman dikkatli olduklarını, bu yüzden Çinli şirketler için Özbekistan'da çalışmanın kolay olmadığını belirtmiştir. Fakat mevcut hükümetin Çinliler konusunda daha az temkinli olduğunu, Çin ile etkileşime daha fazla istekliliğini, bu yüzden Kerimov döneminde düşünülemez olan vize rejimini açtığını vurgulamıştır. Bu açılımla birlikte, Özbekistan'dan Çin'e tarım ürünleri getirmek için daha fazla girişim olduğunu, dolayısıyla ekonomileri çeşitlendirmek için fırsat oluştuğunu ve Çin'in de Tek Kuşak Tek Yol girişimiyle Özbekistan'ın dost olduğunu, onlarla çalışmanın eskisinden daha kolay olduğunu fark ettiğini ileri sürmüştür.

Dış politika açılımı ve dinamizm, Shavkat Mirziyoyev'in liderliğinin ve "Özbekistan'ın yeni stratejisinin en kamusal unsuru" haline geldi (Berman 2017). Uluslararası toplumun sıcak karşılaması Özbekistan'ın küresel topluma entegrasyonunu hızlandırmasını sağladı. Mirziyoyev, 19 Eylül 2017'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Orta Asya'yı Özbekistan'ın dış politikasının öncelikli alanı olarak ilan etti. Aynı zamanda, Özbekistan'ın barış, ilerleme ve kalkınma nedenlerini ilerletmede tüm ülkelerle ortaklığı başlatmaya ve güçlendirmeye hazır olduğunun da altını çizdi (Norov 2017). Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in dış ziyaretleri, Özbekistan'ın dış politika ve ekonomik işbirliği dinamizminin iddialı kapsamını gösteriyor. Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, seçildikten sonra dünyanın önemli siyasi ve ekonomik aktörleri olan Çin, Rusya, Türkiye, Güney Kore ve ABD gibi ülkeleri ziyaret etti. Bu

ziyaretlerin göze çarpan özelliklerinden biri, bu ülkelerden yüksek vasıflı üst düzey yöneticilerin farklı Özbek ajanslarına danışman olarak katılmasıydı. Bu, gelişmiş ülkelerle profesyonel ve yönetsel düzeyde bağlantılar kurma ve Özbekistan'ın modernleşme gündemini karşılamak için gelen beceri ve deneyim akışını kolaylaştırma iradesinin altını çizmektedir (UzDaily 2017). Bu açıdan Özbekistan, hem iç ekonomik kalkınmayı hem de dış piyasalara açılımı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, Özbekistan'ın Çin'le hem siyasi hem de ekonomik anlamda istikrarlı ve olumlu ilişkilere sahip olduğu, iki ülke arasında ticaret, yatırım ve altyapı açısından işbirliğine dayalı bir itibarın var olduğunu ve her iki tarafın da ikili ticaretini geliştirmeye çalıştığı anlaşılmıştır. Çin'in Özbekistan'da ulaştırma ve lojistik, tarım, eğitim, turizm, yenilenebilir enerji, tekstil, teknoloji gibi alanlara yatırım yapmasının her iki ülkeye faydalı olabileceği ortaya çıkmıştır. İlaveten, Özbekistan'ın ÇHC ile işbirliğinin oldukça karmaşık olması ve ilişkilerin gelecek ilerleyişinin kesinlikle henüz tam olarak anlaşılmaması, Çin ile ortak projelerin uygulanması, yönetimi konusundaki sorunlar, yolsuzluk ve yönetim sorunlarına rağmen, Özbek-Çin ilişkilerinde önemli bir çatışma yaşanmadığı, kalıcı sorunların olmadığı belli olmuştur. Ayrıca, Özbek devletinin ve toplumunun Çin'in bu kadar büyük miktarlarda doğal kaynak satın almasından mutlu olduğu, Çin'in kaynak çıkarmasının ve değer katmasının insanları iyi yönde etkilediği ve Özbekistan'ın Çin'e artan bağımlılığından şu an için bahsedelimeyeceği anlaşılmıştır. Son olarak, Şavkat Mirziyoyev'in reformlarının maliyetli bir politika olsa da, hem Batı hem de Asya ülkeleriyle yakın siyasi ilişkiler kurmayı hedeflediği, Özbekistan'ın Çin ile ekonomik ilişkilerini canlandıracağı anlamına geldiği, dolayısıyla Çin'in de Tek Kuşak Tek Yol girişimiyle Özbekistan'la çalışmanın eskisinden daha kolay olduğunu fark ettiği ortaya çıkmıştır.

3.2. Özbekistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi

Çin, BRI'yi "çok güçlü bir anlatı" şeklinde sunmayı başardı (RFE/RL 2017). Egemenlik kaygılarına saygılı bu anlatı, Özbekistan'ın ve ayrıca Orta Asya bölgesinin dış politika vizyonuna tekabül etmektedir. Özbekistan ve bölgesel komşuları, egemenlik ilkesine sahip çıkan ülkelerdir. Özbekistan ayrıca, dünyayı birbirini dışlayan siyasi alanlara bölmeyi amaçlayan herhangi bir askeri ve siyasi bloktan kaçınma politikası yürütüyor. Gerçek formülasyonunda BRI, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkelerinin dış politika vizyonunu ve perspektiflerini mükemmel bir şekilde barındırabilir. Halihazırda Çin ile hem ŞİÖ hem de ikili çerçeveler dahilinde işbirliği yapma tecrübesine sahipler. BRI, birbirlerinin egemenliklerine

karşılıklı saygı temelinde bu işbirliği alışkanlığına pekiştirici bir katkı olabilir (Buranelli 2018). Tek Kuşak Tek Yol bağlamında neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisi her iki ülkenin çıkarlarına hizmet edecek ve hiçbirinin temel ilkelerini tehdit etmeyecektir.

Özbek araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Rusya öncülüğünde Avrasya ya da AB öncülüğünde Avrupa Birliği ile yakın ilişkilerin alternatifi olarak düşünüldüğünde, Özbekistan açısından Çin bölgeselciliği bir alternatif midir?" şeklindeydi. Rusya ve Çin'in Özbek toplumunda farklı algılanmalarının sebeplerine dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Öncelikle, OBOR'un kurumsal organizasyon değil, inisiyatif olduğunu, AEB'in ise organları, yapısı, yıllık toplantı formatı vb. ile kurumsal bir organizasyon olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Rus yayın kanalları, programları, kitapları vb. nedenlerden Rus halkının Çin ile kıyaslandığında daha yakın algılandığını ve bu durumun yakın 10 veya belki 20 yılda değişmeyeceğini vurgulamıştır.

Çin'in entegrasyon teşebbüslerinin bir dizi doğal özelliği, pratikte kurumsal olmayan Kuşak ve Yol Girişiminin aksine, AEB'in bölgedeki yeteneklerini zayıflatırken, AEB uluslararası bir organizasyondur (Khasanov 2019). AEB, yüksek derecede bürokratikleşmeden muzdariptir. Karar vermenin hızını ve kalitesini etkileyen katılımcıların pozisyonlarını koordine etmeye ihtiyaç vardır. AEB'in rekabet gücü, katılımcı ülkelerin ekonomilerinin düşük derecede çeşitlendirilmesi ve şu anda sadece %13'ü oluşturan bölge içi ihracatın düşük payı ile sınırlıdır. Birliğin mali kaynakları da Çinlilerinkinden daha az. Kurucu belgelere göre, Pekin tarafından kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kayıtlı sermayesi, 100 milyar ABD doları tutarındaydı. AEB'in ana finans kurumu olan Avrasya Kalkınma Bankası'nın kayıtlı sermayesi ise 9,5 milyar ABD dolarıdır. Batı yaptırımlarının ve uluslararası ekonomik değişikliklerin bir sonucu olarak Moskova'nın maruz kaldığı baskı da Birlik içindeki çelişkilerin seviyesinin artmasına katkıda bulundu (Krasavina 2016). AEB dahilindeki bu tür sıkıntılar, Birliğin geleceğini tehdit etmekte ve üyelerin farklı bölgesel yapılanmalara yönelmelerine neden olmaktadır.

Çin'in bölgede kurumsallaşmış faaliyete olan isteksizliğine değinen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. ŞİÖ'nün daha pragmatik, açık sözlü, işlevsel ve daha az askerileşmiş bir organizasyon olduğunu, şimdiye kadar çok iddialı hedefler koymadığını, ama amaçladığı şeyleri tamamladığını ve Çin'in bölgedeki uluslararası ilişkileri düzenleyen ve koordine eden başka bir organizasyona ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, şu anki Çin'in askeri müdahelenin yanı sıra daha fazla ekonomik ilişki sağlayarak

yumuşak ve sert güç arasında bir tür olmaya çalıştığını, bölgeye müdahalesinin oldukça gerçekçi olduğunu ve sınırı geçmek istemediğini vurgulamıştır. Ancak Rusya'nın sürekli artan yaptırımlar nedeniyle oldukça zor bir durumda olmasının Çin'in bölgede baskın bir güç olmasına izin vereceğini, Rusya'nın Çin'in ekonomik ve askeri müdahalesine karşı olmayacağını fakat ÇHC'nin bu bölgede veya bölgenin bir bölümünde askeri bir şekilde varlık göstermek istediğini düşünmediğini öne sürmüştür.

AEB'in kurulması, kısmen Çin'in Orta Asya bölgesindeki ekonomik aktivitesini sınırlama, Sovyet sonrası ülkelere kendi endüstriyel işbirliği ve sanayileşme programlarını yeniden başlatma fırsatı yaratma girişimidir (Khasanov 2019). AEB, Pekin tarafından savunulan, AEB ile Çin arasında tam teşekküllü bir serbest ticaret bölgesi oluşturma fikri konusunda temkinli ve hatta ihtiyatlı. Moskova, AEB ülkelerinin Çin ile ekonomik işbirliğine yönelik ortak bir pozisyonun geliştirilmesini savunuyor ve "Konsolide Anlaşma" çağrısında bulunuyor. Pekin ise bu yaklaşımı kabul etmiyor ve Orta Asya devletleriyle ikili işbirliğine güveniyor (Kapustin 2018). Görüldüğü üzere, Rusya ve Çin'in bölgesel işbirliğine farklı yaklaşımları kurumsal düzeyde de fikir ayrılıklarına sebebiyet veriyor.

OBOR projesinin bölgesel yapılanma açısından özelliklerine dikkat çeken 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Özbekistan'ın nihai amacının Çin pahasına Rusya'nın yararına veya Rusya'nın pahasına Çin için bir seçim yapmaktan kaçınmak olduğunu, bölgesel bir yapı olarak AB bir alternatif olsa da Özbekistan'ın AEB'de gözlemci üye olmasının daha fazla öneme sahip olduğunu belirtmiştir. İlave olarak, Çin'in özellikle Orta Asya'ya yönelik bir tür bölgesel yapıya sahip olmakla ilgileneceğini düşünmediğini, Kuşak ve Yol girişiminin tüm Orta Asya devletlerini bir araya getirse bile küresel dengede çok büyük bir değişkeni temsil etmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Çin'in Orta Asya'yı dünyadan kesecek kapalı bir yapı geliştirmekle ilgilenmediğini ileri sürmüştür.

Çin tarafı şimdiye kadar "strateji" kelimesinin kullanımından kaçındı ve Kuşak ve Yol projesine atıfta bulunmak için "girişim" teriminin kullanılmasında ısrar etti. Çinli bilim adamları ve uygulayıcılara göre, strateji, çatışan ulusal çıkarları içeren egoist ve sıfır toplamlı hesaplamaları içerirken, girişim karşılıklı çıkar konularında gönüllü kazan-kazan işbirliği için yumuşak bir çağrıdır. Dolayısıyla BRI, bölgesel veya küresel hiyerarşi ve hegemonik düzeyde bir Çin girişimi olarak görülmemelidir (Godement, Kratz 2015). ÇHC'nin Tek Kuşak Tek Yol ile sadece bölge ülkeleri ile neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığı ortaya çıkıyor.

Özbekistan'ın bölgesel yapılanmalara karşı denge politikasına değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Temel olarak, Özbekistan'ın bölgesel entegrasyon gruplarına bakış açısının oldukça temkinli olduğunu, önceki cumhurbaşkanı Kerimov döneminde bölgesel entegrasyon faaliyetlerinden mümkün olduğunca uzak durmaya çalıştığını, aslında bir şekilde Avrupa pazarlarına bağlanmak istediklerini, ancak coğrafi ve diğer sorunlar nedeniyle bunun o kadar kolay olmadığını belirtmiştir. Rusya'nın bu konuda her zaman aktif olduğunu, Özbekistan'ı AEB'in tam üyesi olarak görmek istediğini, toplumsal açıdan da Rusya ile yakınlık olduğunu, yumuşak güç açısından Rusya'nın Özbekistan'da çıkarlarını desteklemek için mükemmel bir iş çıkardığını vurgulamıştır. Ayrıca, ABD'nin de aktif bir rol oynadığını, Özbekistan ile Orta Asya, genel olarak Güney Asya ve Güneydoğu Asya arasında daha fazla bağlantı görmek istediklerini, ancak bu süreçler bazı Özbek işletmeler için kolay olmadığını öne sürmüştür. ÇHC liderliğinde bölgesel yapılanmanın ise alternatif olarak görüleceğini düşünmediğini söylemiştir.

Şu anda, Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki siyasi ve ekonomik varlığı hala büyük önem taşımaktadır. Moskova, Orta Asya ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) yapısı biçiminde ciddi siyasi nüfuzu elinde tutuyor. Buna ek olarak Nursultan, Bişkek ve Duşanbe de Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) üyeliğine sahiptir (Khasanov 2019). Çin'in de bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisi artmaktadır. ABD ve Avrupa Birliği gibi diğer uluslararası aktörlerin Orta Asya meselelerindeki etkisi her ikisine kıyasla çok daha zayıf. Washington'un planları, Özbekistan'a mali yardımda yalnızca marjinal bir artış sunan seçici bir yaklaşıma dayanmaktadır (Malysheva 2013). Böylece, bölgedeki ana karakterlerin Rusya ve Çin olduğu, bölgesel işbirliği meselelerindeki yetkilerin de bu iki ülke arasında dağıtıldığı anlaşılıyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri "Tek Kuşak Tek Yol projesinin ŞİÖ ile ilintilendirilmesi ihtimali ne kadar ve bu ilintilendirilmenin getireceği faydalar neler olur?" şeklinde olmuştur. ŞİÖ ve OBOR arasındaki farklılıklara dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Hem ŞİÖ hem de OBOR'un Çin teşebbüslü projeler olduğunu, fakat ŞİÖ'nün kurumları, kuralları olan bir örgüt, OBOR'un ise sadece bir girişim olduğunu belirtmiştir. Elbette ki, ŞİÖ üyelerile yakın ilişkilere sahib olması nedeninden Çin'in OBOR çerçevesinde bu ülkelerle ilişki kurmasının daha kolay olacağını, bu anlamda Özbekistan'ın ŞİÖ çatısı altında Çin ile işbirliğine sahip olmasının OBOR bağlamında da projelerin öne sürülmesini ve irelilemesini etkilediğini vurgulamıştır. Böylece ŞİÖ üyesi ülkelerin bir anlamda diğer ülkelerden bir adım daha önde göründüğünü, ancak ŞİÖ ve OBOR arasındaki farklı özellikler sebebinden ikisinin tam olarak birleştirilmeyeceğini ileri sürmüştür.

Orta Asya bölgesinde, OBOR önemli bir rol oynuyor ve son yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kalkınması ile daha da güçlendi. ŞİÖ, Orta Asya ülkelerini kapsayarak Rusya ve Çin liderliğinde yönetilmektedir (Maitra 2016). Her iki proje bölgesel işbirliğini teşvik ederek ülkeler arasındaki neoliberal karşılıklı bağımlılığı pekiştiriyor.

Hem ŞİÖ hem de Tek Kuşak Tek Yol'un aynı menşeli olduklarına değinen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Her iki projede de yer alan ülkelerin bu ikisini pek ayırt etmediklerini, Çin'in ŞİÖ veya BRI çerçevesindeki herhangi bir biçimdeki yardım ve işbirliğinin aynı kökenden geldiğini ve Çin yatırımlarının şimdiye kadar Çin'in ekonomik katılımını teşvik edecek bir yol açmayı amaçladığını belirtmiştir. Bu iki projede farklı coğrafi bağlamda Çin çıkarlarının olduğunu, ancak her ikisinin de kapsayıcı bir fikrinin ÇHC'nin ekonomik etkisini artırmak olduğunu vurgulamıştır.

ŞİÖ'nün kurulduğu günden bu yana üyeleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirmede dikkate değer ölçüde başarılı olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Sonuç olarak örgüt, Orta Asya'nın jeo-ekonomik ve jeopolitik manzarasını bazı gözlemcilerin "yeni büyük oyun" olarak adlandırdığı şekilde değiştirmeye başladı (Garlick 2016). ŞİÖ bölge ülkelerine yeni bir işbirliği olanağı sunarak bu ülkelerin dış politika yönlerinin çeşitlendirilmesine de katkıda bulundu.

ŞİÖ ve OBOR arasındaki sık etkileşimlere dikkat çeken 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. ŞİÖ'ye Çin ve diğer tüm Orta Asya ülkelerinin üye olması sebebinden böyle bir işbirliğinin faydalı olabileceğini ve Kuşak ve Yol kuruluş belgelerinde, çalışma planlarında vb. Çin'in hâlihazırda mevcut olan bu tür kurumlara çok sayıda referans yaptığını belirtmiştir. Dolayısıyla Çinlilerin gerektiğinde, ilgili, gerekli ve faydalılarsa, bu tür mevcut kurumsal yapıları kullanabileceklerini, fakat bunun ŞİÖ'nün Kuşak ve Yol'a tamamen ilhak edileceği anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Bu ikisi arasında özel ve simbiyotik bir ilişki olmadığını ve olmayacağını, bunların farklı niteliklere sahip projeler olduğunu öne sürmüştür.

OBOR'un anlatısını çekici kılan ana unsurlardan biri esneklik ve kapsayıcılık unsurudur. Çin, BRI kapsamını ŞİÖ gibi halihazırda mevcut bölgesel kurumlarla sınırlamaktan kasıtlı olarak kaçındı. ŞİÖ gibi kurumlardan gelen girdileri içerir, ancak bunların ötesine geçer ve bu kurumlarda yer almayan ülkeler için de açıktır (Qoraboyev 2018). Bu anlamda, OBOR'un yeniden revize edilmiş ve kapsamı arttırılmış neoliberal işbirliği projesi olduğu sonucuna varabiliriz.

ŞİÖ'nün gittikçe artan önemine değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. ŞİÖ'nün artık hegemonik bir organizasyona dönüştüğünü, başlangıçta Rusya ve Çin tarafından bir tür eşit rol oynanmak istense de, daha sonra belli bir zaman diliminde Rusya'nın, Çin tarafından gelen para tekliflerine yetişemeyeceğini anladığını, bu yüzden geri çekilmeye karar verdiklerini belirtmiştir. Şimdi Çin'in daha fazla ve artan etkisi olduğunu, ancak ŞİÖ ve OBOR girişimi arasından en azından Çin tarafından doğrudan bir bağlantı olmadığını, fakat bunun daha sonraki bir aşamada yapılabileceğini vurgulamıştır.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Projenin gerçekleşmesinin Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasına dahil olan Özbekistan üzerinde nüfuzuna etkisi nasıl olur?" şeklindeydi. Rusya ve Çin'in Özbekistan'daki yumuşak gücünü karşılaştıran 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Rusya'nın Özbekistan'daki etkisinin toplumlar arası yakın bağlar üzerine inşa edildiğini, Özbek toplumunun Çin'e değil, Rusya Federasyonu'na daha olumlu baktığını, bunun Özbeklerin Ruslarla ortak tarihe sahip olduğundan, çatışmasız, savaşsız çok iyi bir arada yaşayabilmelerinden, Rusya'nın kültürünü, geleneklerini, dilini anlayabildiklerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak Özbekların Çin dili ve Çin kültürü ile ilgilenecekleri, bunun kitlesel düzeyde popüler hale geleceği durumda Çin'in etkisinin Rusya'nınkinden daha fazla olabileceğini düşündüğünü vurgulamıştır.

Özbek toplumunda tutumlar değişse de, Rusya'nın etki alanının bir parçası olarak Sovyetler Birliği ve Orta Asya'nın mirası güçlü. Rus etkisi, Çin'in etkisini biraz aşıyor. Ancak durum on yıl içinde tersine dönebilir. Özbekistan'daki Sovyet mirası göz önüne alındığında, Rusya'nın yüksek nüfuzu normaldir. Ancak Çin'in oynadığı ve oynaması beklenen rol daha yüksek. Çin'in etkisi gelecekte artabilir (Yu-Wen Chen, Günther 2016). ÇHC, OBOR bağlamında dış siyasette yumuşak güç kullanımını arttırarak nüfuz alanını da genişletebilir.

ÇHC ile ilişkilerin Özbekistan'a dengeli dış ticaret politikasında yardım edebileceğini savunan 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. 2008 yılında Çin-Orta Asya doğalgaz boru hattının devreye alınmasından önce Kremlin'in Özbek gazını ithal edip Avrupa'ya yeniden ihraç etmesi nedeniyle bu ülkede büyük bir güce sahip olduğunu, bu boru hattının Kremlin'den Rusya ile dalgalı ve her zaman sıcak olmayan ilişkilere sahip olan Özbekistan'a yönelik baskıyı azalttığını belirtmiştir. Boru hattının devreye alınmasından sonra bölgenin başka bir pazara erişim kazandığını, şu anda iki yönlü gaz ihracatının yapıldığını, bu yüzden Özbekistan'ın yalnızca Rusya'ya gaz ihraç etmeye bağımlı olmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla Çin ile iyi ilişkilere sahip olmanın Özbekistan'a Rusya ile ilişkilerinde daha fazla güç sağladığını ileri sürmüştür.

OBOR'la ilgili belirsizlikler bağlamında yaklaşımını yansıtan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Tek Kuşak Tek Yol'un ikircikli, kararsız ve aynı zamanda esnek olması sebebinden Çin'in Özbekistan'da Rus nüfuzunu etkilemesinin duruma göre değişebileceğini belirtmiştir. Çin'in Kuşak ve Yol'un sürekli olarak uzatılmasından ziyade iç duruma konsantre olmaya karar verebileceğini, bu yüzden bu tür meselelerin projenin nasıl uygulanacağına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, OBOR'un uygulanmasının diğer projelerde otomatik olarak gerilemeye yol açacağını düşünmediğini de öne sürmüştür.

Çin'in Özbekistan'da yetersiz yumuşak güç kullanımı sorununa dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Rusya'nın Orta Asya'da artan Çin etkisinden memnun olmadığını, ama aynı zamanda Çin'in yeterince büyük olması, Rusya'nın zaten hemen hemen tüm büyük güçlerle sorunlar yaşaması, bu yüzden Çin ile sorun yaratmalarının kendilerini izole etmek gibi olacağından dolayı bu ülkeyle uğraşmak istemediklerini belirtmiştir. Fakat Özbek gençlerinden ve ailelerinden fırsatlar sağlaması, büyük bir ülke olması sebebinden Çinceye talep olsa da, bu anlamda pek bir arz olmadığını, Çin etkisini arttırmak için ÇHC'nin merkezler aracılığıyla dil gücünü Özbekistan'da genişletmediğini vurgulamıştır. Çinlilerin net bir ilgileri olursa bunları kuracaklarını ve popülerlik açısından Özbekistan'da yüksek talep göreceklerini ileri sürmüştür.

Özetleyecek olursak, yumuşak gücünün daha etkili olması sebebinden Özbek toplumunda Rusya'nın nüfuzunun daha fazla olması ve aynı zamanda, Çin'in de Orta Asya'yı dünyadan kesecek kapalı bir yapı geliştirmekle ilgilenmediği, bölgedeki uluslararası ilişkileri düzenleyen ve koordine eden ŞİÖ'den başka bir organizasyona ihtiyacı olmadığı, dolayısıyla ÇHC liderliğinde bölgesel yapılanmanın Özbekistan tarafından alternatif olarak görülmediği belli olmuştur. İlave olarak, her ikisinin de kapsayıcı bir fikrinin ÇHC'nin ekonomik etkisini artırmak olmasına rağmen, ŞİÖ ve OBOR arasındaki farklı özellikler ve ikisi arasında en azından Çin tarafından doğrudan bir bağlantı olmaması sebebinden ikisinin tam olarak birleştirilmeyeceği ya da ŞİÖ'nün Kuşak ve Yol'a tamamen ilhak edilmeyeceği anlaşılmıştır, Ayrıca, Çin ile iyi ilişkiler Özbekistan'a Rusya ile ilişkilerinde daha fazla güç sağlasa da, Çin'in Özbekistan'da yetersiz yumuşak güç kullanımına sahip olduğu, OBOR'un uygulanmasının diğer projelerde otomatik olarak gerilemeye yol açmayacağı ve yalnızca, Çin dili, kültürü Özbekistan'da kitlesel düzeyde popüler hale geleceği durumda Çin'in etkisinin Rusya'nınkinden daha fazla olabileceği ortaya çıkmıştır.

3.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Özbekistan ilişkilerindeki rolü

20. yüzyılda Özbekistan'ın başkenti Taşkent, Sovyet dönemi boyunca Çin araştırmalarının merkezi olarak hizmet vermiştir. 1957'den itibaren Orta Asya'nın her yerinden insanlar Mandarince öğrenmek için Taşkent'e geldi. Özbekistan 1991'de bağımsızlığını kazandığından beri Mandarince öğretmeye devam etmek için Çin hükümetinden destek aldı. 2005 yılında açılan Taşkent Konfüçyüs Enstitüsü, sadece Özbekistan'da değil, aynı zamanda Orta Asya'daki ilk Konfüçyüs Enstitüsüdür. Dünyadaki diğer Konfüçyüs Enstitüleri gibi, misyonu Mandarince öğretimini teşvik etmek ve Çin ile ev sahibi ülke arasında kültürel ve eğitimsel alışverişleri geliştirmektir. Şimdi, Özbekistan'da Çince eğitimi, iş dünyası ve yurtdışında profesyonel istihdam için avantajlı olarak görülüyor ve birçok öğrenci Çin'de okumak için burs almayı umuyor (Yu-Wen Chen, Günther 2016). Özbekistan'ın tarihsel potansiyeli, Çin'in aktif yumuşak güç kullanımına bu ülkeden başlayarak diğer bölgelere de nüfuz etmesine yol açabilir.

Özbek araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Tek Kuşak Tek Yol projesinin gerçekleşmesinin Çin, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya devletlerinin oluşturduğu bölgede güvenliğin sağlanmasına etkisi nasıl olur?" şeklinde olmuştur. OBOR'un gerçekleşmesinin Özbekistan'da farklı güvenlik durumları ortaya çıkarabileceğine değinen 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Farklı altyapı projelerinin etkinleştirilmesinden sonra Çin'in Özbekistan'da inşa edilmiş projelerini korumaları için bazı özel güvenlik kurumları veya şirketler açması için bazı adımlar atacağını düşündüğünü, özellikle bu sebepten Kazakistan-Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesinin hayata geçirilemediğini belirtmiştir. Bu özel Çinli şirketlerin Özbekistan'da yer almasının gelecekteki güvenlik beklentileri hakkında bazı korkular oluşturduğunu, bu durumun bazı projelerin hayata geçirilmesini bile durdurabildiğini vurgulamıştır. Fakat bölgede Çin'in güvenlik üzerindeki etkisinin yıldan yıla arttığını öne sürmüştür.

ÇHC'nin bölgedeki güvenliğe etkisini bölge ülkelerinin otoriter yapısı üzerinden anlatan 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in şu anda Afganistan'ın belirli bölgelerinde madencilik işleriyle uğraştığını ve maden sahalarını gözlemleyen askeri üslere sahip olduğunu, ancak Çin'in ne mevcut Afgan hükümetiyle ne de Taliban'la ilişkisini hiçbir zaman ifade etmediğini ve hiçbiri ile çatışmaya girmediğini, askeri

güçler veya diplomatik kanallar aracılığıyla güvenliğini sağladığını belirtmiştir. Bu anlamda daha fazla Çin yatırımına sahip olmanın bölge ülkelerindeki istikrarı garantilemeyeceğini veya otoriter rejimin temel direklerinden biri olarak hizmet etmeyeceğini vurgulamıştır. Yani Çin ile iyi ilişkilere sahip olmanın otoriter rejimlerin ömrünü uzatmayacağının, iç baskının Çin'in sağlayabileceği herhangi bir destekten çok daha yüksek olabileceğinin altını çizmiştir.

OBOR'un bölgedeki güvenlik durumuna önemli değişiklik getireceğine şüpheci yaklaşan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Bölgede bugüne kadar yapılan projelerin bölgedeki güvenlik durumu üzerinde olağanüstü veya olağandışı bir etki yaratmayacağını, Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanmasının bölgedeki jeopolitik, jeoekonomik ve güvenlik durumunu tamamen değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, bu tür fikirlerin sadece bazı politika analistlerinin, gazetecilerin vb. söylemi olduğunu, her şeyin duruma göre, ülkelere bağlı ilerleyeceğini vurgulamıştır.

Güvenlik açısından, geleneksel bir transit ülke olarak Özbekistan, Afganistan'a, benzer şekilde Doğu'dan Batı'ya stratejik geçiş koridorlarına sahiptir. Özbekistan, Çin ile sınır paylaşmamasına rağmen, Orta Asya'nın iç istikrarını korumak ve İslami köktenciliğe karşı mücadelede işbirliği yapmak için Çin için önemli bir güvenlik ortağıdır (Yu-Wen Chen, Günther 2016). Bu ortaklık gelecekte güvenlik sorunlarının çözüm sürecine ÇHC'nin de müdahil olmasına olanak sağlayabilir.

Tek Kuşak Tek Yol'un bölgeyle ilgili güvenlik hesaplamalarını dikkatli yaptığını düşünen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Para, kaynak vs. açısından çok daha verimli olacak şekilde Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerini bir araya getirip ortak projeler oluşturma konusunda konuşmanın daha mantıklı yol olduğunu bilseler de, Çinli yetkililerin araştırmalarını yaptıklarını, bölge ülkelerile birlikte konuşmanın imkansız olduğunu, özellikle Güney Kafkasya ülkeleri başta olmak üzere bu ülkelerin genellikle anlaşamadıklarını bildiklerini belirtmiştir. Bu yüzden her ülke ile ayrı ayrı görüştüklerini ve ayrı teklifler yaptıklarını, Orta Asya'da ülkeler arasındaki ilişkiler Güney Kafkasya'dakinden çok daha iyi olsa da, orada bile onları bir çatı altında toplamadıklarını vurgulamıştır. Bu anlamda, Rusya'nın etkisi haricinde bir entegrasyon teşebbüsü görürse, o zaman bunu kendi nüfuzu için bir tehdit olarak görebileceğini ileri sürmüştür. Ancak OBOR girişiminin belirli ülkeler için sorun yaratacak bir konu olmadığını da savunmuştur.

OBOR, karşılıklı yarar sağlayan özellikleri ortaya çıkmaya başladığı için gelecekte güçlü bir gelişme umudu veriyor. Çin'in bu ülkelerde altyapıya ve vasıflı insan gücü kadrosu geliştirmeye yönelik yatırımları, Rusya'nın geniş güvenlik aygıtını kullanarak sahada güvenlik

sağlama çabalarıyla ve ŞİÖ'nün çalışmasıyla koordinasyonlu gidiyor. Rusya'nın çabalarının başarısı, OBOR'un başarısı kadar önemlidir (Maitra 2016). Bu ortak ilerleme, Tek Kuşak Tek Yol'un güvenlik açısından bölgesel sorunlara yol açabilme ihtimalini azaltıyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Tek Kuşak Tek Yol projesinin ticari ve ekonomik hedeflerinin yanısıra ideolojik amaçları var mı, eğer varsa bu ne derecededir ve bu amaçlar karşılıklı ilişkilerin gelişimini herhangi bir şekilde etkileyebilir mi?" şeklinde idi. İdeolojik olarak Çin'in Özbekistan'ı sadece uluslararası kurumlar çerçevesinde etkileyebildiğini söyleyen 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Özbekistan ve Çin arasındaki dil, kültür vb. konulardaki farklılıklar nedeniyle Özbek toplumuna entegre etmenin çok zor olması sebebinden OBOR'da herhangi bir ideolojik amaç veya görev görmediğini belirtmiştir. Ama Çin'in BM gibi uluslararası platformlarda, oylama sürecinde Özbekistan'ı gerçekten etkilediğini, ideolojik anlamda sadece bu örneğin öne çıktığını vurgulamıştır.

Büyük girişimler ve yatırımlar, yumuşak gücünü yavaş yavaş benimseyerek Çin'in Orta Asya'daki etkisini şimdiden ortaya koyuyor (Diener 2015: 382). Orta Asya ülkelerindeki son deneyimlere dayanarak, Çin'in kültürel etkisi, Çin dilini teşvik etmek için Konfüçyüs Enstitüleri kurarak yavaş yavaş genişlemektedir (Yu-Wen Chen, Günther 2016). Çin'in yumuşak gücünün bir başka göstergesi de, kısa süreli eğitim için geçici olarak görevlendirilen hükümet yetkililerinin yanı sıra Çin'deki üniversitelere eğitim alan öğrenci sayısıdır. Bu girişimler, yüzyıllar öncesindeki yakın ilişkileri ve tarihsel etkileşimleri nedeniyle özellikle Özbekistan ve Kazakistan için gözle görülür şekilde genişlemiştir (Tang 2015: 16). Çin, eğitim ve beşeri sermaye alanındaki yatırımlarla Orta Asya bölgesinde yumuşak güç kullanımını arttırmaktadır.

Çin'in ideolojik meselelere çok da önem vermediğine dikkat çeken 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. BRI projeleri arasında hareketlilik ve insan kapasitesine yatırımın önemsiz derecede az olduğunu, örneğin Çin'in üniversite açmadığını, bölgedeki insan kapasitesini korumak, bu insanların geri gelmesi ve ideolojilerini tanıtması için önemli sayıda burs tahsis etmediğini belirtmiştir. Bu nedenle şu an için ideoloji konusunun ya ihmal edildiğini ya da onu gözlemleyemeyeceğimiz kadar önemsiz olduğunu, bölgede çok fazla Çin ideolojisi propagandası görmediğini vurgulamıştır.

Çin'in yatırımlarının artması, yatırım yapılan ülkelerde kendi kurduğu işletmeleri aracılığıyla etkisini genişletme şansını arttıracaktır. Bugün Özbekistan'da birçok büyük endüstriyel Çinli firma proje uygulamaları sırasında kendi iş gücünü tedarik etmektedir. 2010

yılında, Çinli göçmenlerin sayısı toplam 80.000 civarındaydı. Çinliler, pazarlarda, elektrik trafo merkezlerinde, madenlerde, demiryolları ve yolların inşasında işçi olarak çalışıyorlardı (Pannier 2011). Çin'den gelen çok sayıda işçi, endüstriyel hizmetlerde rekabetin artması ve iş kaybı nedeniyle toplumsal endişelerle sonuçlandı. Çinli küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürekli genişlemesi, Orta Asya ülkelerinin çoğunluğu için endişe verici hale geliyor. Ancak Özbekistan örneğin çalışan göç akışını engellemek için Çin yatırımlarını kabul ederken vize rejimi kurmuştur (Beshimov, Satke 2013). Böylece Özbekistan, ülkedeki Çin nüfuzunun kontrolden çıkmasının karşısını almayı hedefleyerek bir tür denge politikası yürütmektedir.

Tek Kuşak Tek Yol'un normatif hedeflerini daha çok ön plana çıkaran 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. OBOR'un sadece ticaret veya altyapı ile ilgili değil, aynı zamanda normatif bir proje olduğunu, yani dünyaya Çin'in yeni bir yüzünü sunmayı amaçladığını, artık ÇHC'nin sadece yatırımları değil, normları, fikirleri de ihraç edebilen bir dünya lideri olmayı hedeflediğini belirtmiştir. Ancak projenin daha az ideolojik amaç içerdiğini, OBOR'un ideolojik olmaktan çok normatif yönlere sahip olduğunu vurgulamıştır. Ancak yine de her durumda Tek Kuşak Tek Yol'un ticaretten, ekonomiden daha fazlası ile ilgili olduğunu öne sürmüştür.

Çin'in Orta Asya'ya yumuşak güç ihracatına rağmen, OBOR girişimleri – ülkelerin kırsal bölgelerindeki ulaşım altyapısını geliştirerek – ekonomik büyümeyi teşvik ederek ve yaşam kalitesini artırarak yoksulluğun azaltılmasına yardımcı oluyor. Ancak, komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmeye odaklanmak, yoksulluğun azaltılması, sosyal kalkınma ve geçim fırsatları ile ilgili endişeleri yalıtmaktadır. Bu nedenle, yeni yüksek hızlı trenler ve inşa edilmiş karayolu altyapıları, kırsal alandaki sorunları bastırarak OBOR'un yoksulluğu azaltma girişimlerini başarısızlığa götürme olanağına sahiptir (Sternberg, Ahearn, McConnell 2017). Bu yüzden Çin, Tek Kuşak Tek Yol bağlamında neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ülkelerde farklı iç sorunlara yol açmamasına da dikkat etmelidir.

ÇHC'nin ideolojik etkisinin diğer küresel güçlerin etkilerin farklı karaktere sahip olduğunu düşünen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çinlilerin, eğer altyapı kurarlarsa, yani çıkarlarını yumuşak bir şekilde öne çıkarırlarsa, sıradan insanlar ve yerel belediyeler nezdinde olumlu bir imaja sahip olacağını, ama merkezi yönetimler nezdinde bir şeyin değişmeyeceğini, bu yönetimlerin Çinlilerin kendi çıkarları olduğunu anladıklarını belirtmiştir. Ayrıca, bunun ABD veya AB gibi demokrasi veya insan haklarıyla ilgili koşullarla gelmeyeceğini vurgulamıştır. Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin Rus projelerinin de arkasında ne olduğunu bildiklerini ileri sürmüştür. Ama Çin'in aynı şeyi yapmadığını, diğer ülkelerin kendilerini tanıtma konusunda düşündükleri gibi düşünmediğini, buna çok da ihtiyacı

olmadığını belirtmiştir. Böylece, Çin'in tanıtım faaliyetlerini AB, ABD ve RF ile aynı sepete koyamayacağımızı vurgulamıştır.

Özbekistan, kültürel yayılımı, işçi göçünü ve Çin'in stratejik odağını kabul ederek, şu anda ekonomik kalkınmaya odaklanan stratejik hedefleri doğrultusunda sadece finansal destek için daha fazla fırsata odaklanıyor. Sürekli ekonomik durgunluk, kırsal alanlarda yüksek yoksulluk ve daha az istihdam olanakları, Özbekistan'ın Çinli yetkililer tarafından yumuşak gücün genişletilmesinden ziyade altyapıların iyileştirilmesi ve komşu ülkelerle ilişkilerin iyileştirilmesine odaklanmasını artırıyor (Sayfullin 2017). Fakat her iki ülke bu ilişkileri kontrollü biçimde yürüterek iç sosyal karşıtlıkların ortaya çıkmasından kaçınmaya dikkat etmelidir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz son soru ise "Çin'de Uygur türklerine karşı uygulanan politikalar, Özbekistan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Pekin'le ilişkilerine bazı düzenlemeler getirmesine neden olabilir mi?" olmuştur. Özbekistan'ın Uygur meselesini ikili ilişkilerde gündeme getirmeyeceğini savunan 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Özbek hükümetinin ve ekonomisinin Çin yatırımlarına ve Çin ile işbirliğine bağımlılığı sebebinden uzun vadede bile Uygur meselesini gündeme getirmeyeceklerini belirtmiştir.

Uygur konusunda Türk devletlerinin ses çıkarmalarının diğer devletlerden daha etkili olabileceğini düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Özbekistan'ın Kırgızistan'da yaşayan ve zaman zaman Kırgızlarla aralarında etnik çatışmalar olan Özbeklerin bile haklarını savunmaması sebebinden Uygur meselesinde de sessiz kalacağını düşündüğünü belirtmiştir. Hiçbir Türk devletinin de ÇHC'ye devlet düzeyinde nota vermediğini, ancak diğer ülkelerden gelen tepkinin de komşuların nasıl hareket edeceğine bağlı olduğunu, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bir araya gelip ortak bir nota duyuracakları halde, bunun Çin'in dikkate almak isteyeceği daha ağır bir tepki olacağını vurgulamıştır. Fakat orada olup bitenlerin dönüş noktasından çok uzakta olduğunu ve bu üç ülke bir araya gelip tepki almaya başlasalar bile artık çok geç olduğunu da öne sürmüştür.

Özbekistan'daki devlet yapısı nedeniyle bu ülkenin Uygur meselesini gündeme getirmeyeceğini savunan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Özbek toplumunda sadece bireyler düzeyinde Sincan bölgesinin nüfusu ile ilgili olarak neler olup bittiği ile ilgilenildiğini, insanların rahatsız olduğunu belirtmiştir. Ama öte yandan, Özbekistan'da iç grupların dış politika kararlarını, liderlerin dış politika hesaplarını çok fazla etkileyemediğini, dış politika kararlarının iç kaygılardan çok ulusal çıkarlara ve dış politika

değerlendirmesine göre belirlendiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, Özbekistan'da Çin'de Türk ve Müslüman nüfusla ilgili olup bitenler medyada daha fazla yer alsa ve hükümetin bunu dikkate alması için üzerinde bazı baskılar olsa bile, Çin ile dış ilişkiler konusunda karar alırken bu kamuoyunun öncelikli faktör olacağını düşünmediğini, Özbek hükümetinin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmeyeceğini ileri sürmüştür.

Özbek toplumunun Uygur konusunda bilgisizliğine değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Özbekler arasında bununla ilgili bir konuşma olmadığını, temelde herhangi bir alanda da tartışma konusu olmadığını, sıradan insanların Çin'deki Uygurlarla ilgili neler olup bittiği konusunda çok az bilgiye sahip olduklarını belirtmiştir. Hükümetin ise kendi gündemi olduğunu ve ikili ilişkiler etkilendiğinde Uygurların denklemin bir parçası olmayacağını vurgulamıştır.

Bu anlamda, Xi Jinping ve Başbakan Abdulla Aripov arasında 2019'da Pekin'de yapılan bir görüşmede Aripov, Özbekistan'ın egemenliğini, güvenliğini ve birliğini korumada Çin'i en yüksek düzeyde desteklediğini ve Çin'in "üç kötü güç" olarak tanımladığı terörizm, ayrılıkçılık ve ekstremizm ile mücadele etmek için Çin ile aktif olarak çalışmaya devam edeceğini söylemiştir (Xinhua 2019). Bu bağlamda Özbekistan'ın ÇHC'nin Uygur ayrılıkçılığı ve terörizmi olarak tanımladığı meseleye destek vermeyeceği tahmin edilebilir.

Sonuç olarak, Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanmasının bölgedeki jeopolitik, jeoekonomik ve güvenlik durumunu tamamen değiştirmeyeceği, girişimin belirli ülkeler için büyük sorun yaratacak bir konu olmadığı, daha fazla Çin yatırımına sahip olmanın bölge ülkelerindeki otoriter rejimlerin temel direklerinden biri olarak hizmet etmeyeceği, fakat bölgede Çin'in güvenlik üzerindeki etkisinin yıldan yıla artacağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, OBOR'da şu an için ekonomik ve ticari ilişkileri gölgede bırakabilme potansiyeline sahip bir ideolojik amaç veya görev ya da Çin ideolojisi propagandası olmadığı, ideolojik olmaktan çok normatif yönlere sahip olduğu ve Çin'in ideolojik tanıtım faaliyetlerininin AB, ABD ve RF'ninkilerden daha farklı karaktere sahip olduğu belli olmuştur. Son olarak da, Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Özbek hükümetinin otoriter yapısı ve ekonomisinin Çin yatırımlarına ve Çin ile işbirliğine bağımlılığı sebebinden ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmeyeceği, Özbekistan'ın bu konuda sessiz kalacağı ve ikili ilişkiler etkilendiğinde Uygurların denklemin bir parçası olmayacağı anlaşılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ. OBOR'A GENEL AZERBAYCANLI YAKLAŞIMI

Doğu ve Batı'nın kavşağında yer alan, Orta Asya ve Hazar Denizi üzerinden gelen Çin ihracatını karşılamak için avantajlı bir konum ve lojistik fırsatlar sunan Azerbaycan, OBOR'u ilk günlerinden beri memnuniyetle karşılamaktadır. Azerbaycan ve Hazar Denizi'nin Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayabilen stratejik konumu, eski İpek Yolu zamanlarından beri kabul görmüştür. Azerbaycan, Ekonomik Kuşağın Orta Doğu-Batı koridoru için kritik olan Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası (TITR) üzerinde yer alan ana ülkedir (Schmidt 2019). OBOR, Azerbaycan'ın stratejik çıkarlarıyla örtüşüyor, bu nedenle faydalı bir girişim olarak algılanıyor. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de 26 Nisan 2019'da Pekin'de düzenlenen 2. "Tek Kuşak Tek Yol" Forumu'na katıldığında, Azerbaycan'ın birçok ülkeye transit imkânlar sağlamadaki önemli rolünü yineledi (President.az 2019d). Tüm bunlar, Çin ve Azerbaycan'ın OBOR bağlamında neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ilerletilmesini tetikliyor.

Bu araştırma konusu çerçevesinde Azerbaycanlı araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz ilk soru "Tek Kuşak Tek Yol projesi hakkındaki temel düşünceleriniz nedir?" şeklinde olmuştur. 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Şu anda iletişim, ulaşım ve lojistik alanlarının ön plana çıktığını, bunlara yatırım yapan ve bu alanlarda ağ oluşturan ülkelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve stratejik hedefleri olduğunu belirtmiştir. Tedarik zinciri çerçevesinde özellikle malların bir yerden başka bir yere taşınmasının pandemi sürecinde önemini artırdığını ve bunun aynı zamanda Çin'in baskın konumunu da ortaya koyduğunu vurgulayarak olumlu bir görüş sergilemiştir.

Azerbaycan'ın OBOR'a katılımı, Cumhurbaşkanı Aliyev'in 2015 yılında Çin'i ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağının Kurulmasına İlişkin Ortak Teşvik Mutabakat Muhtırası" ile başladı (AZERTAC 2019). Cumhurbaşkanı Aliyev, 24 Nisan 2019'da Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping ile Pekin'de yaptığı görüşmede, OBOR'a tam desteğini dile getirdi ve Çin ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkileri "üst düzey" öneme sahip olarak nitelendirdi (President.az 2019c). Azerbaycan cumhurbaşkanının Çin'e yaptığı son ziyaret, her iki tarafın da mevcut ortaklıkları güçlendirme

konusundaki istekliliği ile sona erdi. Azerbaycan ve Çin arasındaki ticaret cirosu da artan bir hızla gelişiyor ve 2019'da 1,3 milyar dolara ulaşmıştır (Babayev, Ismailzade 2020). Azerbaycan, OBOR bağlamında hem siyasi hem ekonomik hem de ticari açıdan ÇHC ile neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisini geliştirmeye isteklidir.

Geniş bir görüş açısından Tek Kuşak Tek Yol'u değerlendiren 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. OBOR'un Asya ile Avrupa, Doğu ile Batı arasındaki ulaşım koridorunun restorasyonu anlamına geldiğini, ayrıca, büyük ölçekli altyapı projelerinin uygulanması yoluyla Avrasya bölgesinde entegrasyon, ekonomik işbirliği, barış ve istikrar koşullarının sağlanabileceğini ve aynı zamanda Avrasya'daki gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına da katkıda bulunmayı hedeflediğini belirtmiştir. Diğer tarafdan, projenin Çin'i sınırlarının ötesine geçirmeye ve gücünü başka yerlerde pekiştirmesine yol açacağını, bu anlamda bu tür mega projenin Çin için çevresindekileri kendi etki alanına çekme açısından çok önemli olduğunu da vurgulamıştır. Ayrıca Çin'in yüksek finansal potansiyel, kendi ucuz işgücü ve diğer ülkelerin en iyi şekilde yararlanmaya çalıştığı modern teknolojiler gibi ekonomik avantajlara sahip olması sebebinden, Tek Kuşak Tek Yol'dan en fazla temettü alacak tarafın kendisi olacağını öne sürmüştür. İlaveten, ÇHC'nin projeleri uygulamak için bu gelişmekte olan ülkelere borç vermesini biraz sorunlu bulduğunu söylese de, genel olarak nötr bir görüş ortaya koyulmuştur.

Azerbaycan, Avrasya'nın kalbinde yer alan, Doğu ve Batı'nın birleştiği yerde bulunan, uluslararası ticaret koridorlarının ve modern ulaşım altyapısının kurulmasında aktif olarak yer alan tarihi İpek Yolu'nun birkaç ülkesinden biridir. Azerbaycan, Çin ile Avrupa arasındaki en kısa demiryolu bağlantısını az bir sürede oluşturmayı başardı. Bakü Kargo Terminali, Azerbaycan'ın altı uluslararası havalimanı, Alat ticaret limanı, Hazar filosu, serbest ekonomik bölge, Hazar'daki modern kargo gemileri ve 2017 yılında kurulan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu, Azerbaycan'ın Doğu'yu Batı'ya bağlayan ticaret yollarına faydalı katkılarının birer parçasıdır (Belt & Road News 2019b). Azerbaycan'ın lojistik ve ulaşım potansiyeli Tek Kuşak Tek Yol çerçevesinde Çin'le ilişkileri sıkılaştırmayı sağlıyor.

OBOR'un hedefleri hakkındaki belirsizliklerden endişelenen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. Tek Kuşak Tek Yol'un Çin'in aşırı üretimden elde ettiği gelirleri farklı alanların gelişimine ayırması gerekliliğinden doğduğunu ve bunun salt ekonomik değil, güçlü siyasi ve jeopolitik bileşenleri olan bir proje olduğunu belirtmiştir. Ama yine de asıl konunun ekonomi, Çin çevresindeki ülkelerin Çin ekonomisine entegrasyonu olduğunu, fakat tüm detayların düşünülmediği birçok alanın da öne çıktığını vurgulamıştır. Bunun bülgesel entegrasyon konusunda Çin'in için ilk adım olduğunu, Çinlilerin bu konularda belirli bir

stratejisi olmadığını, dolayısıyla OBOR'u jeopolitik bileşenleri olan bir proje olarak görse de, her şeyin sonuna kadar hesaplandığını düşünmediğini ileri sürerek şüpheci bir yaklaşım sergilenmiştir.

Çin açısından bakıldığında, Azerbaycan'ın Avrupa ve Asya ticaret yollarını birbirine bağlayan harika konumu, Hazar Denizi'nden Batı'ya Azerbaycan'ın sağladığı destekle kurulan mevcut ulaşım altyapısı, Doğu'dan Batı'ya ulaşım koridorları, karşılıklı bağlantılar ve ticaret konularında işbirliğinin geliştirilmesine duyduğu yoğun ilgisi göz önüne alındığında, Azerbaycan bu projenin uygulanması için birçok ortaklık fırsatı sunabilir (Lianlei 2016). Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (TRACECA), Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP), Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) vd. gibi AB'nin bölgesel ulaşım ve enerji projelerinde aktif bir rol oynayarak Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunduğundan, siyasi açıdan Çin için güvenilir bir ortaktır (Babayev, Ismailzade 2020). Neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisini geliştirmek, her iki ülkenin stratejik çıkarları ile uzlaşmaktadır.

Tek Kuşak Tek Yol'u Azerbaycan açısından değerlendiren 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. OBOR'un Azerbaycan'ın bölgesel bir geçiş merkezi olarak kapasitesini artırma potansiyelini ortaya çıkardığını, Çin-Kazak sınırından başlayan ekonomik koridorun Hazar Denizi vasıtasıyla Azerbaycan üzerinden Gürcistan ve Türkiye'ye kadar uzandığını belirtmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'ın ÇHC için coğrafi konumu ve stratejik öneminin son zamanlarda önemli ölçüde arttığını, bu nedenle, BTK demiryolunun Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı (BISTP) ile birlikte konumunun ve mevcut altyapının varlığının Azerbaycan'ı BRI'nin tam potansiyeline ulaşması açısından kilit bir ülke haline getirdiğini vurgulamıştır. Azerbaycan'ın bölgede nüfuzunu ve konumunu koruyabildiğini, aynı zamanda ÇHC ile işbirliğini geliştirdiğini ve BRI'nin Azerbaycan'ın bölgedeki konumu ve bölgesel kalkınma için faydalı bir fırsat olduğunu göz önünde bulundurarak olumlu bir görüş ortaya koyulmuştur.

Azerbaycan, Çin-Orta Asya-Batı Asya ekonomik koridorunda en önemli ülkedir. Bugüne kadar Aktau ve Türkmenbaşı limanlarına giden demiryolları açıldı ve kargo feribotla Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'na ve ardından batıya - Türkiye ve Avrupa'ya taşınabiliyor. Ağustos 2015'te TITR başlatıldı; Çin'den mal taşıyan Nomad Express, Aktau limanından geçerek Bakü'ye ulaştı (Aliyeva 2015). Ayrıca, Kazakistan'dan geçen bir demiryoluna bağlanan Türkmenistan'daki Türkmenbaşı limanı, Aktau seçeneğine alternatif bir rota sağlıyor ve bu nedenle bir rakip. Hazar Denizi'nin doğu kıyısındaki bu iki liman arasındaki rekabet, hiç şüphesiz Bakü'nün bir ulaşım merkezi olarak konumunu güçlendirdi (Lianlei 2016).

Azerbaycan, bu konumunu en iyi şekilde kullanarak OBOR projesinden kendisi için yüksek getiriler sağlayabilir.

Özetleyecek olursak, Tek Kuşak Tek Yol projesi hakkında iletişim, ulaşım ve lojistik alanlarını ön plana çıkarması, entegrasyon, ekonomik işbirliği, barış ve istikrar koşullarını sağlayabileceği, aynı zamanda Avrasya'daki gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına da katkıda bulunmayı hedeflemesi, son olarak da, Azerbaycan'ın bölgedeki konumu ve bölgesel kalkınma için faydalı bir fırsat olması sebebinden olumlu yaklaşım sergilenmiştir. Ancak salt ekonomik değil, güçlü siyasi ve jeopolitik bileşenleri olan bir proje olması, tüm detayların düşünülmemesi ve her şeyin sonuna kadar hesaplanmaması açısından şüpheci bir görüş de ortaya koyulmuştur.

4.1. Çin-Azerbaycan politik/ekonomik ilişkileri ve Tek Kuşak Tek Yol

Diğer eski Sovyet sülkeleri gibi, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra karşılıklı ekonomik ilişkiler kuruldu. Çin Halk Cumhuriyeti, 27 Aralık 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'ni bağımsız bir ülke olarak tanıdı. Nisan 1992'den itibaren iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kuruldu. Azerbaycan Cumhuriyeti, diğer eski Sovyet ülkeleri gibi Sovyetler Birliği'nin bir parçasını oluşturuyordu ve Çin ile doğrudan ekonomik ilişkileri yoktu. İki ülke arasındaki ilk ekonomik ilişkiler 1992 yılında kuruldu. Çin ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 1992 yılında ticaret cirosu ilk kez 1,5 milyon ABD doları oldu (Abdullayev 2013). 1994 yılının Mart ayında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 3. cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ilk kez Çin'i ziyaret etti. İki devlet lideri arasında "Çin ile Azerbaycan arasındaki temel dostluk ilişkisine ilişkin ortak deklarasyon" imzalandı. Ayrıca, ziyaret çerçevesinde hava taşımacılığı, bilim ve teknik, kültür, sağlık vb. dallarda sekiz devletlerarası işbirliği belgesi imzalandı. Bu alanlar ikili ilişkilerin geliştirilmesi için istikrarlı bir yasal zemin oluşturdu. Mart 2005'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Çin'i ziyaret etti ve Çin Devlet Başkanı ile görüştü. Ziyaret çerçevesinde "Çin ve Azerbaycan devletleri arasında ortak bildiri", ayrıca ticaret, ekonomi, gümrük, bilgi teknolojisi, vergiler, kültür, gençlik, radyo ve televizyon, spor, adalet, suçluların iadesi alanlarında 12 anlaşma imzalandı. Böylece Çin ve Azerbaycan ilişkileri yeni bir gelişme aşamasına girmiş oldu. Genel olarak, son yıllarda Çin ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ticari-ekonomik ilişkiler yönünde aşağıdaki ciddi adımlar atıldı: Çin ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ticari-ekonomik ilişkilerin yasal temeli güçlendirildi. Halihazırda ikili ticaret, yatırım, ekonomi, vergi, gümrük gibi dallarda hükümetler arası anlaşmalar imzalanmış; ikili ilişki mekanizmaları geliştirilmiştir. 1999 yılında iki ülke arasında "Çin-Azerbaycan ticari-ekonomik ilişkiler komisyonu" oluşturuldu. 2011 yılında komisyon çerçevesinde ticari-ekonomik ilişkileri

artırmak amacıyla iki ülke arasında "Sincan-Azerbaycan" ticari-ekonomik işbirliği çalışma grubu oluşturulmuştur (Abdullayev 2015). Çin-Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel gelişim süreci, iki ülke arasındaki neoliberal karşılıklı bağımlı siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri ortaya çıkarıyor.

Azerbaycanlı araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Azerbaycan'ın Çin'le karşılıklı politik ve ekonomik ilişkilerinde şu ana kadar gelinen nokta nasıl değerlendirilebilir?" şeklinde idi. Çin ve Azerbaycan arasından ticaret ve yatırım alanlarındaki işbirliğine dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Azerbaycan'ın Çin ile yatırımdan daha çok ticari işbirliğine sahip olduğunu, büyük bir yatırım işbirliği olmadığını, Bu nedenle Çin'den daha fazla yatırım beklendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Çin'den doğrudan olmasa da, Asya Kalkınma Bankası aracılığıyla Azerbaycan'daki altyapı projelerine önemli fonlar ayrıldığını, özellikle, Azerbaycan'da iş ve kamu işbirliği çerçevesinde, hem özel sektör hem de kamu sektörü ile birlikte çalışan bir bütçe destek programı uygulandığını, Asya Kalkınma Bankası'nın (AKB) çok taraflı bankalar arasında Azerbaycan'ın en büyük ortağı haline geldiğini, özel koşulları (reform taahhütleri vb.) olmadığından Azerbaycan'ın bu tür bankalarla daha kolay işbirliği yapabildiğini vurgulamıştır. Ayrıca Çin'in Azerbaycan'ın üçüncü büyük ithalat ortağı olduğunu, son yıllarda ihracattaki konumunu güçlendirdiğini, önceki yıllara göre gözle görülür bir büyüme trendi olduğunu, artık Çin'in petrol ve petrol ürünleri için ana pazarlardan biri haline geldiğini ve bunun da Azerbaycan'ın ihracat coğrafyasının çeşitlendirilmesine olanak sağladığını öne sürmüştür.

2018'de Çin'den yapılan ithalat yüzde 40 arttı ve ticaret cirosu 1,3 milyar dolara ulaştı. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a kıyasla Çin'in Güney Kafkasya'daki bir numaralı ticaret ortağı haline geldi. Aynı zamanda, Azerbaycan'ın Çin ekonomisine yaptığı yatırımlar 1,7 milyar dolara ulaşırken, Çin'in Azerbaycan ekonomisine yaptığı yatırımlar 800 milyon dolara yaklaştı. Azerbaycan'da Çin sermayesine dayanan yaklaşık 120 şirket faaliyet gösteriyor. Bununla birlikte, Çin'in bölgeyle olan ticareti, örneğin 2018'de Kazakistan ile yaklaşık 10 milyar dolar veya Özbekistan ile yaklaşık 6 milyar dolarlık ticaretinin hala çok gerisindedir (A. Valiyev 2019). Çin'in neoliberal ticaret devleti karakteri, Azerbaycan'la ilişkilerde de kendini gösteriyor.

ÇHC ve Azerbaycan arasında farklı alanlardaki işbirliğini değerlendiren 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin başarıyla devam ettiğini, İlham Aliyev'in 2015 yılında Çin'e yaptığı ziyaret sırasında bir

muhtıra imzalandığını, Azerbaycan'ın bu muhtıra ile Çin'in Tek Kuşak Tek Yol projesine desteğini göstermiş olduğunu belirtmiştir. Nisan 2019'daki ziyarette ise yaklaşık 10 belge imzalandığını, bu belgelerin Azerbaycan'da 821 milyon dolar değerinde Çin yatırım projelerinin uygulanmasını sağladığını, bu anlaşmalarda bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), yenilenebilir enerji ve tarım gibi farklı alanlar ele alındığını vurgulamıştır (V. Valiyev 2021). Şu anda Kurdamir, Guba, Khachmaz ve daha birçok bölgede Çin'in desteğiyle tarım ve altyapı projeleri uygulandığını, bunların ülkeye Çin yatırımı ve teknolojisi getirmesi açısından Azerbaycan için çok faydalı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun Asya ve Avrupa arasında modern standartlara uygun iletişim ve entegrasyonu sağlama açısından çok önemli bir rol oynadığını, bu demiryolunun birkaç yıldır Çin'den batıya mal taşıdığını, aynı zamanda birkaç yıl önce hizmete açılan Alat Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'nın da OBOR'a Hazar ötesi yük taşımacılığı açısından katkı sağlayabileceğini belirtmiştir. Çin ile Azerbaycan arasındaki ticaret cirosunun 2019'un ilk yarısında 1,4 milyar dolardan fazla olduğunu, Azerbaycan'da 120'ye kadar Çin destekli şirketin faaliyet gösterdiğini, Çin'in bugüne kadar Azerbaycan'da çeşitli projelere yaklaşık 800 milyon dolar (2019 anlaşmalarına kadar) yatırım yaptığını ve ÇHC'nin bunu sürdüreceğini vurgulamıştır (V. Valiyev 2021). Siyasi olarak Çin'in Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını ve Azerbaycan'ın da Çin'in "Tek Çin" politikasını tanıdığımızı, birkaç yıldır Çin ve Azerbaycan'ın arasında bir Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliği Komisyonunun faaliyet gösterdiğini, iki ülke arasındaki kültürel bağların da geliştiğini, birkaç yıl önce Bakü Devlet Üniversitesinde Konfüçyüs Enstitüsünün kurulduğunu öne sürmüştür. Son olarak, Çin'in yumuşak gücü sert güce tercih eden bir ülke olduğunu, bu nedenle Azerbaycan ile kültürel ilişkilerin artan bir hızla geliştiğini, birçok üniversitenin Çin üniversiteleri ile değişim programları gerçekleştirdiğini de belirtmiştir.

Çin ve Azerbaycan benzer kalkınma stratejilerini paylaşıyor. Birincisi, her ikisi de karşılıklı bağımlılığa çok değer verir, dışa dönük dış ve ticaret politikalarına sahiptir. Azerbaycan, Batı ve Doğu ile ilişkilerini dengeliyor. Çin, deniz açılımına odaklanmadan kapsamlı kara-deniz açılımına geçiş yapıyor. Bu paralel gelişen stratejiler, ikili işbirliği için tarihi fırsatlar yaratıyor. İkincisi, ekonomik kalkınma her iki ülke için de stratejik bir önceliktir. Azerbaycan'ın ekonomik çeşitliliği, Çin'in ekonomik yeniden yapılanması ve yükseltilmesi ile entegre edilebilir. Üçüncüsü, her ikisi de bağımsız ve barışa yönelik dış politikalar izliyorlar. Her iki ülke de egemenlik haklarına değer veriyor, uluslararası hukuka ve BM kararlarına bağlı kalıyor ve seçkin askeri ve/veya ekonomik bloklardan stratejik bir mesafe koyuyor. Dördüncüsü, hem Çin hem de Azerbaycan siyasi istikrara büyük önem veriyor. İstikrarlı siyasi düzen, ekonomik kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, iki ülke hem

siyasi istikrar rolüne bağlı hem de yabancı ülkelerin içişlerine müdahalesine karşı çıkıyor. Her iki ülke, uygun bir kalkınma modeli arayışında kendine özgü ulusal özelliklerine odaklanmıştır. Bu benzerlikler de aslında karşılıklı anlayışa katkıda bulunuyor (Lianlei 2016). Aynı zamanda, siyasi ve ekonomik ilişkilerde neoliberal karşılıklı bağımlılığın temelini oluşturuyor.

İkili ilişkileri farklı bakış açılarından ele alan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle açıklayabiliriz. ÇHC-Azerbaycan ilişkilerinin karışık olduğunu, örneğin Uygur meselesinin Türk-Çin ilişkilerinde gerilim yarattığı dönemde Çin'in Bakü büyükelçiliğinin Azerbaycan pasaportlarında Türk damgası görünce vize sorunu yarattığını belirtmiştir. Ayrıca Çin-Azerbaycan ilişkilerinin Çin-Ermenistan ilişkileri dikkate alınmadan değerlendirilemeyeceğini, bu bağlamda Çin'in Ermenistan'a ücretsiz otobüs ve ekipman sağlayarak Azerbaycan ile ilişkileri tehlikeye soktuğunu, ama bölgede Azerbaycan'ın yerini alabilecek bir ülke olmadığını da vurgulamıştır. Çin'in Rusya ile İran arasındaki geçiş koridorunu sadece Azerbaycan'dan sağlayabileceğini, bu nedenle Azerbaycan'dan uzaklaşamayacağını, ancak tabii ki Gürcistan ile ekonomik ilişkilerin ve Ermenistan ile siyasi ilişkilerin yoğunluğunun Azerbaycan ile ilişkilerde görünmediğini, fakat bunun Çin-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmediği anlamına gelmediğini de ileri sürmüştür. Aksine, son 10 yılda bu yönde önemli ilerlemeler kaydedildiğini ve bu gelişmelerin inkar edilemeyeceğini belirtmiştir.

Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'nın bulunduğu bölgede, Azerbaycan'ı uluslararası bir ulaşım merkezi haline getirmede özellikle önemli olacak bir serbest ticaret bölgesi oluşturuluyor. Çin tarafı, Bakü'nün Alat'taki uluslararası ticaret limanını aktif olarak değerlendiriyor. Azerbaycan'ın bölgede önemli bir ulaşım ve lojistik merkezi haline geldiği aşikardır ve gelecekte Tek Kuşak Tek Yol girişiminin gelişmesine katkıda bulunabilir. Azerbaycan, Çin ile işbirliğine büyük önem veriyor ve bu ülke ile ticari ve ekonomik işbirliğini derinleştirmekle ilgileniyor, çünkü Çin, Azerbaycan'ın ana ürün tedarikçilerinden biri ve 586,38 milyon dolar ile ürün ithalatında üçüncü sırada yer alıyor. Çinli şirketlerin Azerbaycan'a 800 milyon ABD doları civarında yatırım yapmış olması, Azerbaycan-Çin işbirliğinin başarılı umutları olduğunu gösteriyor (Mamedov 2020). Bu işbirliği yüksek hızda ilerletilelerek her iki ülke için karşılıklı getiriler temin edebilir.

Çin ve Azerbaycan arasında siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilere değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. BRI girişimi, ticaret, Çin'in Azerbaycan petrolüne ilgisi açısından Azerbaycan'ın ÇHC ile işbirliğini ekonomik bağlar üzerinden geliştirdiğini, bununla birlikte, toprak bütünlüğü konusunun iki ülkeyi de yakından ilgilendirmesinin, bu konudaki karşılıklı desteğin ilişkileri güçlenmesinin iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri de önemli ölçüde geliştirdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, iki ülke arasında

askeri işbirliğinin de olduğunu, dönemsel olarak Çin'den Azerbaycan'a askeri destek sağlayan anlaşmalar imzalandığını, ayrıca kültür ve eğitim alanında da Azerbaycan-Çin ilişkilerinin gelişme yolunda olduğunu vurgulamıştır. Çin'in güçlü bir ekonomiye ve askeri güçlere tam vurgu yapmamak için yumuşak gücünü geliştirmeye ve kültürel çekiciliğini artırmaya çalıştığını öne sürmüştür.

Azerbaycan, Çin'in Tek Kuşak Tek Yol'u duyurmasına olumlu tepki verdi çünkü Bakü'nün, giderek daha fazla ilgisizleşen Batı'nın bıraktığı boşluğu doldurabilecek oyunculara acilen ihtiyacı vardı. Doğu Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kara yolları ve yüksek hızlı demiryolu bağlantılarının Çin fonlarını getireceğini ve Azerbaycan'ın ulaşım faydalarından pay almasına izin vereceğini umuyordu. 2015 yılından itibaren Pekin ve Bakü siyasi ilişkilerini yoğunlaştırmaya başladılar. Aralık 2015'te Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Çin'i ziyaret etti, yetkililerle bir araya geldi ve Çinli şirketleri Azerbaycan'a yatırım yapmaya çağırdı. 2016 yılında Çin inisiyatifiyle kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası, Azerbaycan'daki sahalardan Türkiye üzerinden Güney Avrupa'daki pazarlara doğalgaz taşıyan TANAP'ın bir kısmının inşası için 600 milyon dolarlık krediyi onayladı. Nisan 2019'da Aliyev, ikinci BRI uluslararası forumuna katılmak için Çin'e bir çalışma ziyaretine gitti ve Xi Jinping'le bir araya geldi. Bir hafta sonra, Azerbaycan savunma bakanı Çin'e resmi bir ziyarette bulundu ve taraflar, Azerbaycan'ın Çin askeri teçhizatı satın alması başta olmak üzere daha fazla askeri işbirliğini görüştüler. Ziyaret, karşılıklı askeri yardım ve Çin silahlarının satın alınmasına ilişkin imzalanan bir belgeyle sona erdi (A. Valiyev 2019). Ulaşım, yatırım ve askeri alanlardaki neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisi de her iki ülke için yüksek perspektif vadetmektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında Çin Azerbaycan'da hangi sektörlere yatırımlar yapabilir ve hangi sektörlerin gelişimine katkı sağlayabilir?" şeklinde olmuştur. Toplumsal faktörlerin Çin yatırımları üzerindeki etkisine dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Çin'in ulaşım ve iletişim sektörüne daha fazla yatırım yapabileceğini, ayrıca Azerbaycan'da devlete ait birçok şirketin (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), Azerenerji, Azersu, vb.) özelleştirilmesinin planlandığını, bu kapsamda Azerbaycan Yatırım Holdingi'nin kurulduğunu ve Çin'in bu alana yatırım yapmasının gerçekçi olduğunu belirtmiştir (Marja 2020). Fakat Azerbaycan-Çin ilişkilerinde Uygur faktörünün de dikkate alınmalı olduğunu, Uygurlara yönelik ayrımcı politikaların Çin'in Azerbaycan toplumunda olumsuz bir itibara sahip olmasına sebebiyet verdiğini vurgulamıştır.

OBOR, potansiyel olarak Azerbaycan'ın ticaretini artırabilir, yabancı yatırımları çekebilir ve toplam geliri artırabilir. Bu olumlu etkiler de bölge geneline göre yüksek olacaktır.

Ayrıca, ticaret maliyetlerini ve engelleri azaltmaya yönelik politikalarla birleştirildiğinde, OBOR ülkenin GSYİH'sini yüzde 21'e kadar artırabilir. Refah etkilerinin olumlu olması için altyapı yatırımlarının yanı sıra tamamlayıcı politikaların uygulanması büyük önem taşımaktadır (Bogdan, Najdov 2020). Azerbaycan, neoliberal ticaret devleti olan ÇHC ile ilişkilerden tam kapsamlı fayda elde etmek için hem dış ticari hem de iç sosyal politikalarını olumlu yönde güncellemelidir.

Çin'in Azerbaycan'da birçok çeşitli sektöre yatırım yapabileceğini düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Petrol sektöründe iki yıl önce SOCAR ve CNPC'nin yan kuruluşlarından Jeofizik Maden Arama Bürosu (BGP Inc.) arasında ortak bir yönetim kurulduğunu (Abbasova 2018), aynı zamanda Çin'in Azerbaycan'ın BİT sektörüne yatırım yapabileceğini, Azerbaycan'ın Çin'in bu alandaki tecrübesinden faydalanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın Çin'in lojistik yönetimi alanındaki tecrübesinden de faydalanabileceğini, bir diğer önemli yatırım alanının ise Azerbaycan için öncelikli sektörlerden biri olan tarım olduğunu, Azerbaycan'ın tarıma yatırım çekmeyi geleceği için çok önemli gördüğünü ve Çin'in bu alana katkısının yüksek olabileceğini vurgulamıştır. İlaveten, OBOR içinde Doğu ve Batı arasında ulaşım bağlantılarının sağlanmasının, Azerbaycan'ın karayolu altyapısının geliştirilmesini de içerebileceğini ileri sürmüştür.

Çin'in yatırımlarını yönlendirebileceği alanlardan biri tarım malzemeleri endüstrisidir. Azerbaycan'ın tarım sektörünü geliştirme amacı, mineral gübrelere, zirai ilaçlara ve tarım makinelerine olan talebi artırmakta ve bu da Çin-Azerbaycan işbirliği için önemli bir fırsat anlamına gelmektedir. Ayrıca tarımsal deneyim paylaşımı, üretim ve ticaret işbirliklerine de karar vericiler tarafından öncelik verilmelidir. Diğer faydalı alanlar ise metalurji, kimya endüstrisi ve yenilenebilir enerji ekipman üretimini içerir. Çinli işletmeler, bu endüstrileri inşa etmek ve işletmek konusunda olgun teknolojiler ve önemli deneyimler geliştirmiştir. Bu işletmelerin yurtdışı pazarlara açılma arzuları, Azerbaycan'ın sanayiyi ekonominin direği olarak görme vizyonuyla örtüşmektedir (Lianlei 2016). Bu alanlarda karşılıklı işbirliğinin artırılması, Azerbaycan ekonomisinin çeşitlendirilmesini de sağlayabilir.

ÇHC'nin Tek Kuşak Tek Yol güzergahındaki ülkeleri sermayeleştirmesi potansiyelinden bahseden 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Çin'in Azerbaycan'ın ağır mühendislik, petrol üretimi gibi sektörlerini kalkındırabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, çoğu durumda Çin'den Avrupa'ya giden konteyner ve trenlerin bu ülkeyi dolu terk ettiğini, ancak döndüğünde Çin'e götürecek mal bulamadığını, bu nedenle bu transit koridorların etkin hale gelebilmesi için bazı yerlerde belirli üretim tesislerinin olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebepten Çin'in yerli işletmelerinin bir kısmını Kafkasya bölgesine ve

Azerbaycan'a taşıyabileceğini, böylece trenleri bir şeyle yükleyip Çin'e geri göndermenin mümkün olabileceğini öne sürmüştür.

OBOR, Azerbaycan'ın faydalanabileceği uzun vadeli bir projedir. Arabağlantının ilk getirisi, modernize edilmiş bir Avrasya-ötesi ulaşım sistemidir. Ana odak Doğu Asya ve Batı Avrupa iken, Orta Asya ve Güney Kafkasya ikisi arasında bir köprü görevi görüyor. Kolaylaştırılmış trans-Avrasya taşımacılığı, öncelikle, transit ücretlerinin önemli bir mali gelir kaynağı sunabileceği transit ülkelere fayda sağlayacaktır. Azerbaycan bir transit devlet olarak henüz tam potansiyeline ulaşmamıştır; ancak Hazar-ötesi ulaşım sisteminin gelişmesiyle Azerbaycan, Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki bir merkez olma konumundan yararlanacaktır. Azerbaycan henüz güçlü bir imalat sektörü kurmadı; 2014 yılında Azerbaycan'ın imalat sektörü toplam GSYİH'nın %8'ini oluştururken, Çin 1980'lerden bu yana büyük ilerleme kaydetti. 2014 yılında Çin, dünya imalat üretiminin %20'sini üretiyordu. Çin ekonomisi şu anda endüstriyel kapasite yapısının optimizasyonu ve endüstriyel işbirliği için yeni fırsatlar sağlayan endüstri yükseltmeleri olarak kendini gösteren yeniden yapılanma sürecinden geçiyor. Bir yandan demir-çelik, kimya sanayi, denizcilik-inşaat, otomobil, ev aletleri gibi kapasitesi iç pazarın tüketebileceğini aşan geleneksel sektörler ve rüzgar enerjisi ekipmanı, güneş panelleri vb. gibi gelişmekte olan sektörler de dahil olmak üzere çok sayıda farklı endüstri olduğundan, endüstriyel kapasite yapısının optimize edilmesi gereklidir. Öte yandan, kentsel toplu taşıma, yüksek hızlı demiryolu ve otoyollar, kişiselleştirilmiş ürün tasarımı, finansal danışmanlık, bilgi erişim hizmetleri vb. gibi bazı hizmet sektörleri hala piyasa talebini karşılayamamaktadır. Yeniden tahsis, aşırı kapasite sektörlerinin kesilmesi ve az gelişmiş sektörlerin genişletilmesi anlamına gelir. ÇHC'nin yurtdışına taşıdığı işletmeler önem kazanmakta ve uluslararası ekonomik işbirliği için artan fırsatlar yaratmaktadır. Çin'in kurduğu neredeyse eksiksiz endüstriyel sistem göz önüne alındığında, Azerbaycan gibi bir aday ortak, en çok ihtiyaç duyduğu sektörü kolayca seçebilir ve bu sayede karşılıklı yarar sağlayan bir anlaşmaya varılabilir (Lianlei 2016). Böylece Azerbaycan, Çin tecrübesinden ve olanaklarından yararlanarak imalat sektörü ve endüstrisini yeniden Sovyet dönemindeki yüksek seviyelere çıkarabilir.

Azerbaycan'ın elverişli coğrafi konumuna değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in BRI aracılığıyla aktif olarak Azerbaycan'da yatırım peşinde olduğunu, genel olarak, Çin hükümetinin ortak ülkelerle ticaret, entegrasyon ve yatırımların teşvikini sürdürdüğünü belirtmiştir. Azerbaycan'ın Avrupa ve Asya arasında bir lojistik merkez olma konusunda stratejik bir çıkara sahip olduğunu, Çin'in ise Azerbaycan ekonomisinin çeşitlenmesine önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamıştır. Çin perspektifinden

Azerbaycan'ın coğrafi bir merkez, stratejik ortak ve Hazar Denizi'nden doğrudan Batı'ya kadar mevcut ulaşım altyapısının (Alat limanı, BTK) sahibi olarak görüldüğünü ileri sürmüştür.

Mevcut işbirliği alanları arasında petrokimya endüstrisindeki projeler yer alıyor, ancak her iki ülke ulaşım, lojistik, turizm ve BİT alanlarındaki bağlarını da geliştirmeye istekli. Nisan 2019'da Azerbaycan Demiryolları Şirketi ve Çin Kıta Köprüsü Uluslararası Lojistik Şirketi, Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalarken, AzerTelecom ve China Telecom, "Azerbaycan Dijital Merkezi" girişiminin bir parçası olarak BİT altyapısının geliştirilmesi konusunda Stratejik İşbirliği Anlaşması imzaladı. Çin ayrıca yerel lastik fabrikasına ve sera kompleksine yatırım yapmayı planlıyor. İki ülke arasındaki bir diğer anlaşma, Bakü Uluslararası Deniz Limanı'nı OBOR'a dahil etmeyi ve onu bölgesel bir dağıtım ve lojistik merkezi haline getirmeyi amaçlıyor (Bogdan, Najdov 2020). Tüm bu alanlardaki neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisi, hem Çin hem de Azerbaycan için karşılıklı getiriler temin edebilir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz bir diğer soru "Azerbaycan Çin'le politik ve ekonomik ilişkilerde hangi sorunlarla karşılaşmıştır ve bu sorunlar Tek Kuşak Tek Yol projesi bağlamında ilişkilerin ilerleme hızını etkileyebilir mi?" olmuştur. Hem Azerbaycan hem de Çin'den kaynaklanan sorunlara dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Azerbaycan'da iş ortamıyla ilgili sorunlar olduğunu, bu nedenle yatırımların daha az geldiğini, örneğin ülkede pazara giriş engelleri yaratan birçok tekel şirketin olduğunu ve Çin yatırımının da bu sebepten darbe aldığını belirtmiştir. Öte yandan Azerbaycan'ın Çin'in özel yatırım koşullarını (mülkiyet hakkı vb.) kabul etmeyebileceğini, bu durum bir nevi genişleme anlamına geldiğini ve bu şartlar altında Çin'in Azerbaycan pazarına girmesine izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Genel olarak, tekeller, yolsuzluk, piyasaya erişim engelleri ve Çin yatırım koşullarının Azerbaycan için kabul edilemezliğinin karşılıklı işbirliğinde temel sorunlar olduğunu öne sürmüştür.

OBOR'dan Azerbaycan için maksimum faydayı elde etmek için kritik bağlantı boşluklarının ele alınması gerekiyor. Bu boşluklar hem fiziksel hem de fiziksel olmayan alanları içerir. BRI ve bölgesel ticaret entegrasyonu ile ilgili temel fiziksel zorluk, Çin ticaret yollarına entegrasyon için temel olan konteyner odaklı altyapı eksikliğidir. Farklı taşıma modları aracılığıyla sorunsuz konteyner operasyonlarını mümkün kılacak özel konteyner terminallerine, feribotlara ve diğer ilgili altyapıya daha fazla yatırım yapılmasına ihtiyaç vardır. Ek olarak, bölgedeki sınırlar arasında sorunsuz bir yük hareketini kolaylaştıracak modern lojistik altyapı eksikliği bulunmaktadır. Fiziksel olmayan engeller, koridoru çevreleyen lojistik hizmetler ve kurumsal ortamla ilgilidir. Birincisi, özellikle deniz yoluyla olmak üzere diğer rotalarla karşılaştırıldığında, iş yapmanın ilgili maliyetleri çok yüksektir. Koridor ülkeleri arasında

ulaşım tarifelerini uyumlu hale getirmek ve daha şeffaf hale getirmek için daha fazla bölgesel entegrasyona ihtiyaç vardır. İkincisi, ulusal sınırların ötesinde kamu ve özel kuruluşların işbirliğini gerektirir. İkincisi, sınır yönetimi uygulamaları da uyumlu hale getirilmeli ve resmileştirilmelidir. BRI ülkeleri tarafından ortaklaşa geliştirilen net bir yasal uluslarüstü çerçeve, ilgili tüm taraflara fayda sağlayacak ve ticareti kolaylaştıracaktır. Üçüncüsü, koridor boyunca nakliye kargosunun gümrük ve takibi için entegre bir bilgi ve telekomünikasyon sistemine ihtiyaç vardır. Koridorun özel işletmelere açılmasına ve koridor işletmeciliğinde devlet tekelinin azaltılmasına büyük ihtiyaç vardır. Güzergah boyunca açık özel pazar, lojistik gibi yerel ulaşımla ilgili hizmetlerin geliştirilmesine de yardımcı olacaktır ve yerel topluluklar için potansiyel bir ekonomik büyüme mekanizmasıdır. Ayrıca, altyapı yatırımlarının uzun vadede sürdürülebilir olması için özel sektör katılımının artması hayati önem taşımaktadır. Elverişli iş ortamı, Azerbaycan'ın ihracatının hidrokarbonlardan uzaklaştırılması için de önemlidir (Bogdan, Najdov 2020). Tüm bu sorunların çözüme kavuşturulması, her iki ülkenin neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinden elde edeceği kazancı maksimize edebilir.

Azerbaycan'ın ÇHC ile ekonomik ve siyasi açıdan sorun çıkarmamaya özen gösterdiğini savunan 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Siyasi skandal boyutuna ulaşan hiçbir sorunun olmadığını, ekonomik projelerin koordinasyonunda ve uygulanmasında bazı farklılıklar olsa da, bunların yeterince ciddi mesele olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Çin için asıl meselenin ekonomik çıkarları olduğunu, bu çıkarları ciddi şekilde engellemezseniz, Çin'in diğer küçük meselelere önem vermeyeceğini, Azerbaycan'ın da bu konuda herhangi bir sorun yaratmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, politik olarak Çin'in toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine müdahale etmeme gibi kırmızı çizgileri olduğunu, bu nedenle Azerbaycan'ın Uygur meselesinde resmi bir tavır almadığını, genel olarak Çin ile ilişkilerinde ekonomik çıkarları olan ülkelerin Çin'in kırmızı çizgilerini dikkate almaya çalıştığını ileri sürmüştür.

OBOR yatırımıyla ilişkili mali risklerin yönetimi, iyi bir bütçe disiplini ve genel yönetişim risklerinin azaltılmasıyla yakından bağlantılıdır. Bu riskler, OBOR projelerinin tüm aşamalarında mevcuttur – başlatma, satın alma süreci, ihale ve ihale, izleme ve değerlendirme. Azerbaycan dahil olmak üzere OBOR'a katılan ülkelerin kamu alımları için iyi uygulamaları benimsemesi, sürecin şeffaflığını artırması ve firmaların finansmana eşit erişimini sağlamaları esastır. Rekabet ve şeffaflık, kamu yatırımlarını daha verimli hale getirecek ve bazı durumlarda ulaşım projelerinde maliyetlerin yüzde 20'sini oluşturabilen yolsuzluğu azaltacaktır (Kenny 2006). Bu tür yapay engellerin ortadan kaldırılması, otoriter karakterli Azerbaycan yönetiminin kendi iradesine bağlıdır.

Azerbaycan'ın OBOR girişimine herhangi bir sorun yaratmayacağını düşünen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Azerbaycan'ın da bu projede bazı yükümlülükleri olduğunu, Azerbaycan üzerinden geçen koridoru özel kılan şeyin büyük oyuncuların topraklarından geçmemesi olduğunu, dolayısıyla hiçbir ülkenin siyasi emellerinin gelecekte Çin için sorun teşkil edemeyeceğini belirtmiştir. Kazakistan, Azerbaycan ve diğer ülkelerin ortak bir tarife üzerinde anlaşma imzaladığını, bu nedenle, gelecekte Azerbaycan'ın bunu reddetmesinin bölgesel konfigürasyonun ihlaline yol açabileceğini vurgulamıştır. Böylece, gelecekte yaşanacak herhangi bir sorunun daha geniş bağlamda ilişkilere olumsuz etki yapmayacağını öne sürmüştür.

Politika koordinasyonu, politika ortamını iyileştirmenin önemli bir bileşenidir. Çin ve Azerbaycan birlikte endüstri standartlarını geliştirebilir. Arabağlantıyı iyileştirmek için ulaşım altyapıları aynı tasarım ve standartları paylaşmalıdır. Yatırımcıların hedef ortamlara uyum sağlamasına yardımcı olmak için teknik normlar aynı olmalıdır. Ulusötesi kargo yükleme, çok modlu taşımacılık, bilgi paylaşımı vb. dahil ulaşım bağlantılarını düzene sokmak için vize, çalışma ruhsatı, gümrük izinleri vb. konularda koordinasyon önemlidir. Enerji konusunda stratejik politika koordinasyonu da kritik öneme sahiptir. Sera gazı emisyonlarını azaltma hedefi, Çin'in gaz gibi temiz enerji kaynaklarının tüketimini artırmasını gerekli kılıyor, ancak Azerbaycan'ın temiz enerji ihracatı ağırlıklı olarak Avrupa pazarına yönelik ve muhtemel Hazar ötesi enerji rotasının da Avrupa odaklı olacağı, böylece Orta Asya enerjisi üzerinde Çin-Avrupa rekabetine yol açacağı çok daha olasıdır. Bu perspektif ışığında, Çin ile Azerbaycan arasında enerji politikası koordinasyonunun başlatılması karşılıklı olarak faydalıdır (Lianlei 2016). Neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinden kazanılan faydaları artırmak için iki ülkenin bu konularda uzlaşıya varması önemlidir.

Azerbaycan ÇHC için stratejik öneminin diğer küçük meseleleri üstelediğini savunan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Ekonomik açıdan Çin'in Azerbaycan'dan geçen koridor üzerinden mallarının nakliye hizmetlerini önemli ölçüde hafiflettiğini, bu koridorun diğer olası alternatiflere göre nispeten daha kısa ve daha uygun maliyetli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu koridor üzerindeki ülkelerin coğrafi ve istikrar açısından daha güvenli olması nedeniyle, Çin için siyasi olarak daha çekici olduğunu da vurgulamıştır. Bu nedenle, 2015 yılından bu yana Azerbaycan-Çin ilişkilerinin hızla gelişmesi, demiryollarının artan stratejik önemi ile birlikte, iki ülke ilişkilerinin analizinde sorunlara ve zorluklara pek bir boşluk bırakılmadığını ileri sürmüştür.

Birçok kazançlı sanayisi ve limanı ile Azerbaycan, Pekin'in kredi verdiği ve şirketlerin, sanayilerin çoğunluk hisseleri veya mülkiyeti ile geri ödeme beklediği bir "borç

tuzağı diplomasisi" sorunuyla karşı karşıya kalabilir. Bakü, bunun bilincinde olarak, devlet garantisi gerektiren "yırtıcı krediler" gibi belirli kredi türlerini taahhüt etmeden Çin ile ortak olmayı tercih ediyor (A. Valiyev 2019). Elbette ki, stratejik çıkarlarının korunması ve ekonomik egemenliğinin güvenliği, Azerbaycan için her şeyden önce gelmektedir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Proje kapsamında Çin'in Azerbaycan'ın doğal kaynaklarından faydalanarak bu ilişkiyi "sömürgeci-sömürülen" seviyesine ulaştırabilme ihtimali var mı?" şeklindeydi. Böyle bir ihtimali reddeden 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Çin'in sömürgecilik düzeyinde Azerbaycan'ı etkileme fırsatına sahip olmadığını, bunu ancak Rusya'nın etki alanının zayıf olduğu Afrika'daki ham pazarlarda yapabileceğini, ama Azerbaycan'ın bulunduğu bölgede, hatta Orta Asya'da bile yapmasının imkansız olduğunu belirtmiştir.

Azerbaycan petrol şirketi SOCAR, petrokimya sektörü için 500 milyon doların üzerinde ekipman satın aldığı CNPC ile 15 yıldır işbirliği yapıyor. "Tek Kuşak Tek Yol" forumu sırasında şirketler, SOCAR Gaz İşleme ve Petrokimya Kompleksi (GPC) projesi kapsamında bir mutabakat zaptı ve ayrıca bir gaz işleme tesisi ve bir polietilen petrokimya kompleksinin ön detaylı tasarımına ilişkin anlaşma imzaladı. GPC projesinin bir parçası olarak, Bakü'den 15 km uzaklıkta, yılda yaklaşık 10 milyar metreküp gaz kapasiteli bir gaz işleme ve petrokimya kompleksinin yanı sıra bir dizi gaz işleme tesisi kurulması planlanmaktadır. SOCAR GPC projesinin maliyeti, ilk tahminlere göre yaklaşık 4 milyar dolardır (Mokretsky 2016). Görüldüğü üzere, petrol ve gaz sektöründe iki ülke arasında perspektif vadeden karşılıklı ilişkiler yürütülüyor.

Azerbaycan'ın yürüttüğü denge politikasının sömürgecilik ihtimalinin karşısını alacağını düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Azerbaycan örneğinde bunun imkansız olduğunu, Çin ile ticaret hacmi artmaya devam etse de, Azerbaycan'ın dengeli bir dış ve ekonomik politika yürüttüğünü ve bunun oldukça başarılı bir adım olduğunu belirtmiştir. Azerbaycan ekonomisinin temeli petrol sektörü olsa da, bu alanı da çeşitlendirdiğini, farklı ülkelere petrol ve gaz sattığını, bu çeşitlendirme politikasının hem petrol sektöründe hem de dış ekonominin çeşitli sektörlerinde kendini gösterdiğini vurgulamıştır. Örneğin hem Rusya'ya hem de Çin'e tarım ürünleri satıldığını, elektronik ürünlerin hem Türkiye'den hem de Çin'den ithal edildiğini, tüm bu alanların mümkün olduğunca dengelenmeye çalışıldığını öne sürmüştür. Genel olarak, Azerbaycan'ın farklı ülkelerle projeleri olduğunu, bu projelerle farklı ülkeler karşısında sorumluluklar taşıdığını, bu yüzden gelecekte Azerbaycan'ın dış ekonomisini tamamen Çin'e bağımlı hale getireceğinin mümkün olmadığını belirtmiştir.

Pekin'in Azerbaycan'a yatırım pompalama ve hızlı teslimatlarla potansiyel bir mali krizi atlatmasına yardımcı olma yeteneği, Çin'i çeşitli eski Batılı yatırımcılardan daha çekici kılıyor. Yine de, Çin saldırısı soruları gündeme getirilmeli ve ihtiyatlı davranılmalıdır. Petrolün düşük fiyatı, petrol ve gaz sektörüne yapılan büyük yatırım gereksinimi nedeniyle, Çin'in rolü baskın hale gelebilir ve petrol sözleşmeleri sona erdiğinde ve Batılı petrol şirketleri ülkeyi terk ettiğinde bölgede kritik bir güç haline gelebilir. Bu, kendi stratejik ve ulusal çıkarlarını yönetirken, Azerbaycan'ı Çin'e karşı dengeli bir politika sürdürmeye, Çin çıkarlarını dikkate almaya zorlamaktadır (A. Valiyev 2019). Denge politikası, gelecekte Azerbaycan'ın hem siyasi hem de ekonomik egemenliğini koruyabilmesi için yüksek önem taşımaktadır.

Azerbaycan'ın çeşitli aktörlerle yakın ilişkileri sebebinden böyle bir sömürgecilik senaryosunun gerçekleşmeyeceğini savunan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Halihazırda Azerbaycan'da bu tür olanaklara karşı birçok yol izlenildiğini, Azerbaycan'da bu tür konuların birçok aktörün kontrolü altında olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, bu yönde bir şey olacağını düşünmediğini, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının da bu yönde ciddi denetimler yaptığını, dolayısıyla benzer bir senaryonun Azerbaycan'da yaşanmasının zor olacağını vurgulamıştır.

Çin sermayesi Azerbaycan'a farklı kanallardan girmektedir, ancak hâlâ esas olarak Hazar Denizi petrol ve gaz kaynaklarında enerji sektöründe yer almaktadır. Çinli enerji devi Sinopec, 250 milyon ABD dolarının üzerinde yatırımla K&K (Kursangi-Karabagli) ve Gobustan sahalarında hisseye sahip. Yıllık yaklaşık 300.000 ton ham petrol üretimi sağlayan K&K projesi, Azerbaycan'ın en büyük kara petrol sahasıdır (Babayan 2014). Çin sadece deniz petrol sahalarına değil, kuru petrol sahalarına da yatırım yaparak, Azerbaycan ekonomisinin doğal kaynaklar sektöründe başat aktör olmayı hedeflemektedir.

ÇHC'nin Azerbaycan'da farklı alanlara yatırım yapmasının sömürgecilik ihtimali azalttığını düşünen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin, asıl ilgisini Azerbaycan kaynakları ve enerji sektörüne odaklamış olsa da, bu noktada "kolonizasyon" senaryosunun pek mantıklı görünmediğini, Çin'in farklı yatırım kanallarından birinin termoelektrik ve hidroelektrik santrallerinin modernizasyonu olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, 2007 yılında Çin Ulusal Elektrik Mühendisliği Şirketi (CNEEC) ile, Azerbaycan'da üretilen elektrik gücünün %45'ini oluşturan Azerbaycan Termoelektrik Santrali'nin yeniden inşası için bir sözleşme imzalandığını (AZERTAC 2007), daha sonra CNEEC'in 2008'de başka bir sözleşme daha imzaladığını vurgulamıştır (Mustafayev, Suleymanov 2008). Çin'in bu alanlara yatırım yapma ilgisinin, etkisini yayma veya bu konuda tam kontrol sağlama arzusunu

yansıtmasa da, ancak işbirliğinden yararlanma ve bağlantıları güçlendirme arzusunu yansıtabildiğini ileri sürmüştür.

Azerbaycan ve Çin arasındaki ticaret hacmi olumlu dinamikler gösteriyor. Aliyev'in 2019'daki Çin ziyareti sırasında çeşitli anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalara dayanarak, örneğin, CNEEC, Azerbaycan'daki bir lastik fabrikasına 300 milyon dolar yatırım yapacak ve bu yatırım 800 yeni istihdam yaratmayı ve tesisin üretim potansiyelini yılda 3,3 milyon lastiğe yükseltmeyi vaat ediyor. Milyonlarca dolarlık başka bir anlaşma, tarım sektörüne yatırım yapılmasını sağlayacak. İmzalanan anlaşma paketi aslında Çin'in Azerbaycan'a yaptığı yatırımların seviyesini o kadar artırıyor ki gelişmeler iki devlet arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (A. Valiyev 2019). Azerbaycan, bu tür çeşitli alanlara yatırım çekerek ÇHC ile neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinde denge sağlamayı amaçlıyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan bir diğeri de "Azerbaycan'da petrol sonrası döneme hazırlık bağlamında petrol dışı sektörlerin gelişiminde Tek Kuşak Tek Yol projesi hangi düzeyde rol oynayabilir?" şeklinde olmuştur. Bu konuda Kuzey-Güney ekonomik koridorunun OBOR'dan daha faydalı olabileceğine inanan 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Şu anda Azerbaycan'ın mevcut altyapısının bu projeye ülke dışından bağlanabildiğini, bu açıdan bakıldığında OBOR'un petrol dışı sektörde özel bir öneme sahip olmayacağını belirtmiştir. Kuzey-Güney ulaşım koridorunun Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesinde daha büyük rol oynayacağını ve Azerbaycan'ın bu sektörde Rusya'ya daha fazla mal ihraç ettiği düşünüldüğünde, OBOR'un önemli bir etkisi olmayacağını vurgulamıştır. Ulaşım ve iletişimin hem petrol hem de petrol dışı ürünlerin ihracatını etkileyeceğini düşünse de, ancak bu sektörün gelişiminin daha çok petrol dışı ürünlerin ihraç edildiği pazara bağlı olduğunu öne sürmüştür.

1990'lardan bu yana petrol ve gaz sektörünün gelişmesi, Azerbaycan'ın mali potansiyelinin artmasında, ekonomik büyümenin hızlandırılmasında, siyasi istikrarın sağlanmasında ve altyapı projelerine aktif katılımının sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan, çeşitlendirme stratejisinin bir parçası olarak petrol gelirlerini modern ulaşım altyapısının inşasına yatırarak ekonomisini çeşitlendirmek için bir geçiş merkezi olmaya çalışıyor. Azerbaycan perspektifinden BRI, Azerbaycan'ın finansman açığını doldurmasına izin verebilecek olumlu bir projedir (A. Valiyev 2019: 3). Azerbaycan'ın, ülkenin nakliye ve transit ücretlerinden yararlanmasını sağlayacak Avrupa ve Asya arasında bir bağlantı merkezi haline gelmesi stratejik çıkarıdır. Azerbaycan, Çin'in OBOR'unu petrole bağlı ekonomisini çeşitlendirmek için bir fırsat olarak görüyor. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 22 Ocak 2019'da Davos'ta düzenlenen "Tek Kuşak Tek Yol Girişimini Geliştirmek: Çin'in Trilyon Dolarlık

Vizyonu" oturumuna katıldığında, "Yollar, otoyollar, havaalanları inşa etmek, gazlaştırma ve enerji üretimi için ülke içinde altyapıya yatırım yapıyoruz. Ayrıca ulaşım altyapısına da yatırım yaptık. Bu, doğudan batıya, kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye kargo taşımamızı sağlayacak" dedi. (President.az 2019b). Görüldüğü üzere Azerbaycan, Çin'le ulaşım ve lojistik alanlarındaki karşılıklı ilişkileri ilerleterek petrol dışı sektörünü kalkındırmaya çalışıyor.

Petrol dışı sektörde ÇHC ve Azerbaycan arasında üst düzey işbirliği olabileceğini savunan 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Tek Kuşak Tek Yol'un ana ilgi alanlarından birinin petrol dışı sektörün gelişimi olduğunu, Azerbaycan'ın Çin ile bu alanda işbirliğini geliştirdiğini, örneğin 2019'da imzalanan tüm anlaşmaların petrol dışı sektörle ilgili olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birinin Avrupa-Asya telekomünikasyon projesinin uygulanmasıyla, bir diğer anlaşmanın ise Doğu-Batı geçiş koridoru ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda çeşitli anlaşmalarda tarım ve yenilenebilir enerjinin geliştirilmesinin öngörüldüğünü, bütün bu alanların Azerbaycan için çok önemli olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu sektörde hem yatırıma hem de modern standartları karşılayan teknolojik donanıma ihtiyaç duyulduğunu, bu anlamda Çin teknolojisinin uygun fiyatlı olması ve bu alanlarda yüksek nitelikli Çinli uzmanların bulunmasının Azerbaycan için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Genel olarak Çin'in petrol dışı sektörde Azerbaycan için önemli bir rol oynadığını ve OBOR projesinin Azerbaycan'a getirebileceği en büyük faydanın petrol dışı sektörün geliştirilmesi olabileceğini vurgulamıştır.

Azerbaycan için bir diğer önemli anlaşma da Azerbaycan şaraplarının Çin pazarına ihraç edilmesi sözleşmesiydi. Tarafların resmi bir muhtıra ile imzaladıkları anlaşma olan Chengdu'da Azerbaycan Ticaret Evi'nin kurulması da, şüphesiz Azerbaycan ihracatının teşvikine katkıda bulunacaktır. Tüm bunlar, ihracatını çeşitlendirmek ve petrol satışlarına olan bağımlılığını azaltmak için çaba sarf eden Bakü için başarılı bir adım sayılabilir (Mamedov 2020). Bunlar, petrol dışı sektörün gelişimi açısından da Azerbaycan için önemli atılımlardır.

Çin yatırımların koşulsuz gelmesinin petrol dışı sektörün kalkınması açısından önemine değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Azerbaycan'ın sadece yerel kaynaklar pahasına petrol dışı sektörün gelişmesini sağlayamayacağını anladığını ve bunun için mutlaka yatırım, teknoloji akışı vb. şeylerin gerekli olduğunu belirtmiştir. Çin yatırımının Avrupa yatırımından farklı olarak demokrasi ve insan haklarıyla ilgili koşul ve şartlarsız geldiğini, bu nedenle Azerbaycan için daha ilgi çekici olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın da komünist bir geçmişi olduğunu, bu nedenle iki ülkenin birbirini daha iyi tanıdığını ve bunun da Çin ile ilişkilerde çok önemli bir rol oynadığını, bu bağlamda, Çin

yatırımlarının Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesine katkıda bulunabileceğini öne sürmüştür.

2014'te dünya petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomik gerileme ve 2015'teki çifte devalüasyon, özel sektörü güçlendirmeye odaklanan yeni bir kalkınma programının benimsenmesini zorunlu kıldı. Bu nedenle Aralık 2016'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ülkenin kalkınması için yeni bir çerçeve programı onayladı. Ülke ekonomisini çeşitlendirmek için 11 ana sektör için stratejik yol haritaları belirlendi. Bunlardan biri, 2020, 2025 ve 2025 sonrası dönem için Azerbaycan'ın lojistik ve ticaret alanındaki ekonomik kalkınma politikasını tanımlayan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde lojistik ve ticaretin geliştirilmesi için stratejik yol haritası" idi (EU4Business 2017). Bu alanlarda OBOR bağlamında ÇHC ile neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisinin oluşturulması, Azerbaycan'ın petrol dışı sektörün geliştirilmesi politikasını destekleyebilir.

Azerbaycan'ın petrol dışı sektörün kalkındırılması amaçlı adımlarına dikkat çeken 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Petrol ve gaz sektörünün gelişmesinden bu yana Azerbaycan'ın önemli ölçüde artan finansal potansiyelini doğru kullanmasının, ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırmasını, siyasi istikrarı sağlamasını ve çeşitli altyapı projelerinde yer almasını sağladığını belirtmiştir. Azerbaycan'ın günümüzde petrol gelirlerini modern ulaşım altyapısının inşasına yatırarak ekonomisini çeşitlendirmeye çalıştığını vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2019 yılında Davos'ta düzenlenen "Tek Kuşak Tek Yol Girişimini Geliştirmek: Çin'in Trilyon Dolarlık Vizyonu" oturumu sırasında yaptığı konuşma dikkate alındığında, Azerbaycan'ın ülke içinde yollar, otoyollar, havaalanları ve ulaşım altyapısına yatırım yaptığının ortaya çıktığını ileri sürmüştür (President.az 2019b).

Azerbaycanlı uzmanlar, ülkenin liderliği tarafından petrol dışı sektörün gelişimi için potansiyel bir lokomotif olarak tanınan ulaştırma ve lojistik sektörünün gelişimi açısından varılan sonuçlar konusunda oldukça iyimserler. 2017 yılında Münih Güvenlik Konferansı'nda konuşan İlham Aliyev, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden yük taşımacılığındaki artışın "ekonomide çok önemli bir rol oynayacağını, transitin doğal kaynaklardan çok daha değerli olduğunu, çünkü er ya da geç doğal kaynakların tükeneceğini" vurgulamıştır (Vestnik Kavkaza 2017). Bu da yeniden, Azerbaycan'ın transit merkezi olmasını sağlayacak Tek Kuşak Tek Yol çerçevesinde Çin ile neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin arttırılmasının gerekliliğini öne çıkarıyor.

Sonuç olarak, Çin'in Azerbaycan'ın üçüncü büyük ithalat ortağı olduğu, son yıllarda ihracattaki konumunu güçlendirdiği, önceki yıllara göre gözle görülür bir büyüme trendi olduğu, siyasi, ekonomik, ticari, lojistik, askeri, eğitim ve kültürel ilişkilerin geliştiği, son 10 yılda bu alanlarda önemli ilerlemeler kaydedildiği ortaya çıkmıştır. Çin'in ulaşım, iletişim, BİT, lojistik, tarım, karayolu altyapısı, ağır mühendislik, petrol üretimi gibi sektörlere daha fazla yatırım yaparak Azerbaycan ekonomisinin çeşitlendirilmesine katkı sağlayabileceği anlaşılmıştır. Genel olarak, ikili ilişkilerde, tekeller, yolsuzluk, piyasaya erişim engelleri, Çin yatırım koşullarının Azerbaycan için kabul edilmezliği gibi temel sorunlar, ekonomik projelerin koordinasyonunda ve uygulanmasında bazı farklılıklar olsa da, Azerbaycan'ın bu projede bazı yükümlülükleri olması ve coğrafi konum, istikrar açısından ÇHC için daha güvenli ortak olması nedeniyle, bunların karşılıklı işbirliğini etkileyemeyeceği belli olmuştur. Ayrıca, Çin'in Afrika ve Asya'daki az gelişmiş ülkelerdeki gibi modern sömürgecilik düzeyinde Azerbaycan'ı etkileme fırsatına sahip olmadığı, Azerbaycan'ın yürüttüğü denge politikasının, Azerbaycan'da bu tür konuların birçok aktörün kontrolü altında olmasının ve ÇHC'nin Azerbaycan'da farklı alanlara yatırım yapmasının bu ihtimalin karşısını alacağı kanaatine varılmıştır. İlaveten, Azerbaycan'ın mevcut altyapısının bu projeye ülke dışından bağlanabildiği için OBOR'un petrol dışı sektörde özel bir öneme sahip olmayacağı fikri ileri sürülse de, esas olarak, Çin yatırımlarının Azerbaycan için daha ilgi çekici olması ve Azerbaycan'ın da komünist geçmişe sahip olması sebebinden, Çin'in petrol dışı sektörde Azerbaycan için önemli bir rol oynayacağı, OBOR projesinin Azerbaycan'a getirebileceği en büyük faydanın petrol dışı sektörün geliştirilmesi olabileceği ve bunun, ülkenin ekonomik büyümesini hızlandıracağı, siyasi istikrarı ve Azerbaycan'ın çeşitli altyapı projelerinde yer almasını sağlayacağı ortaya çıkmıştır.

4.2. Azerbaycan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin'le ilişkilerinin üçüncü aktörlerin çıkarlarına etkisi

Bazı analistlere göre, Çinli yetkililer şu anda ünlü İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder'in uluslararası kabul görmüş Heartland Teorisi'ne dayanan tutarlı adımlar atıyor (Mackinder 1904) ve Avrasya'da "hayırsever Çin merkezli ekonomik olarak entegre bir bölge" yaratılması oldukça muhtemel (Lukin 2015). Bu arada, bu "hayırseverliğin", Çinli göçmenlerin BRI ile bütünleşmiş devletlere nüfuz etmesini de kapsadığını ve bu ülkelerin önüne yeni zorluklar çıkardığını unutmamalıyız (Ryazantsev vd. 2018). Aynı zamanda, Rus ve Çinli liderlerin AEB ve SREB ile ilgili en üst düzeyde ortak bir deklarasyon imzaladığını (HKTDC Research 2015), AEB ve BRI arasında ortaklaşa yakın işbirliği ilan edildiğini de not etmeliyiz

(China Daily 2016). OBOR'un diğer büyük güçlerin çıkarlarına etkisi, bu girişimin bir entegrasyon modeli olarak ne kadar gelişebileceğine bağlıdır.

Azerbaycanlı araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Rusya öncülüğünde Avrasya ya da AB öncülüğünde Avrupa Birliği ile yakın ilişkilerin alternatifi olarak düşünüldüğünde, Azerbaycan açısından Çin bölgeselciliği bir alternatif midir?" şeklindeydi. Bu meseleyi siyasi ve ekonomik açıdan değerlendiren 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Bunun siyasi değil, ekonomik ve ticari yatırım, ulaştırma, iletişim ve lojistik alanında olabileceğini belirtmiştir. Siyasette Rusya'nın çok güçlü etkiye sahip olması sebebinden, Azerbaycan'ın kapılarının hem Batı'ya hem de Çin'e kapalı olduğunu vurgulamıştır. Çin'in Batılı şirketlerin ülkeden ayrılması nedeniyle ancak petrol ve gaz sektöründe etkisini arttırabileceğini, ekonomik alandaki etkisini ise doğrudan değil, AKB aracılığıyla artırmaya çalıştığını öne sürmüştür. Fakat aslında ÇHC'nin hem Orta Asya'nın hem de Güney Kafkasya'nın Rus etkisi altında olduğunu anladığını, dolayısıyla buraya doğrudan müdahale etmek istemediğini, ama Azerbaycan'ın da bütçe gelirlerini çeşitlendirmek için Çin finans kurumlarıyla işbirliğini genişletmeye meyilli olacağını belirtmiştir.

Azerbaycan, Avrupa ekonomik çevresi ile Doğu Asya ekonomik çevresi arasındaki yeni bağlantı noktası haline geliyor. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, eski cumhuriyetler dış ticari ilişkilerinde bir ayrışmaya tanık oldular. Azerbaycan, tam olarak Avrupa, Rusya ve Çin'in yakınsama bölgesinde yer almaktadır. Azerbaycan, AB ve Rusya ile ilişkiler arasında bir denge kurmaya çalışıyor. Jeo-ekonomik yapı, Avrupa'nın ekonomik durgunluğu, Rus ekonomisinin durgunluğu ve Çin'in sürekli büyümesi ile hâlâ gelişmektedir. Sonuç olarak, Doğu Asya çemberi genişlerken, AB ve Rusya çemberi değişmeden kalacak, hatta daralacak. Bu bağlamda, üç çemberin birleşme noktası batıya doğru hareket edecek ve Hazar Denizi'nin batı kıyısının yanı sıra Azerbaycan'ın konumu yeni bir ortak alan haline gelecektir (Lianlei 2016). Bu anlamda Azerbaycan için önemli olan, bu ülkeler arasındaki güncel rekabet ve ilişkilerdeki değişikleri takip ederek, denge politikasına yön vermek olacaktır.

Azerbaycan'ın Çin liderliğinde muhtemel bir bölgesel yapılanmaya da kendi denge politikası çerçevesinde yaklaşım sergileyeceğini düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Bunun alternatif değil, seçeneklerden biri olabileceğini, Azerbaycan için en başarılı şeylerden birinin ekonomi politikasının çeşitlendirilmesi olduğunu, bunun ekonominin tek bir duruma bağlı olmadığı anlamına geldiğini belirtmiştir. Çin ile ekonomik işbirliğinin artmasının Avrupa ve Rusya'nın çıkarlarına bir ölçüde zarar verebileceğini, ancak

Azerbaycan'ın Rusya'yı bir kenara bırakıp Çin ile tam bir işbirliği yapmasının doğru olmayacağını, Rusya'nın bölgenin önde gelen güçlerinden biri olduğunu ve özellikle güvenlik ve siyasi-askeri konularda Rusya etkisinin devam ettiğini vurgulamıştır. Azerbaycan'ın OBOR çerçevesinde Çin ile ekonomik işbirliğini sürdüreceğini, ancak bunun Rusya'nın ekonomik çıkarlarını ayaklar altına alarak olmayacağını, Rusya'nın çıkarlarının her zaman dikkate alınacağını ileri sürmüştür. Genel olarak, Çin'e Rusya'nın alternatifi olarak bakılmaması gerektiğini ve Çin ile farklı, Rusya ile farklı açılardan dengeli biçimde çalışmaya devam edilmeli olduğunu belirtmiştir.

Moskova için kilit unsur ekonomik kalkınma değil, Avrasya'daki jeopolitik etkisinin güçlendirilmesidir (Appel, Gelman 2015). Rusya, enerji kaynaklarının ihracatından elde ettiği geliri AEB üye devletlerine kendi isteğiyle devrettiğinde ekonomik mekanizmalar bu amaçla kullanılır (Knobel 2015). İşte tam da bu nedenle Moskova, OBOR projesine, Orta Asya devletleri üzerindeki Rus etkisini Çin etkisi ile değiştirmeyi amaçlayan AEB'in bir rakibi olarak yaklaştı (Lagutina 2017: 60-61). AEB ve OBOR'un ekonomik yapılarının, sadece kurumsal yapıdaki farklılıklar nedeniyle uyumsuz olmadığı açıktır. AEB, korumacı bir politikaya dayanan bölgesel bir organizasyon iken, OBOR bölge dışı ve kapsayıcı bir projedir. Pekin, OBOR üye devletlerini kararlı ortaklar olarak görürken, Moskova'nın AEB üyeleri üzerinde, hatta kendi ekonomik dezavantajına neden olabilecek jeopolitik etkiye sahip olması önemlidir (Larsen 2017). Bu, OBOR'un gelecekte Azerbaycan için hem siyasi hem de ekonomik açıdan getiriler sağlayabileceği ve Azerbaycan'ın dünya ekonomisindeki konumunun iyileştirilmesine yardımcı olabileceği anlamına gelmektedir.

Nüfuz ve etki anlamında ÇHC ve RF arasında bir iş bölgüsü olduğuna değinen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Çin ve Rusya'nın çıkarları Orta Asya'da çakışmamışsa, Azerbaycan veya Kafkasya'da da çakışmayacağını belirtmiştir. Çin siyasetinde ekonominin öncü olduğunu, bu nedenle, hâlâ siyasi konulardan uzak durduklarını, Rusya'da ise bunun tersi olduğunu, Rusya'nın eski Sovyet ülkelerinin kendi siyasi etki alanında olduğunu göstermeye çalıştığını, ama gerçekte Orta Asya ekonomilerinin tamamen Çin'in elinde olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bu bağlamda Rusya'nın her zaman siyasi ilişkileri, ekonomik imajına, Çin'in ise reel ekonomiyi siyasete tercih ettiğini, yani ikisi arasında çarpışma olmadığını, bu yüzden Azerbaycan konusunda da böyle bir çatışma olmayacağını öne sürmüştür.

OBOR'u dengelemek için, 2016 yılında Rusya'da Büyük Avrasya Ortaklığı (GEP) kavramı ortaya çıktı. GEP kavramı, Çin, Hindistan, İran, Türkiye ve diğer ülkeleri de içine alır, ABD'nin ve genel olarak Atlantikçiliğin hegemonyasına karşı koymayı amaçlar (Karaganov

2016). Bu kavram, Rusya ve Kazakistan tarafından bir yıl önce başlatılan bir proje olan Avrasya Ekonomik Birliği'nin daha kapsamlı bir yeniden yorumudur (Nurgaliyeva 2016). Resmi bir bakış açısından, bu kavram OBOR ile aynı ölçektedir, aynı hedef ve önceliklere sahiptir. Bu arada, bu kavram Rusya için sadece büyük ölçekli bir ekonomik işbirliği projesi olmanın çok ötesinde büyük jeopolitik öneme sahiptir. Çin'e kıyasla Rusya'nın ekonomik açıdan nispeten zayıf bir ülke olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, Rusya pratikte Çin'i ekonomik olarak dengeleyemiyor (Z. Li 2017). Bu gerçek, Rusya'nın yine de sadece siyasi nüfuz için Azerbaycan ve diğer bölge ülkelerini etkilemeye çalışacağı, fakat ekonomik etki açısından her zaman Çin'in gerisinde olacağı anlamına gelmektedir.

Çin liderliğinde etkili ve güçlü bir bölgesel yapılanmanın ortaya çıkacağına inanmayan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in yumuşak gücünü geliştirme çabaları dikkate alındığında, ülkenin küresel ölçekte etkisini ve bağlantılarını geliştirmeye çalıştığının anlaşıldığını, bu yüzden ülkenin bölgedeki belirli bağlantılara öncelik vermeye daha az odaklandığını belirtmiştir. Böylece, Azerbaycan ve Çin arasındaki ilişkiler zaman içinde oldukça gelişse de, Çin'in öncülüğünde bölgesel yapılanmanın bir noktada Avrupa ve Rusya'nın etkisiyle ortaya çıkan bağlantıların yerini alabileceği fikrinin inandırıcı olmadığını vurgulamıştır.

OBOR ve TRACECA arasındaski temel benzerlik işbirliğine taraf ülkeler ile ticari ilişkileri yoğunlaştırarak karşılıklı entegrasyon sağlamayı hedeflemeleridir. Fakat Kuşak ve Yol Girişimi, kurumsul hiçbir özellik taşımadığı için Çin'in Avrasya'da etkinlik alanını genişletme projesi olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda girişim bölgesel ekonomik entegrasyonu hedeflese de Çin'in liderlik rolünün baskın olması uzun vadede katılımcı ülkelerde egemenlik kaygısının artmasına sebebiyet vermektedir (Yalçınkaya, Güzel 2021). Bu yüzden iki farklı entegrasyon girişimi olan TRACECA ve OBOR projeleri arasındaki karşılaştırma, görünür benzerliklerinin yalnızca bölgesel bağlamlarıyla sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Aralarındaki temel fark, aslında AB'nin başlattığı ilk projenin tarihi Büyük İpek Yolu'nu restore etmeyi ve nihayetinde bu ülkelerin ekonomilerini AB'ye bağlamayı, Çin'in başlattığı ikinci projenin ise Çin hegemonyasında ilgili ülkeler arasında ticari ve ekonomik ilişkiler kurmayı amaçlamasıdır. Aynı zamanda, ilk proje öncelikle ulaşımla ilgiliyken, ikinci proje daha çok boyutludur, ticaret ve çeşitli ekonomi alanını içermektedir (Ismailov, Papava 2018). Bu sebepten de OBOR, kapsayacağı ülkeler için daha fazla fayda vadetmektedir, fakat Çin'in hegemonik rolü katılımcı ülkelerde çeşitli egemenlik kaygıları da uyandırmaktadır.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri "Projenin gerçekleşmesinin Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasına dahil olan Azerbaycan üzerinde nüfuzuna etkisi nasıl

olur?" şeklinde olmuştur. Şu anki durumda bunun mümkün olmayacağı fikrini savunan 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Bunun ancak Rusya'nın demokratikleşmesi halinde gerçekleşebileceğini, mevcut itibarının etkilenebileceğini belirtmiştir. İç bölünmeler, artan yerelleşme girişimleri ve iç bağımsızlık taleplerinin Rusya'nın Güney Kafkasya'daki mevcut etkisini sürdürmesini engelleyebileceğini vurgulamıştır. Bu iki ihtimalin Çin etkisinin artmasında ciddi bir rol oynayabileceğini ileri sürmüştür.

Azerbaycan'da Çin nüfuzunun artmasının Tek Kuşak Tek Yol'un ne derecede gerçekleştirile bilineceğine bağlı olduğunu iddia eden 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin OBOR'u tam olarak hayata geçirebilirse, Rusya'nın, ABD'nin ve Türkiye'nin Azerbaycan'daki itibarını zedeleyebileceğini, yumuşak güç yoluyla kendisine olan sempatiyi artırarak, insanlar arasında Çin'in yüksek itibarını sağlayabileceğini belirtmiştir. Ancak esas sorunun Çin'in bu projeyi tam olarak uygulayıp uygulayamayacağı, devletlerin Çin liderliğindeki entegrasyona ne ölçüde izin vereceği olduğunu vurgulamıştır. Rusya'nın kendisinin de bir şekilde Çin'e çeşitli yönlerden kendi kırmızı çizgileri olduğunu bildirdiğini, Kafkasya'da birçok etkili aktörün olması sebebinden Çin'in yakın çevresinde etkisini artırmasının Kafkasya'dan daha kolay olacağını öne sürmüştür. Ancak Çin-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin sürdürülebilir gelişiminin Rusya'nın itibarına bir ölçüde zarar verebileceğini, çünkü bu devam ederse ülkeye daha fazla Çinli firma geleceğini, Çin kültür merkezleri ve okulları açılacağını, bütün bunların da insanların Çin'e karşı tutumlarında olumlu bir değişikliğe yol açabileceğini belirtmiştir.

Çin, Güney Kafkasya ile hiçbir zaman AB, ABD ve Rusya gibi geleneksel ortaklarıyla olduğu gibi aynı yoğunluk ve işbirliği düzeyine ulaşmadı. Tarihsel olarak, Çin ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler olumluydu, ancak Azerbaycan, ortaklığı uzun süreli veya stratejik olarak görmedi. Coğrafi uzaklık ve büyük Çin yatırımlarının yokluğu, ilişkiyi ilerletmek için çok az şey olduğu anlamına geliyordu. Bununla birlikte, Çin'in hidrokarbon kaynaklarına artan ilgisi ve ayrıca Azerbaycan üzerinden ticaret ve nüfuzunu genişletmek için ulaşım yollarının potansiyeli, devasa ekonomik kaynakları ile bölgeye sürekli olarak girmesine neden oldu. Azerbaycan için bugün Çin, altyapı projelerine çok ihtiyaç duyulan fonları yatırabilen ve Rusya'nın artan etkisini dengeleyebilen yeni süper güçtür (A. Valiyev 2019). Bu da Çin'in bir noktada Rusya'nın Azerbaycan'daki nüfuzunu sekteye uğratabileceğine olanak sağlamaktadır.

Azerbaycan'da ÇHC nüfuzunun bir şekilde Rus etkisini etkilemeyeceğini düşünen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Çin ve Rusya arasında Orta Asya'da çatışma olmazsa, Azerbaycan'da da çatışma olmayacağını belirtmiştir. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki stratejik ortağının Ermenistan olduğunu, dolayısıyla Ermenistan ile ilişkilerde

kıskançlık yoksa Azerbaycan ile de olmayacağını vurgulamıştır. Çin'in bir ülkeyle ekonomik ilişkileri tercih ederken, ülkenin kiminle yakın ekonomik bağları olduğuna önem vermediğini, bu nedenle, Azerbaycan'da da herhangi bir sorunun ortaya çıkmayacağını ileri sürmüştür.

Azerbaycan'da Çin etkisinin Rusya'nınkini üsteleyebileceğine ihtimal veren 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Rusya'nın bölge ve bileşeni içindeki ülkeler üzerinde etkisinin yadsınamaz bir gerçek olduğunu, bu nedenle, Rusya'nın ülkelerde devam eden süreçleri izleme/kontrol etme konusunda özel bir çıkarı olduğunu ve Azerbaycan'ın da bu konuda bir istisna olmadığını belirtmiştir. Azerbaycan-Çin ilişkilerinin gelişmesinin de Rusya'nın dikkatinden kaçmadığını, Azerbaycan'ın Çin ile işbirliğini ve ortaklığını genişleterek kalkınma potansiyelini koruduğunu, yabancı yatırımlardan faydalanabildiğini ve yeni uygulanabilir bağlantılar kurabildiğini vurgulamıştır. Tüm bu gerçeklerin, Azerbaycan'ın Çin ve ilgili taraflarla ilişkilerini genişletmesiyle Rusya'nın etkisini ve politikalarını zayıflatabileceğini öne sürmüştür.

OBOR ile Rus entegrasyon projesi karşılaştırıldığında, Çin'in AEB'nin bölgeye yönelik siyasi duruşunu tehdit edebileceği görülüyor. Çin dış politikası, Rusya'da olduğu gibi Sovyet sonrası Avrasya devletleri üzerinde siyasi ve ekonomik güç/kontrol uygulama gibi kısa vadeli bir gündeme sahip değildir. Uzun vadede ise, Çin'in programı, ülkelerin siyasi ve ekonomik destek amacıyla Pekin'e yaklaşmaları için araçlar sağlayabilir. Şu anda Azerbaycan-Rus ilişkileri herhangi bir olumsuz konu veya olaydan etkilenmiyor, ancak Moskova'nın Azerbaycan'ı AEB'ye katılmaya zorlamasına rağmen Bakü bu kararı erteleyebildi (A. Valiyev 2019). Azerbaycan'ın bu adımı, Çin başta olmakla diğer aktörlerle yakın neoliberal karşılıklı bağımlılık ilişkisine Rusya ile ilişkilerden daha çok ilgi gösterdiğini göz önüne seriyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "44 günlük 2. Karabağ Savaşı sonrası varılan üçtaraflı anlaşma kapsamında Nahçivan ile Azerbaycan'ın batı bölgesi arasında kara bağlantısının temin edilmesi Tek Kuşak Tek Yol projesine hangi düzeyde katkı sağlayabilir?" şeklindeydi. Bu bağlantının Rusya'nın çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini savunan 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Rusya ile Çin arasında iletişim ve lojistik konusunda bir anlaşma olduğunu, Çin'in doğudan batıya uzanan bir ağ oluşturmaya çalıştığını, Rusya'nın ise kuzeyden güneye, güneybatıdan güneydoğuya giden yolları kontrol etmeye çalıştığını belirtmiştir. Nahçivan'a açılan koridorun da Rusya'nın kontrolünde olacağını, Rusya'nın en az beş yıl güvenlikten sorumlu olacağını, bu nedenle de savaş sonrası dönemde Karabağ'da yaratılan fırsatlardan yararlanma avantajını elinde tuttuğunu vurgulamıştır. Bu koridorun ulaşım ağlarının çeşitlenmesi açısından özel bir rol oynayacağını,

ancak kuzey ile güney arasındaki entegrasyona hizmet edeceği sebebinden Tek Kuşak Tek Yol projesine özel bir destek olmayacağını ileri sürmüştür.

Nahçivan'a açılan koridorun alternatif bir güzergah olarak hizmet edebileceğini, fakat Rusya kontrolünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çeşitlendirme açısından oldukça faydalı olması ve Türkiye'ye daha kısa yoldan ulaşım sağlayacağı nedeniyle, bunun kesinlikle büyük bir katkı olacağını belirtmiştir. İletişim hatlarının açılmasının bölgede barış ve güvenliğin sağlanması açısından da büyük önem taşıdığını ve bunun OBOR'a da büyük katkısı olacağını vurgulamıştır. Ama bu yolun ne zaman açılacağıyla ilgili belirsizlik ve Rusya'nın orada güvenliği sağlayacak taraf olmasının endişeler doğurduğunu, dolayısıyla gelecekte Rusya-Çin veya Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde bir sorun olursa, bu koridor üzerinden ulaşımın tehlikeli olabileceğini de öne sürmüştür.

Mehri koridorunun Tek Kuşak Tek Yol açısından da elverişli olabileceğini savunan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Rusya'nın Mehri demiryolunun açılmasına büyük ilgisi olduğunu, bu ilginin, Rusya'nın Orta Doğu'daki projeleriyle doğrudan temas kurma arzusundan kaynaklandığını belirtmiştir. Aynı amaçla Çin'in de Orta Doğu'ya ek erişim elde edebileceğini, Çinli şirketlerin Orta Doğu'da daha aktif olabileceğini, dolayısıyla Çin'in de bu koridoru İran'ın kuzey bölgelerine ve Orta Doğu'ya erişmek için kullanabileceğini vurgulamıştır.

Çin'in Mehri koridorunu aktif şekilde kullanabileceğini düşünen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Ekonomik açıdan bakıldığında, bu güzergahın oluşturulmasının, ülkeyi ana ulaşım merkezlerinden biri haline getirmesi nedeniyle Azerbaycan için çok önemli olduğunu ve Azerbaycan'ın Batı-Doğu ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarının oluşumuyla da yakından ilgilendiğini belirtmiştir. Bu koridor sayesinde yeni kurulacak rotanın BRI'ye de dahil edilebileceğini, böylece BRI aracılığıyla oluşturulan bağlantıların geliştirilebileceğini vurgulamıştır.

Bugünlerde Çin, dünya pazarında önemli bir ekonomik aktör haline geliyor ve Azerbaycan şüphesiz Çin'in küresel projeleri için değerini temsil ediyor, çünkü Azerbaycan demiryolları, limanlar, havaalanları ve kara yollarından oluşan modern bir ulaşım ağı yarattı. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu 2017 yılında inşa edildi ve Azerbaycan'ı Orta Asya ve Çin'den Avrupa'ya bağlayan bölgesel bir ulaşım koridorunu tamamlamayı amaçlıyor. Kısa vadede bu hat, yılda 6,5 milyon ton kargo taşımacılığını içeriyor. Uzun vadeli hedef ise kargo hacmini 17 milyon tona çıkarmak. Alat Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'nın bir parçası olarak oluşturulan

Alat Serbest Ekonomik Bölgesi, yılda 15 milyon tondan 25 milyon tona kadar mal taşınmasına olanak sağlayacak (President.az 2019a). Tüm bu projeler, jeo-ekonomik ve istikrarlı siyasi ortam, ülkenin canlılığını artırmaya ve Çin-Avrupa ticaret yolu üzerinde bir ulaşım merkezi haline gelmesine yardımcı oldu. Ulaştırma merkezinin oluşturulması, Azerbaycan'ın Doğu-Batı ve Kuzey-Güney uluslararası lojistik koridorlarında önemli bir geçiş düğümü olmasını sağlayacaktır (Mammadova, Hasanli 2020). Nahçivan'a açılacak koridor da, Azerbaycan'ın Çin'le ilişkilerde de önemli rol oynayan ulaşım ve lojistik alanındaki gücüne ek katkı sağlayacaktır.

Özetleyecek olursak, ÇHC'nin, Güney Kafkasya'nın Rus etkisi altında olduğunu anladığı, dolayısıyla buraya doğrudan müdahale etmek istemediği, ama Azerbaycan'ın da bütçe gelirlerini çeşitlendirmek için Çin finans kurumlarıyla işbirliğini genişletmeye meyilli olacağı, ancak bunun Rusya'nın ekonomik çıkarlarını ayaklar altına alarak olmayacağı, Çin ve Rusya'nın çıkarlarının Azerbaycan'da çakışmayacağı ve Çin öncülüğünde bölgesel yapılanmanın bir noktada Avrupa ve Rusya'nın etkisiyle ortaya çıkan bağlantıların yerini alabilme ihtimalinin düşük olduğu belli olmuştur. Ayrıca, Çin-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinin sürdürülebilir gelişiminin Rusya'nın itibarına bir ölçüde zarar verebileceği, etkisini ve politikalarını zayıflatabileceği düşünülse de, şu anki durumda bunun mümkün olmayacağı ortaya çıkmıştır. Son olarak, Nahçivan'a açılacak koridorun Kuzey-Güney koridorunun bir parçası olması nedeniyle, Tek Kuşak Tek Yol projesine özel bir destek olmayacağı fikri öne sürülse de, genel olarak, çeşitlendirme açısından oldukça faydalı olması, Türkiye'ye daha kısa yoldan ulaşım sağlayacağı, Çin'in İran'ın kuzey bölgelerine ve Orta Doğu'ya erişmek için kullanabileceği sebebinden, bunun kesinlikle büyük bir katkı olacağı, bu koridor sayesinde yeni kurulacak rotanın OBOR'a dahil edilebileceği, böylece OBOR aracılığıyla oluşturulan bağlantıların geliştirilebileceği anlaşılmıştır.

4.3. Güvenlik, ideolojik ve toplumsal etkenlerin Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Çin-Azerbaycan ilişkilerindeki rolü

Pekin, Güney Kafkasya'daki ihtilaf çözüm sürecine dahil olmak konusunda açıkça isteksizdir. Belki de Rusya'nın bölgedeki etkisini göz önünde bulundurarak Çin, Abhazya ve Güney Osetya'daki ve en önemlisi Bakü için Karabağ'daki sözde "donmuş çatışmalar" konusunda "dengeli bir politika" izliyor. 1993 yılında, Dağlık Karabağ Savaşı'nın ortasında, Çin defalarca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Ermeni birliklerinin Karabağ'ı çevreleyen işgal altındaki Azerbaycan topraklarından çekilmesini talep eden kararları lehinde oy kullandı. Ancak Çin, Mart 2008'de yapılan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü

yeniden teyit eden ve Ermenistan'a tüm güçlerini işgal altındaki bölgelerden çekmeye çağıran bir Genel Kurul oylamasında diğer 99 BM üyesiyle birlikte açıkça çekimser kaldı (Shahbazov 2017). Bu da, Çin'in güvenlik konusunda Güney Kafkasya ülkelerine yaklaşımının karışık olduğu ve belli bir hedefinin olmadığı anlamına geliyor.

Azerbaycanlı araştırmacı ve uzmanların Tek Kuşak Tek Yol projesine yaklaşımlarını anlamak için çeşitli STK, araştırma merkezleri temsilcileri, akademisyenler vd. ile yaptığımız mülakatlarda sorduğumuz bir diğer soru "Tek Kuşak Tek Yol projesinin gerçekleşmesinin Çin, Merkezi Asya ve Güney Kafkasya devletlerinin oluşturduğu bölgede güvenliğin sağlanmasına etkisi nasıl olur?" şeklinde olmuştur. Bu anlamda ÇHC'nin büyük etkiye sahip olmayacağı fikrini savunan 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Çin'in bölgedeki güvenlik sorunlarının çözümünde özel bir rol oynayacağını düşünmediğini ve bu konuda Çin'in etkisinin sınırlı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Çin'in bölgeye gelişinin güvenlik açısından büyük değişikliklere yol açmayacağını vurgulamıştır.

Rusya'nın Dağlık Karabağ'da barış gücü bulundurması ve ülkedeki Lezgi azınlığını potansiyel olarak kaldırabileceği Azerbaycan, Güney Kafkasya'nın AB-Çin ticareti için bir kanal haline gelmesiyle güvenlik durumunun da iyileşeceğini beklemektedir. Ek olarak, Rusya'nın Kuzey Kafkasya ekonomisini geliştirme konusundaki kalıcı yetersizliği, özellikle Moskova Azerbaycan'dan yatırım çekmeye çalışırken, Bakü'yü daha cüretkar dış politika manevraları kabul etmeye zorlayacaktır (Ajeganov 2017). Bu anlamda Tek Kuşak Tek Yol bağlamında ÇHC ile karşılıklı ilişkiler, Azerbaycan'ın güvenlik konularında bölgedeki konumunu ve gücünü pekiştirebilir.

Çin'in güvenlik meselelerini etkileyebileceğini, fakat bunun OBOR'un ne derecede hayata geçirileceğine bağımlı olduğunu düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Herhangi bir entegrasyon projesinin, güvenlik ve barışın sağlanmasına önem vermeden gerçekleştirilemeyeceğini, entegrasyonun, uluslar arasındaki ekonomik ve kültürel bağların genişletilmesini, barış ve güvenliği öngördüğünü belirtmiştir. Tek Kuşak Tek Yol ile ilgili en önemli meselenin, Çin'in bunu ne ölçüde yapacağı, bu projenin devletleri ne kadar entegre edebileceği ve ne kadar ilgi çekebileceği olduğunu, ama her halükarda entegrasyon projesinin barış ve güvenliğe büyük bir katkı olacağını vurgulamıştır. OBOR projesinin ileride kurumsallaşabileceği ihtimalinin de bu bağlamda önemli olduğunu, OBOR'un kurumsallaşmasının, yürütme organlarına, sekreterliğine ve hatta kendi parlamentosuna sahip olmasına neden olabileceğini, bu bağlamda, kurumsallaşmanın, Çin'in OBOR içindeki çıkarlarını güvence altına almada önemli bir rol oynayabileceğini ileri sürmüştür. Entegrasyon sürecinin esas olarak ekonomik çıkarları içermesine rağmen, yayılma etkisi nedeniyle güvenlik

konularını da kesinlikle etkileyebileceğini, ancak OBOR'un bir entegrasyon projesi olarak ne kadar ileri gidebileceğinin bu konuda belirleyici olacağını belirtmiştir.

Tek Kuşak Tek Yol girişimi, ulaşım sektöründe yeni fırsatlar açarken, aynı zamanda ticareti, turizmi, halklar arasındaki temasları teşvik etmekte ve Avrasya bölgesinde istikrar, güvenlik ve barışın geliştirilmesine hizmet etmektedir (Jamalov 2019). Böylece ÇHC'nin, güvenlik açısından da belirli etkilerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Güvenlik meselelerine Çin'in özel bir ilgisinin olmadığına dikkat çeken 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Ekonominin her zaman güvenlikle ilgili olduğunu, "kervan geçmeyen yerden ordu geçeceğini", bu nedenle, bu transit kuşakların ve trenlerin geçtiği yerlerden ordunun geçme olasılığının çok daha düşük olduğunu belirtmiştir. Fakat bu anlamda Çin'in taahhüt vermemeye çalıştığını, güvenlik konusunda herhangi bir sorumluluk almayacağını, Azerbaycan güvenliği garanti ediyorsa, bunun Çin için yeterli olduğunu vurgulamıştır. Ama yine de Çin'deki bu tür ekonomik projelerin her halükarda bölgesel güvenlik ortamı üzerinde olumlu bir etkisi olacağını ve bundan sonraki projelerin Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki güvenlik sorunlarının çözümüne de katkı sağlayabileceğini öne sürmüştür.

ÇHC-Azerbaycan ilişkilerinde Çin'in potansiyel bir barış sağlayıcısı olarak sunulduğu Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili bir bağlantı da muhtemelen var. Çin, toprak bütünlüğü ile ilgili konularda BM yasasını çerçeve olarak kullandığını açıkladı. Çin'in Tayvan ile ilgili çıkarları, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ile ilgili çıkarları için konuşabileceği anlamına gelebilir (Gils 2019). Bu, 44 günlük 2. Karabağ Savaşı'ndaki zaferin ardından uluslararası arenada hukuki konumunu da güçlendirmek isteyen Azerbaycan hükümeti için ek avantaj olarak değerlendirilebilir.

Güvenlikle ilgili meselelerin Tek Kuşak Tek Yol'un ilerleyeşindeki önemine değinen 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. BRI'nin, esas olarak belirli ülkelere özgü yerel faktörlerle ilgili güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya olduğunu, bu nedenle, Çin'in belirli zorluklardan kaçınmak için bölge ülkelerinin çıkarlarına dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Çin'in, ilgili ülkelerdeki siyasi çalkantılarla karşı karşıya kalırken, tarafları bir araya getirmede yapıcı bir rol oynamalı, bölgesel istikrarı barışçıl bir şekilde çözmeli ve desteklemeli olduğunu vurgulamıştır. Bu gerçekleri göz önünde bulundurarak, karşılıklı işbirliği ve adil şartlar/koşullar temelinde, güvenli olmayan bir ortam olasılığının en aza indirilebileceğini ileri sürmüştür.

Azerbaycan, "bölgesel güvenlik ve istikrarı teşvik etmek, enerji güvenliğini sağlamak, ekonomik ve siyasi reformları teşvik etmek için ÇHC ile ilişkilerde yeni yollar" arıyor (Karimov, Fei 2013: 35-36). Bu yaklaşım, Çin ile karşılıklı işbirliğinin Güney Kafkasya'da güvenlik teminine de katkı sağlamasıyla ilgili istekliliği temsil ediyor.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz sorulardan biri de "Tek Kuşak Tek Yol projesinin ticari ve ekonomik hedeflerinin yanısıra ideolojik amaçları var mı, eğer varsa bu ne derecededir ve bu amaçlar karşılıklı ilişkilerin gelişimini herhangi bir şekilde etkileyebilir mi?" şeklinde idi. Kesinlikle OBOR'un ideolojik yanının da olduğunu savunan 1. mülakat yaptığımız kişinin yanıtını şöyle açıklayabiliriz. ÇHC'nin ideolojik hedeflerinin de olduğunu, bu proje kapsamında çalışacak tüm boru hatlarının eninde sonunda birbirine bağlanacağını, Çin'in bir çember oluşturuyor gibi göründüğünü ve bu çember içindeki ülkelerin Çin'in sahip olduğu altyapıyı kullanmak zorunda kalacağını belirtmiştir. Çin ekonomisinin hızlı büyümesi ve gelişmesinin, hem bu çembere hem de çeşitli Avrupa ülkelerinin ekonomilerine girmesine izin vereceğini, pazarlara erişim ve uluslararası gönderilerin kontrolünün, stratejik ve ideolojik amaçlara hizmet edeceğini vurgulamıştır. Çin'in yaklaşımları ve hedeflerinin uzun vadeli olduğunu, tüm bu amaç ve maksatların gelecek dönemlere hazırlık olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüştür.

Çin'in ideolojik amaçlarının kültürel ilişkiler alanında daha çok öne çıktığını düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in OBOR'a olan ideolojik ilgisinin daha çok kültürel bir perspektiften ölçülmeli olduğunu, Çin'in, ekonomik hegemonya elde etmek istediği ülkelerde kültürel hegemonya da kurmak istediğini belirtmiştir. ÇHC'nin bunu farklı ülkelerde yapmaya çalıştığını, örneğin, büyük ölçekli ekonomik projelerin Asya ve Afrika ülkeleriyle kültürel bağları da genişlettiğini, bu ülkelerde Çin kültürünü ve değerlerini tanıtmak için çeşitli önlemler alındığını, bu konuda Çin üniversiteleri ile öğrenci değişim programlarına ağırlık verildiğini vurgulamıştır. Azerbaycan'da da Bakü Devlet Üniversitesi'nde bulunan Konfüçyüs Enstitüsünün kültürel değerlerin tanıtımı olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.

Konfüçyüs Enstitüsü'nde çeşitli tematik seminerler düzenleniyor: "Güvenlik alanında Azerbaycan-Çin işbirliği", "Haydar Aliyev - Azerbaycan-Çin stratejik ortaklığının kurucusu", "Azerbaycan-Çin: partiler arası diyalog" vb. Ayrıca, Konfüçyüs Enstitüsü'nün Azerbaycan ve Çin üniversiteleri ile etkileşimine ilişkin belgeler de imzalanıyor (Mokretsky 2018). Tüm bunlar, Çin'in Azerbaycan'da kültürel çerçevede ideolojik etkisini de oluşturmayı amaçladığını gösteriyor.

Tek Kuşak Tek Yol'da herhangi bir ideolojik unsur olmadığını söyleyen 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Çin'in sadece ideolojik meseleleri değil, dış politika meselelerini de bir kenara attığını, ideolojik amaçlarla hareket ederse, ABD ve diğerlerinin ona karşı daha sert bir tavır alacağını bildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bugün Çin'in faaliyetlerinde ideolojik bir unsur görmediğini, belki kendine tamamen güvendikten sonra bu yönde bir faaliyeti olacağını vurgulamıştır. Ancak Çin'in herhangi bir kapitalist Avrupa ülkesinden önemli ölçüde farklı olmadığını, dolayısıyla ideolojik bileşenli bir dış politika izleyeceğini düşünmediğini öne sürmüştür.

Hem Azerbaycan kamuoyu hem de siyaset kurumu, Çin'in coğrafi uzaklığı nedeniyle bölgede siyasi bir gündeme sahip olmadığını iddia ediyor. Çin projeleri bu nedenle tamamen ekonomik açıdan değerlendirilmektedir. Düşen petrol fiyatları ve ülkedeki daha az nakit rezervi ile Çin yatırımları kritik görünüyor. Ayrıca Çin, projeleri hızlı teslim eden ve uygulayan bir ülke olarak algılanıyor. Her ikisi de bürokratik engellerle kısıtlanan ABD ve AB'nin ve jeopolitiği ekonominin önüne koyan Rusya'nın aksine, Çin güvenilir ve duyarlı bir ortak olarak kabul ediliyor (A. Valiyev 2019). Bu anlamda Azerbaycan'ın, ideolojik nüfuz bağlamında Çin'den herhangi bir tehlike ya da tehdit beklemediği anlaşılıyor.

Çin-Azerbaycan ilişkilerinde ideolojik konuların da kendine ait yeri olduğunu savunan 4. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Azerbaycan'da 2011 yılında Konfüçyüs Enstitüsü'nün kurulmasının (Hajiyev 2011), Çin ve Azerbaycan eğitim bakanlıkları arasında işbirliği anlaşmasının imzalanmasının (Aliyev 2012) ve üniversiteler arası öğrenci değişim programlarının yumuşak gücün ve ideolojik hedeflerin tezahürü olduğunu belirtmiştir.

Mülakat yaptığımız kişilere sorduğumuz son soru ise "Çin'de Uygur türklerine karşı uygulanan politikalar, Azerbaycan'ın Tek Kuşak Tek Yol bağlamında Pekin'le ilişkilerine bazı düzenlemeler getirmesine neden olabilir mi?" olmuştur. ÇHC ve Azerbaycan benzer otoriter yapılarına dikkat çeken 1. mülakat yaptığımız kişinin soruya yanıtını şöyle açıklayabiliriz. Uygur sorununun Azerbaycan hükümetini ilgilendirmediğini, Çin'in Uygur karşıtı politikasının, insan haklarının ihlali ve kısıtlanması olduğunu, aynı sorunların Azerbaycan'da da var olduğunu ve Azerbaycan'ın benzer durumdaki ülkelere asla karşı çıkmadığını, tam tersine bu ülkelerin yanında olduğunu belirtmiştir. Bunun Azerbaycan dış politikasında açık bir yaklaşım olduğunu, dolayısıyla bu konunun, özellikle OBOR bünyesinde Azerbaycan ile Çin arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde rol oynamayacağını, Azerbaycan'ın da Çin'i eleştiren uluslararası kuruluşlarla (Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Freedom House) ilişkilerinin normal olmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle Azerbaycan'ın, Pekin ile ilişkilerinde asla Uygur

meselesini gündeme getirmeyeceğini ve buna dayalı herhangi bir karar almayacağını ileri sürmüştür.

Uygur meselesinin ÇHC'nin iç işlerine ait olduğunu düşünen 2. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şu şekilde özetleyebiliriz. Çin'in en sevmediği şeyin iç işlerine karışılması olduğunu, Azerbaycan'ın diğer devletlerden iç işlerine karışmamalarını talep ettiğini, bu yüzden kendisinin de başka ülkelerin iç işlerine karışmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, Uygur konusunda da Çin'in iç işlerine resmi olarak müdahale etmesinin olası olmadığını vurgulamıştır.

Çin, Azerbaycan hükümetinin uluslararası toplumun "iç meselelere" "müdahale etmemesi" gerektiği ve böylece Avrupa Birliği ile siyasi koşulluluk temelinde işleyen işbirliğine çekici bir alternatif sunması gerektiği konusundaki görüşlerini de paylaşmaktadır (Gils 2019). Bu yüzden Çin, Uygurlara yönelik baskı ve ayrımcılığına karşı Azerbaycan'dan hiçbir düzeyde herhangi protesto beklemiyor.

Azerbaycan'ın Uygur sorunuyla ilgili ABD öncülüğünde Türkiye ile birge bir faaliyet yürütebileceği fikrini savunan 3. mülakat yaptığımız kişinin cevabını şöyle anlatabiliriz. Uygur meselesinde Çin'e karşı ABD öncülüğünde küresel bir eylem olduğunu ve bu konunun hem Türkiye'yi hem de Azerbaycan'ı ilgilendirdiğini belirtmiştir. Bütün Türk devletlerinin Uygurlara bir medeniyet borcu olduğunu, bu nedenle Türkiye ve Azerbaycan'ın bu konuyu görmezden gelemeyeceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla ABD-Çin ilişkileri gerginleştikçe ve Uygur meselesi gündeme geldikçe Türkiye-Azerbaycan tandeminin Çin'e yönelik faaliyetinin kendisini gösterebileceğini öne sürmüştür.

Aliyev ile Çinli lider Xi Jinping'in 2015 yılında Pekin'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanan ortak deklarasyon, tarafların birbirlerinin sorunlarına ortak yaklaşımını da yansıtıyor. Bildirinin altıncı maddesinde "Taraflar, uluslararası düzeyde insan haklarının korunmasının tüm ülkelerin egemenliğine saygı ve içişlerine karışmama gibi sarsılmaz ilkelere dayanması gerektiğine inanmakta ve insan hakları konularında çifte standart ve bu konuların siyasallaştırılması ve insan haklarının korunması adı altında diğer devletlerin iç işlerine müdahale edilmesine karşı çıkmaktadır" (E-qanun 2015). Taraflar, birbirlerine karşı herhangi bir ittifak veya bloğa katılmamak, kendi topraklarında karşı tarafın güvenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar verecek örgüt ve grupların kurulmasını önlemek ve bu grupların kendi topraklarında faaliyetlerini yasaklamayı taahhüt ettiler. Bu yükümlülüğün daha çok Azerbaycan'ı ilgilendirdiğini belirtmek gerekir. Çin hükümeti, Uygur göçmen topluluğunun küresel faaliyetleri ve onun Çin karşıtı propagandası konusunda ciddi endişe duyuyor. Bu nedenle Çin hükümeti, diğer ülkelerden sadece Uygur örgütlerinin faaliyetlerini engellemesini

değil, aynı zamanda Uygur göçmenlerin sığınma talebini reddetmesini ve onları gözaltına alıp Çin'e iade etmesini şart koşuyor. Çin'i yasal veya yasadışı yollardan terk eden Türkçe konuşan hiçbir Uygur'un Azerbaycan'a gelmemesi tesadüf değildir. Ancak bu 2020 yılının Temmuz ayında Azerbaycan, Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'ndeki "terörizm ve ayrılıkçılığa karşı mücadeleyi" destekleyen BM'ye gönderdiği açıklamayı imzalamadı. Muhtemelen, Çin'i ikili formatlarda desteklemesine rağmen, Uygurların Azerbaycanlılarla tarihi ve kültürel bağları nedeniyle ya da Çin'i insan hakları konusunda eleştiren Batı'dan kendilerini soyutlamamak için Azerbaycan hükümeti bu konuda Çin'i aktif olarak destekleyen 46 ülke listesine girmemeyi tercih etti (Jafarli 2020). Elbette ki, belirli çıkarlar doğrultusunda atılan bu tür adımlar Azerbaycan'ın Uygur meselesine yaklaşımına herhangi bir değişiklik getireceği anlamına gelmiyor.

4. mülakat yaptığımız kişi, Çin'de Uygur türklerine karşı uygulanan politikalar ve Azerbaycan'ın bu konuda atabileceği adımlarla ilgili soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir.

Sonuç olarak, Çin'in bölgeye gelişi güvenlik açısından büyük değişikliklere yol açmasa da, OBOR'un bir entegrasyon projesi olarak ne kadar ileri gidebileceğinin bu konuda belirleyici olacağı, bu tür ekonomik projelerin her halükarda bölgesel güvenlik ortamı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve Tek Kuşak Tek Yol'un güvenli olmayan bir ortam olasılığını minimuma indirebileceği ortaya çıkmıştır. İlaveten, ÇHC'nin şu an için ideolojik bileşenli bir dış politika izleyeceğini düşünmeyenler olsa da, genellikle, OBOR'un stratejik ve ideolojik amaçlara da hizmet edeceği, Çin'in OBOR'a olan ideolojik ilgisinin daha çok kültürel bir perspektiften yansıdığı ve Çin-Azerbaycan ilişkilerinde ideolojik konuların kendine ait bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, Türkiye-Azerbaycan tandeminin Çin'e yönelik bir tür faaliyetinin olabileceği fikrini savunanlar olsa da, genel olarak, Azerbaycan'ın, kendi otoriter devlet yapısı ve bu meseleyi Çin'in iç işi olarak değerlendirmesi sebebinden, Pekin ile ilişkilerinde Uygur meselesini gündeme getirmeyeceği ve buna dayalı herhangi bir karar almayacağı, hatta bu konu hakkında çekingenlik sebebinden bazılarının düşüncelerini bile dile getirmediği belli olmuştur.

SONUÇ

1970'lerin sonlarında ortaya çıkan neoliberalizm, devletlerin ekonomiye müdahelesinin en aza indirgenmesini hedefliyordu. Liberalizasyon politikalarının esas hedefleri ülke ekonomilerinin daha çok iç içe geçmiş olması ve küresel ekonomi çatısı altında karşılıklı bağımlılığın teminiydi. Ancak farklı özgeçmişe sahip olan devletlerin bu yeni ekonomi kurallarını aynı seviyede benimsemesi beklenemezdi. Farklı devletlerde kapitalist sınıf ve devlet arasındaki sınırın farklı olması ortaya tahmin edilemeyen sonuçlar çıkarabilirdi. Devlet ve kapitalist sınıfın iç içe olduğu ülkelerde bu koşulların temini daha zordu. Böylece, pratikte ortaya çıkan gerçekliklerle birge neoliberalizmin teorik temeldeki radikal doğası daha esnek hale gelmiş ve kendini farklı koşullara ve durumlara adapte etmiştir. Neoliberalizm, pratikte farklı koşullarda uygulandıkça devlet ve piyasa arasındaki ilişkilerin doğasını kendinde benimsemiş ve farklı uygulamalarla bu ikisini birbirine bağımlı hale getirmeyi hedeflemeye başlamıştır.

Çin'in 1970'lerin sonundaki ekonomik krizden çıkış dönemi, toparlanma ve yeniden kurma için farklı fikirlerin ve yaklaşımların ortaya atılması ve bu yaklaşımlar arasındaki mücadele ile karakterize edilebilir. Çin, bu kriz döneminden ekonomik restorasyon dönemine geçişin en makul yolu olarak neoliberal teori ve uygulamaları benimsemiş ve devreye sokmuştur. Fakat neoliberal teorinin pratikte, farklı koşullarda farklı sonuçlara yol açması Çin örneğinde kendini bariz biçimde göstermiştir. ÇHC'nin kendi koşullarını görmezden gelerek ekonomide neoliberalizmin teoride talep ettiği koşulları birebir yerine getirmeye çalışması bazı sorunlar ve onlardan doğan memnuniyetsizliğe sebep oldu. Böyle olunca reformcular, artık sadece neoliberal politikalar uygulayarak olumlu sonuçlar alınamayacağını anladılar ve alternatif yaklaşımları da göz önünde bulundurarak karma ekonomi politikası yolunu seçtiler. Bu karmaşık doğalı ekonomi politikası ÇHC'nin ekonomik güç olarak yükselişinin temelini oluşturdu. Sosyalist ülkelerden göç etmiş uzmanların neoliberal politikaların sosyalist ekonomilere nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili olan deneyimleri ve bilgileri, Çin'in sürdürülebilir ekonomi politikalarını oluşturmasında önemli rol oynadı. Çin artık neoliberal uygulamalarla birlikte ekonominin bazı alanları üzerinde merkezi devlet kontrolünü de pekiştirerek kendine özgü ekonomik kalkınma modeli doğrultusunda ilerledi. Çin'in neoliberalizmin ve sosyalizmin farklı bileşenlerini kendine has biçimde birleştirerek oluşturduğu ekonomi modeli, siyasi ve akademik çevrelerde sosyalist neoliberalizm olarak anılmaya başladı. Sosyalist neoliberalizm sayesinde Çin, kendi ekonomik kalkınması için en sağlıklı yolu seçmiş oldu. Bu politika sayesinde sosyalist uygulamaların sorunlarını neoliberal

politikalarla, neoliberal uygulamaların sorunlarını da sosyalist politikalar ile çözerek kendi içinde bir tür politikalar arası "karşılıklı bağımlılık" durumu oluşturdu. Neoliberal elementlerin sosyalist ekonomi politikalarına entegre edilmesi ile birlikte Çin ekonomik krizden çıkarak yeniden toparlanma sürecine adım atmış oldu. Bu tür karma ekonomi politikası Çin'in hem iç ekonomik ve siyasal istikrarını korumayı sağlamış hem de küresel piyasalara entegrasyonunu sağlamıştır. Çin'in gelecekte de hem iç ekonomik meselelerde hem de dış entegrasyon süreçlerinde sosyalist neoliberalizm politikasını izleyeceği tahmin edilebilir.

Ticaret ve onun ortadan kaldırılmasının neden olacabileceği zararlar devletleri birbirinden karşılıklı biçimde bağımlı duruma sokmaktadır. Böylece karşılıklı bağımlılık, devletler arasındaki ilişkileri sıkılaştırmakla birlikte onlar arasında sert gücün kullanılmadığı bir rekabet durumunu da ortaya çıkarıyor. Ekonomik çıkarlar ve bu çıkarların temin edildiği süreçte elde edilen getiriler, güç bazlı devlet çıkarlarından daha az önemli değildir. Daha çok pazarlık gücüne sahip aktörler diğerleri karşısında daha avantajlı pozisyonda olsa da, bu diğer aktörlerin ilişkilerden hiç bir getiri elde edemeyeceği anlamına da gelmez.

Çin de dış ticari ilişkileri ile hem kendini farklı aktörlerle karşılıklı bağımlılık pozisyonuna getirmiş hem de dış ve iç politik ekonomi konuları arasında bir tür bağımlılık oluşturmuştur. Ayrıca, neoliberal kurumsalcılık da ÇHC'nin dış ekonomi politikalarını belirlemesinde önemli role sahip olmuştur. Reformlarla birlikte Çin, kendi gücünün ve kapasitesinin farkında olarak bölgesel kurumsalcılıkta rolünü arttırmasının önemini anlamıştır. Teknolojik gelişmeleri de takip ederek Çin, hem küresel piyasaların yeni koşullarına ayak uydurmuş oluyor, hem de küresel ekonomi devi olma yolunda kararlı bir şekilde ilerliyor. Böylece Çin, neoliberal karşılıklı bağımlılık ilkelerini sadakatle uyguluyor ve bu ilkelerin kullanımından elde ettiği getirileri ekonomik kalkınmasının pekiştirilmesi doğrultusunda değerlendirmektedir.

Ticaret tercihleri sadece ekonomik çıkarlar doğrultusunda değil, hem de siyasi ilişkiler ve ülkeler arasındaki politik atmosferin karakteri doğrultusunda şekillendirilir. Siyasi ilişkilerin oluşturduğu tehlikeler ülkelerin ticari ilişkilerile ilgili kararalma süreçlerini etkileyebilir ve bu kararlarda toplumun o ülkeye karşı yaklaşımı da göz ardı edilemez.

Erken 1980'lerde küresel ekonomiye entegrasyon yolunun seçilmesi ÇHC'nin ilerleyen dönemlerde önemli ekonomik güçlerden biri pozisyonuna yükselmesinde temel rol oynadı. Çin, ekonomisini kalkındırmanın esas aracı olarak ticareti teşvik eden politikaların uygulanmasını gördü. Bu tür politikalar zaman zaman dış dünyada eleştirilerle karşılansa da ÇHC'nin ekonomik güç olarak yükselişinin önünü açtı. Çin, tüm ekonomik kalkınma

göstergelerini ticaret ve ekonomik liberalizasyon politikalarına borçludur. Ancak Çin, ticari ilişkilerin arttırılması sonucu her ne kadar fazla getiriler elde ettiyse, zaman zaman bu ticari liberalizasyondan kaynaklanan baskılarla da karşı karşıya kaldı. Ayrıca, DTÖ karşısındaki taahhütlerini yerine getirmesinin en önemli sebebi de ticari ilişkileri ülkenin küresel piyasada güçlü aktör konumuna gelmesinde önemli etken olarak değerlendirmesidir. Çeşitli ülkelerle imzaladığı STA'larla birlikte ÇHC, ticari ilişkilerden elde ettiği getirileri maksimize etmeyi hedeflemektedir. Çin, ticari ilişkiler kurduğu devletlerle karşılıklı bağımlılık durumu oluşturduğu için o devletlerin de bu ilişkilerden farklı seviyelerde kazanç elde etmesini sağlıyor.

Çin, Tek Kuşak Tek Yol ile birlikte küresel ekonomide yeni hedeflerini oluşturuyor ve bu hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda bu projeyi sürdürüyor. Ayrıca, OBOR ile farklı bölgelerdeki farklı ülkeleri aynı çatı altında toplayarak yeni bir küreselleşme modeli oluşturmaya çalışıyor. Bu girişim sayesinde Çin, stratejik ekonomik kalkınma hedeflerini yerine getirecek ve aynı zamanda işbirliğine dahil olan diğer ülkelerin de kalkınmasına kendi katkısını sağlayacak. ÇHC, dış ekonomik diplomasi yardımıyla projeye destek veren ve dahil olmaya çalışan devletlerin sayısını maksimize etmeye çalışıyor. Çin projenin kapsayıcılığını sadece coğrafi anlamda değil, hem de işbirliği alanları konusunda da arttırmayı hedeflemektedir. Çin, Tek Kuşak Tek Yol'u gerçekleştirebilmek için tüm finansal kapasitesini ve kurumlarını seferber etmiştir. Bu da projenin Çin için ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir. Çin, OBOR'la ilgili hedeflerini gerçekleştirerek farklı ülkeler arasındaki ticari ve mali ilişkileri pekiştirip bundan kendisi için de belirli getiriler sağlamayı amaçlıyor. OBOR, ÇHC'yi diğer küresel güçlerle rekabette daha avantajlı bir pozisyona getirecektir. Batı ile küresel ekonomik rekabette pazarlık güçlerini arttıracaktır. İlaveten, hem ulusal hem de ulusötesi aktörlerle yapılan görüşmeler ve anlaşmalar, OBOR'un neoliberal dış politika aracı olarak kullanımını da sergilemektedir. Girişim, kıtalar arası seviyede üst düzey işbirliğini hedefleyerek yeni bir hegemonyacılık girişimini de ortaya koyuyor. Sonuç olarak Tek Kuşak Tek Yol, çeşitli bölgelerden çeşitli ülkeleri birbirine karşılıklı bağımlı biçimde aynı çatı altında toplayan, Çin liderliğinde yeni bir entegrasyon projesidir ve ÇHC, bunu neoliberal dış politika kapsamında teşvik etmektedir.

Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da, OBOR hakkındaki belirsizlikler ve sadece ekonomik değil, güçlü siyasi/jeopolitik bileşenleri de olması sebebinden kafalarda bir takım sorular var. Fakat genel olarak, Tek Kuşak Tek Yol girişimine, bu ülkelerin ekonomik kalkınması için sağlayabileceği fırsatlar, şu ana kadar gerçekleştirilmiş projelerin kapsamı, ülkeler arasında neoliberal karşılıklı bağımlı ilişkiler yaratacağı, küresel sürdürülebilirlik

gündeminin önemli bir parçası olması, entegrasyon, ekonomik işbirliği, barış ve istikrar koşullarını sağlayabileceği açısından olumlu yaklaşım sergileniyor.

Çin ile Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasında politik ve ekonomik ilişkilerin istikrarlı olduğu, ticaret, yatırım ve altyapı açısından işbirliğine dayalı bir itibarın var olduğu ortaya çıkmıştır. ÇHC'nin Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da eğitim/araştırma, tarım, teknoloji, lojistik, turizm, yenilenebilir enerji, tekstil, BİT, karayolu altyapısı, ağır mühendislik ve petrol üretimi gibi alanlara tüm taraflar için faydalı yatırımlar yapabileceği anlaşılmıştır. Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da Çin'le ilişkilerde, yolsuzluk ve yönetim sorunları, tekeller, piyasaya erişim engelleri gibi sorunlar olsa da, fakat bu sorunların uzun vadede ilişkiler etkileme potansiyeline sahip olmadığı belli olmuştur. Ayrıca, Çin ile Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasında tek taraflı sömürüden ziyade müzakereye dayalı bir ilişki olduğu, Çin'in Afrika ve Asya'daki az gelişmiş ülkelerle ilişkilerde öne çıkan modern sömürgecilikten farklı dış siyaset benimsediği, bu ülkelerin Çin'e artan bağımlılığından şu an için bahsedelimeyeceği ortaya çıkmıştır.

Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın ÇHC liderliğinde bir bölgesel yapılanmanı dış siyasette alternatif olarak görmediği, çok vektörlü dış politika izlediği, Çin'in de bu ülkeleri dünyadan kesecek kapalı bir yapı geliştirmekle ilgilenmediği anlaşılmıştır. İlaveten, OBOR ile AEB ya da ŞİÖ arasında farklı özellikler sebebinden özel ve simbiyotik bir ilişki olmayacağı belli olmuştur. Ayrıca, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın dış ilişkilerindeki denge politikası ve Çin'in yetersiz yumuşak güç kullanımı nedeniyle, Çin nüfuzunun bu ülkelerdeki mevcut Rusya nüfuzunu fazla etkilemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Tek Kuşak Tek Yol'un uygulanmasının, genel olarak, Orta Asya ve Güney Kafkasya'da jeopolitik, jeoekonomik ve güvenlik durumunu tamamen değiştirmeyeceği, ama OBOR'un bir entegrasyon girişimi olarak ne kadar ileri gidebileceğinin bu konuda belirleyici olacağı anlaşılmıştır. İlave olarak, Çin'in OBOR'a olan ideolojik ilgisinin daha çok kültürel bir perspektiften yansıdığı düşünülse de, genellikle, OBOR'da şu an için etkili bir ideolojik amaç veya Çin ideolojisi propagandasının aktif şekilde öne çıkmadığı, en azından ekonomik ve ticari ilişkilerin gölgesinde kaldığı, ideolojik olmaktan çok normatif yönlere sahip olduğu belli olmuştur. Son olarak, Kazak, Özbek ve Azerbaycan hükümetinin ,özellikle, bu ülkelerdeki otoriter devlet yapısı ve toplumun devlet kararlarını etkileme gücüne sahip olmaması sebebinden Tek Kuşak Tek Yol bağlamında ÇHC ile ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmeyeceği ve bu üç ülkenin bu konularda hak iddia etmeyeceği ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda özellikle, her üç ülkeden mülakat yaptığımız birçok kişi Uygur halkının şu anda karşılaştığı zulümden yüksek endişe duyduklarını, modern Türk medeniyetinin temelini oluşturan tarihi Uygur medeniyetini insanlığa kazandırmış bu topluluğa tüm Türk halklarının bir sadakat borcu olduğunu ve hatta Türk devletlerinin bu konuda ortak görüş benimseyip Çin'e karşı bir tutum sergilemelerinin bugün Batı devletlerinin bu konuyla ilgili vardıkları kararlardan ve Çin'e karşı yaptırımlardan daha etkili olabileceğini vurgulamışlardır. Fakat her üç ülkedeki otoriter devlet yapısı, demokrasi ve insan hakları konusundaki sorunlar sebebinden bunun pek de beklenen bir senaryo olmadığı, yalnızca bu ülkelerde toplumun devlet kararlarına etkisi konusunda bir ilerleme olursa mümkün olabileceği sonucuna varmışlardır. Şu anki durumda ise Uygur konusunda bu üç ülkenin resmi tutumu maalesef o kadar istenmeyen bir biçimde evrilmiş ki hatta Azerbaycan'dan mülakat yaptığımız kişilerden biri bu soruya cevap vermeyi bile reddetmiştir.

Araştırma sayesinde vardığımız sonuçlara göre, (1) Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da Tek Kuşak Tek Yol girişimine karşı olumlu yaklaşım mevcut; (2) Çin ile Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerde çeşitli sorunlar olmasına rağmen ÇHC, farklı sektörlere yatırım yaparak politik ve ekonomik açıdan bu ülkelerle istikrarlı işbirliği yürütebilir ve bu işbirliği tek taraflı sömürü şeklinde gerçekleşmeyecektir; (3) Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan için Çin liderliğinde bir bölgesel yapılanma dış siyasette alternatif olmayacak, Çin nüfuzu bu ülkelerdeki mevcut Rusya nüfuzunu fazla etkilemeyecek ve OBOR ile AEB veya ŞİÖ arasında bir ilintilendirme yapılmayacaktır; (4) Tek Kuşak Tek Yol'da şu an için ekonomik ve ticari ilişkilerin önüne geçebilen etkili bir ideolojik hedef yoktur, OBOR'un, Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki güvenlik sorunları üzerinde etkisi olmayacak ve Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan, bu ülkelerdeki otoriter devlet yapısı nedeniyle ÇHC ile ilişkilerde Uygur sorunuyla ilgili hiçbir düzenleme getirmeyecektir.

KAYNAKLAR

Abbasova, G. (2018, 2 Ekim), "SOCAR və Çin şirkəti seysmik kəşfiyyat işləri üzrə birgə müəssisə yaradıblar" *Report News Agency*, https://report.az/energetika/socar-ve-cin-sirketi-seysmik-kesfiyyat-isleri-uzre-birge-muessise-yaradiblar/ (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Abdullayev, K. N. (2015), "The main direction increasing level of international economic relations between Azerbaijan Republic and People's Republic of China", *Economics*, 5/6. https://cyberleninka.ru/article/n/the-main-direction-increasing-level-of-international-economic-relations-between-azerbaijan-republic-and-peoples-republic-of-china

Abdullayev, K. N. (2013), "The direction rational perspective economic development for two country (in the context Azerbaijan Republic and People's Republic of China)", *Economic development phenomena for China and Azerbaijan. (International conference)*, Baku: OL: 94-101.

Aggarwal, V. K., Koo, M. G. (Ed.) (2008), *Asia's New Institutional Architecture: Evolving Structures for Managing Trade, Financial, and Security Relations*, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-540-72389-9

Ajeganov, B. (2017, 23 Ocak), "EU–China trade to bolster security in the South Caucasus" *The Central Asia-Caucasus Analyst*, https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13423-eu–china-trade-to-bolstersecurity-in-the-south-caucasus.html (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Aliyev, M. (2012, 13 Temmuz), "Azərbaycan və Çinin Təhsil nazirlikləri arasında əməkdaşlığa dair saziş imzalanıb" *Trend News Agency*, https://az.trend.az/azerbaijan/society/2046509.html (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Aliyeva, A. (2015, 3 Ağustos), "Test container train from China arrives in Alat, Azerbaijan" *Report News Agency*, https://report.az/en/infrastructure/test-container-train-from-china-arrived-in-alat-azerbaijan/ (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Amrebaev, A. M. (2019), "Noviy etap vzaimodeystviya Kazakhstana i Kitaya v ramkakh "Odnovo poyasa i odnovo puti": Voprosi i otveti" [Kazakistan ve Çin arasında "Tek Kuşak – Tek Yol" çerçevesinde yeni işbirliği aşaması: Sorular ve cevaplar], *The "One Belt - One Way" Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations*, Almaty: DKU: 61-73.

Appel, H., Gelman, V. (2015), "Revising Russia's Economic Model: The Shift from Development to Geopolitics", (Sy 397; Policy Memo, ss. 1-5), PONARS Eurasia. https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/Pepm397_Appel-Gelman_Nov2015.pdf

Ataçay, M. N. (2021), "Neoliberalism and China", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/26: 268-289. https://www.researchgate.net/publication/351600428_Neoliberalism_and_China

Auelbayev, B. A., Kushkumbayev, S. K., Siroyezhkin, K. L., Dodonov, V. Yu. (2015), "Tsentralnaya Aziya—2020: Chetire strategicheskikh kontsepta" [Orta Asya—2020: Dört stratejik kavram], (ss. 1-51), Astana: Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the RK.

AZERTAC (2007, 26 Ağustos), "ÇİNİN "CNEEC" ŞİRKƏTİ TENDERİN QALİBİ OLMUŞDUR" *Azerbaijan State News Agency*, https://azertag.az/xeber/CHININ_CNEEC_SIRKATI_TENDERIN_QALIBI_OLMUSDUR-386010 (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

AZERTAC (2019, 17 Nisan), "President Ilham Aliyev was interviewed by Chinese Xinhua agency" *Azerbaijan State News Agency*, https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_was_interviewed_by_Chinese_Xinhua_agency-1271220 (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Babayan, D. (2014), "New Silk Roads in the Southern Caucasus: Chinese Geopolitics in a Strategic Region", *Yale Journal of International Affairs*. https://www.yalejournal.org/publications/new-silk-roads-in-the-southern-caucasus-chinese-geopolitics-in-a-strategic-region

Babayev, B., Ismailzade, F. (2020), "Azerbaijan's Contribution to the Chinese Belt & Road Initiative", (GCRF COMPASS Policy Brief), Baku: ADA University. https://www.researchgate.net/publication/341398822_Azerbaijan's_Contribution_to_the_Chinese_Belt_Road_Initiative

Bagitzhanova, Zh., Jumadilova, G., Chaukerova, A. (2018), "China's «One belt – One Road» initiative", *Concorde*, 1: 67-73.

Bayari, C. (2020), "The Neoliberal Globalization Link to the Belt and Road Initiative: The State and State-Owned-Enterprises in China", (Sy 104471; Munich Personal RePEc Archive, ss. 1-19), Sydney: The University of Sydney China Studies Centre. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/104471/1/MPRA_paper_104471.pdf

Beeson, M., Islam, I. (2005), "Neo-liberalism and East Asia: Resisting the Washington Consensus", *The Journal of Development Studies*, 41/2: 1-22. https://doi.org/10.1080/0022038042000309214

Beloglazov, A. V. (2017), "Kitaysko-Kazakhstanskie otnosheniya v kontekste stroitelstva Ekonomicheskovo Poyasa Shelkovovo Puti" [İpek yolu Ekonomik kuşak inşaatı bağlamında Çin-Kazakistan ilişkileri], *RUSSIA - CHINA: HISTORY AND CULTURE*, Kazan: Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan: 40-47. https://elibrary.ru/item.asp?id=32682662

Belt & Road News (2019a, 23 Nisan), "Belt & Road Initiative: Progress, Contributions and Prospects" *Belt & Road News*, https://www.beltandroad.news/report_19832742 (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Belt & Road News (2019b, 9 Ekim), "Azerbaijan's cooperation with China within BRI has great prospects" *Belt & Road News*, https://www.beltandroad.news/azerbaijan%e2%80%99s-cooperation-with-china-within-bri-has-great-prospects/ (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Bendini, R. (2013), "Kazakhstan: Selected trade and economic issues", (PE 522.303; ss. 1-20), Brussels: Policy Department, Directorate-General for External Policies of the EU.

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/522303/EXPO-INTA_SP(2013)522303_EN.pdf

Berman, I. (2017, 22 Kasım), "Toward a New Uzbekistan" *US News & World Report*, //www.usnews.com/opinion/world-report/articles/2017-11-22/5-ways-uzbekistan-is-modernizing-its-economy-and-state (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Beshimov, B., Satke, R. (2013, 15 Kasım), "China extends grip in Central Asia" *The Jamestown Foundation*, https://www.en.neweurasia.info/events-and-opinions/846-china-extends-grip-in-central-asia (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Blanchard, J. F., Ripsman, N. M. (1996), "Measuring economic interdependence: A geopolitical perspective", *Geopolitics and International Boundaries*, 1/3: 225-246. https://doi.org/10.1080/13629379608407567

Bogdan, O., Najdov, E. (2020), *South Caucasus and Central Asia: Belt and Road Initiative—Azerbaijan Country Case Study*, Washington, DC: World Bank. https://doi.org/10.1596/34329

Buckley, N. (2018, 13 Şubat), "Once-repressive Uzbekistan begins a post-Karimov opening" *Financial Times*, https://www.ft.com/content/6c37419c-0cbf-11e8-8eb7-42f857ea9f09 (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Buranelli, F. C. (2018), "One Belt, One Road and Central Asia: Challenges and Opportunities", Cheng, Y., Song, L., Huang, L. (Ed.), *The Belt & Road Initiative in the Global Arena: Chinese and European Perspectives*, Singapore: Springer: 207-230. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5921-6

Carpenter, W. M., Wiencek, D. G. (Ed.) (2005), *Asian Security Handbook: Terrorism and the New Security Environment* (3rd edition), Armonk, NY: Routledge.

China Daily (2016, 26 Haziran), "China, Russia pledge “unswerving” partnership" *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2016-06/26/content_25857109.htm (Erişim tarihi: 1 Mart 2021).

Chu, Y., So, A. Y. (2010), "State Neoliberalism: The Chinese Road to Capitalism", Chu, Y. (Ed.), *Chinese Capitalisms: Historical Emergence and Political Implications*, Hampshire: Palgrave Macmillan: 46-72.

Cooper, R. N. (1972), "Economic Interdependence and Foreign Policy in the Seventies", *World Politics*, 24/2: 159-181. https://doi.org/10.2307/2009735

Dadabaev, T. (2016), "The Constructivist logic of Uzbekistan’s foreign policy in the Karimov era and beyond", *Uzbekistan Forum and Virtual Special Issue, Central Asian Survey*, 1-4.

Dadabaev, T. (2018a), "“Silk Road” as foreign policy discourse: The construction of Chinese, Japanese and Korean engagement strategies in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 9/1: 30-41. https://doi.org/10.1016/j.euras.2017.12.003

Dadabaev, T. (2018b), "The Chinese Economic Pivot in Central Asia and Its Implications for the Post-Karimov Re-emergence of Uzbekistan", *Asian Survey*, 58/4: 747-769. https://doi.org/10.1525/as.2018.58.4.747

DESA (2016), "Jointly building the “Belt and Road” towards the Sustainable Development Goals" *United Nations Department of Economic and Social Affairs*, https://www.un.org/en/desa/jointly-building-%E2%80%9Cbelt-and-road%E2%80%9D-towards-sustainable-development-goals (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Diener, A. C. (2015), "Parsing mobilities in Central Eurasia: Border management and New Silk Roads", *Eurasian Geography and Economics*, 56/4: 376-404. https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1078736

Dodonov, V. Yu. (2019), "Sotrudnichestvo Kazakhstana i Kitaya v investitsionnoy sfere: Osnovnie tendentsii v period realizatsii initsiativi “Odin poyas i odin put”" [Kazakistan ve Çin arasında yatırım alanında işbirliği: “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimin uygulanması sırasındaki ana eğilimler], *The "One Belt - One Way" Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations*, Almaty: DKU: 88-101.

E-qanun (2015, 10 Aralık), "Azərbaycan Respublikası və Çin Xalq Respublikasının dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi və dərinləşdirilməsi haqqında BİRGƏ BƏYANNAMƏ" *E-qanun*, http://www.e-qanun.az/framework/32179 (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

EU4Business (2017, 16 Kasım), "Strategic Roadmap for development of logistics and trade in Azerbaijan" *EU4Business*, https://eu4business.eu/news/strategic-roadmap-for-development-of-logistics-and-trade-in-azerbaijan/ (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Eurasianet (2017, 16 Mayıs), "Uzbekistan: President’s China Trip Yields Giant Rewards" *Eurasianet*, https://eurasianet.org/uzbekistan-presidents-china-trip-yields-giant-rewards (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Findlay, C. C., Watson, A. (1997), "Economic growth and trade dependency in China", Goodman, D., Segal, G. (Ed.), *China Rising: Nationalism and interdependence*, New York: Routledge: 107-133.

Garlick, J. (2016, 22 Haziran), "Central Asia and Uzbekistan are crucial for China’s Belt and Road Initiative" *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2016-06/22/content_25800443.htm (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Gartzke, E., Li, Q., Boehmer, C. (2001), "Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization*, 55/2: 391-438. https://doi.org/10.1162/00208180151140612

Gasparyan, K. (2019), "Uchastie Kazakhstana v initsiative Kitaya “Odin poyas—Odin put”" [Kazakistan’ın Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimine katılımı], *Post-Soviet Studies*, 2/5: 1280-1291. https://doi.org/10.24411/2618-7426-2019-00046

Gazeta.uz (2017, 7 Eylül), "Startovala modernizatsiya predpriyatiya “Shargunkumir”" ["Shargunkumir" girişiminin modernizasyonu] *Gazeta.uz*, https://www.gazeta.uz/ru/2017/09/07/coal/ (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Genest, M. A. (1996), *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations*, Belmont, CA: Thomson & Wadsworth.

Gilpin, R. (1975), *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, New York: Basic Books.

Gils, E. V. (2019), "The BRI in Azerbaijan and implications for regime legitimacy", *"The Belt and Road Initiative @Five", and "BRI and the Silk Road" COMPASS Workshop Proceedings*, Canterbury and Cambridge, UK: GCRF COMPASS: 48-50. https://research.kent.ac.uk/gcrf-compass/wp-content/uploads/sites/1767/2019/06/COMPASS-BRI-PROCEEDINGS.june19-for-printing.pdf

Global Times (2014, 30 Kasım), "Xi eyes more enabling int'l environment for China's peaceful development" *Global Times*, https://www.globaltimes.cn/content/894240.shtml (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Godement, F., Kratz, A. (2015), "'One Belt, One Road": China's great leap outward", (China Analysis), London: European Council on Foreign Relations (ECFR) / Asia Centre. https://ecfr.eu/wp-content/uploads/China_analysis_belt_road.pdf

Hajiyev, T. (2011, 22 Nisan), "Bakıda Konfutsi İnstitutu açılıb" *Trend News Agency*, https://az.trend.az/azerbaijan/society/1865631.html (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Hart-Landsberg, M., Burkett, P. (2004), "China and Socialism: Market Reforms and Class Struggle", *Monthly Review*, 56/3: 1-116.

Harvey, D. (2005), *A Brief History of Neoliberalism*, New York: Oxford University Press.

Hillman, J. E. (2018, 25 Ocak), "China's Belt and Road Initiative: Five Years Later" *Center for Strategic and International Studies*, https://www.csis.org/analysis/chinas-belt-and-road-initiative-five-years-later-0 (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

HKTDC Research (2015, 8 Mayıs), "Joint Statement on Cooperation on the Construction of Joint Eurasian Economic Union and the Silk Road Projects" *Hong Kong Trade Development Council*, https://beltandroad.hktdc.com/en/official-documents/joint-statement-cooperation-construction-joint-eurasian-economic-union-and-silk (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Hojaev, A. (2018, 31 Ekim), "Uzbekistan i Noviy Shelkoviy put" [Özbekistan ve Yeni İpek Yolu] *Novosti Uzbekistana sevodnya*, https://nuz.uz/svobodnoe-mnenie/36535-uzbekistan-i-novyy-shelkovyy-put.html (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Hu, W. (2015), "China as a Listian Trading State: Interest, Power, and Economic Ideology", Ikenberry, J. G. J., Feng, Z., Jisi, W. (Ed.), *America, China, and the Struggle for World Order. Asia Today*, New York: Palgrave Macmillan: 211-242.

Imomov, I. (2018), "Impact of «One Belt, One Road» initiatives to the economy of Central Asian countries", *International Journal of Business & Economic Development*, 6/2: 29-36. https://doi.org/10.24052/IJBED/V06NU02/ART-03

Interfax - Azerbaijan (2017, 15 Haziran), "Uzbekneftegaz planiruet k 2021g narastit eksport gaza v Kitay do 10 mlrd kub. M v god" [Uzbekneftegaz, Çin'e gaz ihracatını 2021 yılına kadar yılda 10 milyar metreküpe çıkarmayı planlıyor] *Interfax - Azerbaijan News Agency*, http://interfax.az/view/705802/ru (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Islamjanova, A., Iddrisu, I., Suy, R., Bekbauova, D., Suleiman, A. S. (2017), "The Impact of Silk Road Economic Belt on Economic Development of the Republic of Kazakhstan: The Case of Khorgos City", *Journal of Social Science Studies*, 4/2: 177-192. https://doi.org/10.5296/jsss.v4i2.11014

Ismailov, E., Papava, V. (2018), "CAUCASIAN TANDEM AND THE BELT AND ROAD INITIATIVE", *Central Asia and The Caucasus*, 19/2: 7-17.

Jafarli, Sh. (2020, 22 Eylül), "Azerbaijan-China relations" *Baku Research Institute*, https://bakuresearchinstitute.org/en/azerbaijan-china-relations/ (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Jamalov, E. (2019, 6 Nisan), "“Bir kəmər, bir yol” region üçün böyük əhəmiyyət daşıyan layihədir" *Azerbaijan State News Agency*, https://azertag.az/xeber/Bir_kemer_bir_yol_region_uchun_boyuk_ehemiyyet_dasiyan_layihedir-1266512 (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Javaid, F., Dashti, A. A. (2017), "SINO-CENTRAL ASIAN RELATIONS AND SINO-US RIVALRY IN THE REGION: A STUDY", *Grassroots*, 51/1: 315-330.

Jin, X., Duisekina, A., Ashinova, Z. (2019), "Geopoliticheskie aspekti mezhdunarodnoy initsiativi Kitaya “Odin Poyas, Odin Put”" [Çin'in “Tek Kuşak – Tek Yol” uluslararası girişiminin jeopolitik yönleri], *Series of International Relations and International Law*, 86/2: 46-54.

Kapustin, N. (2018, 10 Ocak), "Sopryazhenie Evraziyskovo ekonomicheskovo soyuza i Ekonomicheskovo poyasa Shelkovovo puti: Dilemma integratsii?" [Avrasya Ekonomik Birliği ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağının Birleşmesi: Bir Entegrasyon İkilemi mi?], [RIAC - Russian International Affairs Council], *Nikolay Kapustin's Blog*, https://russiancouncil.ru/blogs/nikolay-kapustin/33975/ (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Karaganov, S. A. (2016), "From East to West, or Greater Eurasia", *Rosiiskaya Gazeta*, 7149/241. https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-east-to-west-or-greater-eurasia/

Karimov, R., Fei, G. (2013), "China's Energy Policy Throughout the Central Asia to Azerbaijan", *SAM Review*, 5-42.

Kaukenov, A. S. (2019), "“Odin poyas i odin put” kak vazhniy faktor usileniya sotrudnichestva Kazakhstana i Kitaya" [Kazakistan-Çin işbirliğini güçlendirmek için önemli bir faktör olarak “Tek Kuşak – Tek Yol”], *The "One Belt - One Way" Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations*, Almaty: DKU: 81-87.

Kazakhstanskaya Pravda (2017, 7 Haziran), "Si Tszinpin: Vzletayut na krılyax mechtı kitaysko-kazaxstanskie otnosheniya" [Xi Jinping: Çin-Kazakistan ilişkileri bir rüyanın kanatlarında uçuşuyor] *Kazakhstanskaya Pravda*, https://www.kazpravda.kz/articles/view/vzletaut-na-krilyah-mechti-kitaisko-kazahstanskie-otnosheniya (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Kennedy, S. (2005), "China's Porous Protectionism: The Changing Political Economy of Trade Policy", *Political Science Quarterly*, 120/3: 407-432.

Kenny, C. (2006), "Measuring and Reducing the Impact of Corruption in Infrastructure", (Sy 4099; Policy Research Working Paper, ss. 1-42), Washington, DC: World Bank. http://hdl.handle.net/10986/9258

Keohane, R. O. (1990), "Multilateralism: An Agenda for Research", *International Journal*, 45/4: 731-764. https://doi.org/10.1177/002070209004500401

Keohane, R. O., Nye, J. S. (1977), *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (1977th edition), Boston: Little, Brown & Co.

Khamidova, N. (2017), The Reincarnation of the Silk Road and the Influence of Transportation to Economic Development: The Case of Central Asia and Uzbekistan, Lisans Tezi, Helsinki, Metropolia University of Applied Sciences Metropolia Business School.

Khasanov, U. A. (2019), "BRI in Changing Central Asian Economics", *International Relations: Politics, Economics, Law*, 2019/2: 35-52.

Klett, T. C., Oswald, O. R. S. (2018), "Free Trade Agreements as BRI's Stepping-Stone to Multilateralism: Is the Sino–Swiss FTA the Gold Standard?", Zhang, W., Alon, I., Lattemann, C. (Ed.), *China's Belt and Road Initiative: Changing the Rules of Globalization*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan: 75-94. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75435-2

Knobel, A. (2015), "Eurasian Economic Union: Prospects and Challenges for Development", *VOPROSI EKONOMIKI*, 3: 87-108.

Komolitdinova, K., JianPing, L. (2020), "The Opportunities for Bilateral Cooperation between China and Uzbekistan in the Lens of "Belt and Road" Initiative", *International Journal of Economics and Finance*, 12/11: 39-47. https://doi.org/10.5539/ijef.v12n11p39

Krasavina, L. N. (Ed.), (2016), *Trends and prospects of development of the Eurasian Economic Union in the context of the experience of European integration and the global challenges: Collection of articles on materials of International scientific-practical Conference (Moscow, April 21, 2015)*, Moscow: FINANCIAL UNIVERSITY UNDER THE GOVERNMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION INSTITUTE FOR RESEARCH OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS. http://elib.fa.ru/Fbook/Krasavina_1746.Pdf/Download/Krasavina_1746.Pdf

Kun.uz (2019, 21 Ekim), "China's Ministry of Education reveals number of Uzbek students studying at universities in PRC" *Kun.Uz*, https://kun.uz/en/news/2019/10/21/chinas-ministry-of-education-reveals-number-of-uzbek-students-studying-at-universities-in-prc (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Lagerkvist, J. (2015), "The ordoliberal turn? Getting China and global economic governance right", *Global Affairs*, 1/4-5: 411-419. https://doi.org/10.1080/23340460.2015.1077610

Lagutina, M. (2017), "Improving relations with Russia and Ukraine", Amighini, A. (Ed.), *China's Belt and Road: A Game Changer?*, Milan: ISPI: 53-75. https://www.academia.edu/34142978/Lagutina_M_Improving_relations_with_Russia_and_Ukraine_China_s_Belt_and_Road_a_Game_Changer_Edited_by_A_Amighini_Milan_ISPI_2017_P_53_75

Lampton, D. M. (2008), *The Three Faces of Chinese Power: Might, Money, and Minds* (First edition), Berkeley: University of California Press.

Lardy, N. (1994), *China in the World Economy*, Washington, D.C: Peterson Institute for International Economics.

Larsen, J. (2017), "GEORGIA-CHINA RELATIONS: THE GEOPOLITICS OF THE BELT AND ROAD", (Policy Paper), Tbilisi: Georgian Institute of Politics. http://gip.ge/wp-content/uploads/2017/10/Chineti%20Saqartvelo%20Eng_Ydit.pdf

Lee, K. (2018), *AI Superpowers: China, Silicon Valley, And The New World Order* (1st edition), Boston: Houghton Mifflin Harcourt Company.

Li, X. (2012), "China's geoeconomic strategy: China as a trading superpower", (Sy SR012; LSE IDEAS, ss. 25-31), London: The London School of Economics and Political Science. http://eprints.lse.ac.uk/44204/

Li, Z. (2017), "The Greater Eurasian Partnership: Remodeling the Eurasian Order?", *China International Studies*, 63: 46-65.

Lianlei, B. (2016), "Azerbaijan in the Silk Road Economic Belt: A Chinese Perspective", *Caucasus International*, 6/1: 27-39.

Lin, C. C. (1981), "The Reinstatement of Economics in China Today", *The China Quarterly*, 85: 1-48. https://doi.org/10.1017/S0305741000028010

Liu, Q. (2010), "China's Rise and Regional Strategy: Power, Interdependence and Identity", *Journal of Cambridge Studies*, 5/4: 76-92. https://doi.org/10.17863/CAM.1372

Liu, W. (2017), "Inclusive Globalization: New Philosophy of China's Belt and Road Initiative", *Bulletin of Chinese Academy of Sciences*, 32/4: 331-339.

Liu, W., Dunford, M., Gao, B. (2018), "A discursive construction of the Belt and Road Initiative: From neo-liberal to inclusive globalization", *Journal of Geographical Sciences*, 28/9: 1199-1214. https://doi.org/10.1007/s11442-018-1520-y

Lukin, A. (2015, 7 Şubat), "Mackinder Revisited: Will China Establish Eurasian Empire 3.0?" *The Diplomat*, https://thediplomat.com/2015/02/mackinder-revisited-will-china-establish-eurasian-empire-3-0/ (Erişim tarihi: 11 Şubat 2021).

Luo, C., Zhang, J. (2010), "China Trade Policy Review: A Political Economy Approach: CHINA TRADE POLICY REVIEW", *The World Economy*, 33/11: 1390-1413. https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2010.01322.x

Mackinder, H. J. (1904), "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23/4: 421-437. https://doi.org/10.2307/1775498

Maitra, R. (2016), "The Multiple Dimensions of China's 'One Belt One Road' in Uzbekistan", *Executive Intelligence Review - Build Up the People Destroyed by Bush and Obama*, 43/53: 17-22.

Malysheva, D. (Ed.), (2013), *Challenges to Security in Central Asia*, Moscow: IMEMO RAN.

Mamedov, Z. F. (2020), "ONE BELT AND ONE ROAD: PARTICIPATION AND ROLE OF AZERBAIJAN IN THE IMPLEMENTATION OF THE MEGAPROJECT", 2, *55th International Scientific Conference on Economic and Social Development*, Baku: Varazdin Develepment and Entrepreneurship Agency and University North: 406-411.

Mammadova, S., Hasanli, H. (2020), "LOGISTICAL ASPECTS OF CHINA'S "ONE BELT ONE ROAD" INITIATIVE FOR AZERBAIJAN ECONOMY: CONTRIBUTION TO ECONOMIC GROWTH", 4, *55th International Scientific Conference on Economic and Social Development*, Baku: Varazdin Develepment and Entrepreneurship Agency and University North: 666-671.

Marja (2020, 5 Kasım), "Bu dövlət şirkətləri Azərbaycan İnvestisiya Holdinqinə veriləcək— FƏRMAN" *Marja*, https://marja.az/63219/bu-dovlet-sirketleri-azerbaycan-investisiya-holdinqine-verildi-ferman (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Massakova, S., Abdrazakova, A. (2013), "INDUSTRIAL POLICY: PROBLEMS AND TASK IN GAS AND OIL SECTOR OF NATIONAL ECONOMY", *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5/1: 310-321.

Masterson, J. R. (2014), "Power, Interdependence and Conflict: What IR theories tell us about China's rise", *The Commonwealth Review of Political Science*, 2/1: 4-36.

Matin, K., Najdov, E. (2020), *South Caucasus and Central Asia: The Belt and Road Initiative—Uzbekistan Country Case Study*, Washington DC: World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34121/South-Caucasus-and-Central-Asia-The-Belt-and-Road-Initiative-Uzbekistan-Country-Case-Study.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Matveychev, O. A., Belyakov, A. V. (2017), *Rossiya i Kitay. Dve tverdini. Proshloe, nastoyashee, perspektivi [Rusya ve Çin. İki kale. Geçmiş, şu an, beklentiler]* , Moscow: Knizhniy mir. http://kindbook.net/kniga/rossiya-i-kitay-dve-tverdyni-proshloe-nastoyashchee-belyakov

MFA PRC (2014, 1 Temmuz), "Carry Forward the Five Principles of Peaceful Coexistence To Build a Better World Through Win-Win Cooperation" *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/t1170143.shtml (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

MFA PRC (2016, 21 Mayıs), "Wang Yi: "Belt and Road" Construction Has Achieved a Series of Important Early Harvest" *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/ce/cemn/eng/gnyw/t1365955.htm (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

MFA PRC (2017, 16 Mayıs), "Joint Communique of the Leaders Roundtable of the Belt and Road Forum for International Cooperation" *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1462012.shtml (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

MOFCOM (2016, 20 Haziran), "Regular Press Conference of the Ministry of Commerce on June 17, 2016" *MINISTRY OF COMMERCE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA*, http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/press/201606/20160601343441.shtml (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Moiseenko, A. (2016, 29 Mart), "Kitayskie investitsii v Srednyuyu Aziyu: Vzaimnaya vigoda ili ekspansiya" [ORTA ASYA'DA ÇİN YATIRIMLARI: KARŞILIKLI YARAR MI YOKSA GENİŞLEME Mİ?] *IA REX*, https://iarex.ru/articles/52400.html (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Mokretsky, A. (2016), "Strani Zakavkazya v kitayskoy strategii "Ekonomicheskiy poyas Shelkovovo puti"" [Çin'in "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" stratejisinde Kafkasya ülkeleri], *Mezhdunarodnie otnosheniya KNR*, *21/*21: 150-158. https://doi.org/10.24411/9785-0324-2016-00026

Mokretsky, A. (2018), "CHINA'S «BELT AND ROAD» INITIATIVE AS A VECTOR OF FOREIGN ECONOMIC POLICY OF AZERBAIJAN", Safronova, E. I. (Ed.), *Kitay v mirovoy i regionalnoy politike. Istoriya i sovremennost*, Moscow: IDV RAN: 319-335. http://www.ifes-ras.ru/images/abook_file/kitmir_2018_v23.pdf

Munck, R. (2005), "Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism", Saad-Filho, A., Johnston, D. (Ed.), *Neoliberalism: A Critical Reader*, London: Pluto Press: 60-69. https://doi.org/10.2307/j.ctt18fs4hp

Mustafayev, N., Suleymanov, R. (2008, 15 Aralık), "«Azərenerji» ilə CNEEC arasında 3,7 mln. Dollarlıq kontrakt imzalanıb" Azeri Press Agency, https://apa.az/az/xeber/senaye-ve-energetika/-141102 (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

Naughton, B. (1995), *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978–1993*, Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511664335

Nicolas, D. P. (2015), Chinese Infrastructure in South Asia: A Realist and Liberal Perspective, Yüksek Lisans Tezi, Monterey, California, Naval Postgraduate School.

Nonini, D. M. (2008), "Is China Becoming Neoliberal?", *Critique of Anthropology*, 28/2: 145-176. https://doi.org/10.1177/0308275X08091364

Norov, V. (2017, 15 Kasım), "Role of new regional policy of Uzbekistan in political and economic processes in Central Asia" *The Astana Times*, https://astanatimes.com/2017/11/role-of-new-regional-policy-of-uzbekistan-in-political-and-economic-processes-in-central-asia/ (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Nurgaliyeva, L. (2016), "Kazakhstan's economic soft balancing policy vis-à-vis Russia: From the Eurasian Union to the economic cooperation with Turkey", *Journal of Eurasian Studies*, 7/1: 92-105. https://doi.org/10.1016/j.euras.2015.10.008

Nuruzzaman, M. (2008), "Liberal Institutionalism and International Cooperation after 11 September 2001", *International Studies*, 45/3: 193-213. https://doi.org/10.1177/002088170904500302

Nye, J. S. (2020), "Power and Interdependence with China", *The Washington Quarterly*, 43/1: 7-21. https://doi.org/10.1080/0163660X.2020.1734303

Pale, S. (2015, 3 Eylül), "Kyrgyzstan and the Chinese "New Silk Road"" *New Eastern Outlook*, https://journal-neo.org/2015/09/03/kyrgyzstan-and-the-chinese-new-silk-road/ (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Pandey, N. (2018), "One Belt One Road Initiative: A Study through Economic Diplomacy Perspective", *KMC Research Journal*, 2/2: 143-152. https://doi.org/10.3126/kmcrj.v2i2.29957

Pannier, B. (2011, 27 Ocak), "Tajikistan Agrees To Allow Chinese Farmers To Till Land" *Radio Free Europe/Radio Liberty*, https://www.rferl.org/a/tajikistan_china/2289623.html (Erişim tarihi: 23 Şubat 2021).

PARAGRAF (2015, Mayıs), "Plan natsii—100 konkretnikh shagov po realizatsii pyati institutsionalnikh reform Glavi gosudarstva Nursultana Nazarbaeva [Millet Planı—Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Beş Kurumsal Reformunu Uygulamak İçin 100 Somut Adım]" *İnformatsionnaya sistema PARAGRAF*, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31977084 (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Pearson, M. M. (1999), "China's integration into the international trade and investment regime", Economy, E. C., Oksenberg, M. C. (Ed.), *China Joins the World: Progress and Prospects*, New York: Council on Foreign Relations Press: 177-221.

People's Daily Online (2019, 29 Mart), "V Pekine opublikovana Sinyaya kniga: Doklad o stroitelstve i razvitii "Odnovo poyasa, odnovo puti"-2019" [Pekin'de Yayımlanan Mavi Kitap: Kuşak ve Yol İnşaatı ve Kalkınma Raporu-2019] *People's Daily Online*, http://russian.people.com.cn/n3/2019/0329/c31518-9562103.html (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Polachek, S. W. (1980), "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution*, 24/1: 55-78. https://doi.org/10.1177/002200278002400103

Powell, R. (1991), "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *American Political Science Review*, 85/4: 1303-1320. https://doi.org/10.2307/1963947

President.az (2019a, 21 Ocak), "Ilham Aliyev was interviewed by China's CGTN TV channel in Davos" *Official website of President of Azerbaijan Republic*, https://en.president.az/articles/31601 (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

President.az (2019b, 22 Ocak), "Ilham Aliyev attended "Advancing the Belt and Road Initiative: China`s Trillion Dollar Vision" session in Davos" *Official Website of President of Azerbaijan Republic*, https://en.president.az/articles/31598 (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

President.az (2019c, 24 Nisan), "Ilham Aliyev met with Chairman of People's Republic of China Xi Jinping in Beijing" *Official Website of President of Azerbaijan Republic*, https://en.president.az/articles/32860 (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

President.az (2019d, 26 Nisan), "Ilham Aliyev attends 2nd "One Belt One Road" Forum in Beijing" *Official Website of President of Azerbaijan Republic*, https://en.president.az/articles/32878 (Erişim tarihi: 3 Mart 2021).

PwC Kazakhstan (2017), "Kazakhstan i Noviy shelkoviy put: Vazhnost edinovo videniya na puti k novim vozmozhnostyam" [Kazakistan ve Yeni İpek Yolu: Yeni Fırsatlara Yönelik Ortak Vizyonun Önemi]. https://www.pwc.com/kz/en/publications/new-2017/silk-way-publication-rus.pdf

Qazaqstan Tarihy (2014, 22 Haziran), "Kazakhstan-Chinese relations at the present stage" *Qazaqstan Tarihy*, https://e-history.kz/en/history-of-kazakhstan/show/9787/ (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Qi, R. (2017, 5 Aralık), "Belt and Road a "great opportunity": Uzbek official" *China Daily*, https://europe.chinadaily.com.cn/world/2017-12/05/content_35220365.htm (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Qoraboyev, I. (2018), "The Belt and Road Initiative and Uzbekistan's New Strategy of Development: Sustainability of mutual relevance and positive dynamics", *Uzbek Journal of Legal Studies*, 2: 1-15.

Ramani, S. (2016, 12 Eylül), "Are Uzbekistan's Ties with China Headed For a Change?" *Radio Free Europe/Radio Liberty*, https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-uzbekistanchina-relations-change-karimov-death/27982369.html (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Rana, W. (2015), "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts", *International Journal of Business and Social Science*, 6/2: 290-297.

Regnum (2018, 2 Şubat), "Tovarooborot Kazakhstana s Kitaem previsil $ 10 mlrd" [Kazakistan'ın Çin ile ticaret cirosu 10 milyar doları aştı] *IA REGNUM*, https://regnum.ru/news/economy/2375781.html (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Regnum (2019, 15 Ocak), "Za god gruzooborot KNR na kazakhstansko-kitayskom KPP "Khorgos" viros na 23%" [Yıl boyunca, Çin'in Kazak-Çin kontrol noktası "Khorgos"taki kargo cirosu %23 arttı] *IA REGNUM*, https://regnum.ru/news/economy/2552344.html (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

RFE/RL (2017, 15 Mayıs), "Interview: Theresa Fallon on Understanding China's One Belt, One Road Plan" *Radio Free Europe/Radio Liberty*, https://www.rferl.org/a/interrview-china-silk-road-theresa-fallon/28489793.html (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Rosecrance, R. (1987), *Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York: Basic Books.

Rumer, E., Sokolsky, R., Stronski, P. (2016, 25 Ocak), "U.S. Policy Toward Central Asia 3.0" *Carnegie Endowment for International Peace*, https://carnegieendowment.org/2016/01/25/u.s.-policy-toward-central-asia-3.0-pub-62556 (Erişim tarihi: 11 Şubat 2021).

Ryazantsev, S., Manshin, R., Vazirov, Z., Karimov, M. (2018), "China's influence on the social and economic development of the central asian states: Methods and consequences", *Central Asia and the Caucasus*, 19/1: 18-25.

Saad-Filho, A., Johnston, D. (2005), "Introduction", Saad-Filho, A., Johnston, D. (Ed.), *Neoliberalism: A Critical Reader*, London: Pluto Press: 1-6.

Saad-Filho, A., Yalman, G. L. (2010), "Introduction", Saad-Filho, A., Yalman, G. L. (Ed.), *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries: Policy Dilemmas, Economic Crises, Forms of Resistance*, London and New York: Routledge: 1-7. https://www.routledge.com/Economic-Transitions-to-Neoliberalism-in-Middle-Income-Countries-Policy/Saad-Filho-Yalman/p/book/9780415746229

Sayfullin, R. (2017, 11 Mayıs), "China's "soft power" in Uzbekistan: Beijing turning into major partner" *EADaily*, https://eadaily.com/en/news/2017/05/11/chinas-soft-power-in-uzbekistan-beijing-turning-into-major-partner (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Schmidt, K. (2019, 5 Eylül), "Azerbaijan's Port on China's Road" *1News*, https://1news.az/news/20190905010023490-Azerbaijan-s-Port-on-China-s-Road (Erişim tarihi: 4 Mart 2021).

Secretariat of the SCO (2017, 2 Ağustos), "China and Central Asia: Cooperation for joint development" *Secretariat of the Shanghai Cooperation Organization*, http://eng.sectsco.org/news/20170802/309105.html (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Sever, M. (2018), "Judicial and Governance Reform in Uzbekistan", (Silk Road Paper, ss. 5-45), Lithuania: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program - A Joint Transatlantic Research and Policy Center. https://www.silkroadstudies.org/publications/silkroad-papers-and-monographs/item/13282-judicial-and-governance-reform-in-uzbekistan.html

Shahbazov, F. (2017), "Baku-Beijing Relations and China's Growing Interest in the South Caucasus", *Eurasia Daily Monitor*, 14/51: 1-4.

Shih, G. (2019, 18 Şubat), "In Central Asia's forbidding highlands, a quiet newcomer: Chinese troops" *Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/in-central-asias-forbidding-highlands-a-quiet-newcomer-chinese-troops/2019/02/18/78d4a8d0-1e62-11e9-a759-2b8541bbbe20_story.html (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Sholanova, D. (2013), "Sovmestnie transportno—Logisticheskie proekti Kitaya i Kazakhstana" [Çin ve Kazakistan'ın ortak nakliye ve lojistik projeleri]. https://www.hse.ru/data/2013/04/15/1298113239/Китай%20и%20Казахстан%20транспорт.pdf

Sigley, G. (2006), "Chinese Governmentalities: Government, Governance and the Socialist Market Economy", *Economy and Society*, 35/4: 487-508. https://doi.org/10.1080/03085140600960773

Simmons, K., Stokes, B., Poushter, J. (2015), *NATO Publics Blame Russia for Ukrainian Crisis, but Reluctant to Provide Military Aid: In Russia, Anti-Western Views and Support for Putin Surge*, Washington, DC: Pew Research Center. https://www.pewresearch.org/global/2015/06/10/nato-publics-blame-russia-for-ukrainian-crisis-but-reluctant-to-provide-military-aid/

Skripnik, G. (2016, 13 Haziran), "OBZOR: Realizatsiya gosudarstvennoy proqrammi "Nurli zhol—Put v budushee" (chast 2)" [GENEL BAKIŞ: "Nurly Zhol—Geleceğe Giden Yol" devlet programının Kazakistan Cumhuriyeti'nde uygulanması (bölüm 2)] *KAZINFORM*, https://www.inform.kz/ru/article/2917668 (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Snidal, D. (1991), "Relative Gains and the Pattern of International Cooperation", *American Political Science Review*, 85/3: 701-726. https://doi.org/10.2307/1963847

So, A. Y. (2005), "Beyond the logic of capital and the polarization model: The state, market reforms, and the plurality of class conflict in China", *Critical Asian Studies*, 37/3: 481-494.

So, A. Y., Chu, Y. (2012), "The Transition from Neoliberalism to State Neoliberalism in China at the Turn of the Twenty-First Century", Kyung-Sup, C., Fine, B., Weiss, L. (Ed.), *Developmental Politics in Transition*, Hampshire: Palgrave Macmillan: 166-187.

Sputnik Uzbekistan (2017, 11 Ağustos), "Kitay pomozhet realizovat v SEZ "Dzhizak" proekti stoimostyu $40 mln" [Çin, Jizzakh SEB'de 40 milyon dolarlık projelerin uygulanmasına yardımcı olacak] *Sputnik Uzbekistan*, https://uz.sputniknews.ru/20170811/kitai-sez-djizak-proekti-6014975.html (Erişim tarihi: 23 Şubat 2021).

Sternberg, T., Ahearn, A., McConnell, F. (2017), "Central asian "characteristics" on China's new silk road: The role of landscape and the politics of infrastructure", *Land*, 6/55: 1-16. https://doi.org/10.3390/land6030055

Stiglitz, J. E. (1998), "More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus", *WIDER Annual Lectures*, Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research: 11-39.

Sultanov, B. K. (2019), "Initsiativa "Odin poyas i odin put" i kazakhstanskiy proekt Bolshoy Evrazii: Vozmozhnosti sopryazheniya" ["Tek Kuşak – Tek Yol" girişimi ve Büyük Avrasya kazak projesi: Eşleştirme fırsatları], *The "One Belt - One Way" Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations*, Almaty: DKU: 16-33.

Svetlana, G. (2020), "CHINA − KAZAKHSTAN ECONOMIC COOPERATION AND ONE BELT ONE ROAD CONSTRUCTION", *Science Review*, 3/30: 42-49. https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/31032020/6998

Tang, D. (2015). "China's Investment in the Central Asian Republics", (ss. 4-26), Kansas: The Foreign Military Studies Office (FMSO). https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/194970/download

Tashkent Times (2017a, 1 Haziran), "Uzbekistan-China JV New Silk Road Oil And Gas commences drilling in Bukhara" *The Tashkent Times*, http://www.tashkenttimes.uz/economy/1016-uzbekistan-china-jvnew-silk-road-oil-and-gas-commences-drilling-in-bukhara (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Tashkent Times (2017b, 19 Haziran), "Program for increased use of biogas in farms adopted in Uzbekistan" *The Tashkent Times*, http://www.tashkenttimes.uz/economy/1060-program-for-increased-use-of-biogasin-farms-adopted-in-uzbekistan (Erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Tokeeva, A. A., Chernyshov, Yu. G. (2019), "Politika pamyati i ekonomicheskoe sotrudnichestvo: Primer realizatsii strategii Kitaya "Odin poyas—Odin put" v Kazakhstane" [Bellek politikası ve ekonomik işbirliği: Çin'in "Tek Kuşak – Tek Yol" stratejisinin Kazakistan'da uygulanması örneği], *DIARY OF THE ALTAI SCHOOL OF POLITICAL RESEARCH*, 35: 183-188.

Toktomushev, K. (2016), "Central Asia and the Silk Road Economic Belt", (POLICY BRIEF, ss. 59-63), Bishkek: Institute of Public Policy and Administration, University of Central Asia. https://doi.org/10.1142/9789813277250_0007

Umirbekov, D. (2019, 11 Ekim), "Kazakhstan: Anti-graft agents spring into action over LRT scandal" *Eurasianet*, https://eurasianet.org/kazakhstan-anti-graft-agents-spring-into-action-over-lrt-scandal (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Umirdinov, A. (2018), "One Belt One Road Initiative: How to Regulate Chinese Dragon in Central Asia", *Society of International Economic Law (SIEL), Sixth Biennial Global Conference*, Rochester, NY: Social Science Research Network: 1-16. https://doi.org/10.2139/ssrn.3210385

UzDaily (2017, 4 Kasım), "Advisor from Turkey to start work at State Tourism Committee of Uzbekistan" *UzDaily*, https://www.uzdaily.uz/en/post/41466 (Erişim tarihi: 23 Şubat 2021).

Valiyev, A. (2019), "Azerbaijan Through the Prism of BRI: CHINA'S MOUNTING INTERESTS AND INFLUENCE IN THE REGION", (Sy 621; Policy Memo, ss. 1-5), PONARS Eurasia. https://www.researchgate.net/publication/338605641

Valiyev, V. (2021, 3 Haziran), "Azərbaycan-Çin əlaqələri sağlam təməllər üzərində qurulub" *Səs qəzeti*, https://sesqazeti.az/news/politics/874103.html (Erişim tarihi: 11 Haziran 2021).

Vestnik Kavkaza (2017, 18 Şubat), "Ilkham Aliev: "Tranzit gorazdo bolee tsenen, chem prirodnie resursi"" [İlham Aliyev: "Transit, doğal kaynaklardan çok daha değerli"] *Vestnik Kavkaza*, https://vestikavkaza.ru/articles/Ilkham-Aliev-Tranzit-gorazdo-bolee-tsenen-chem-prirodnye-resursy.html (Erişim tarihi: 5 Mart 2021).

Wang, H. (2003), *China's new order: Society, politics, and economy in transition*, (Çev. T. Huters), Cambridge: Harvard University Press.

Wang, H. (2019), "China's Approach to the Belt and Road Initiative: Scope, Character and Sustainability", *Journal of International Economic Law*, 22/1: 29-55. https://doi.org/10.1093/jiel/jgy048

Weber, I. (2018), "China and Neoliberalism: Moving Beyond the China Is/Is Not Neoliberal Dichotomy", Cahill, D., Cooper, M., Konings, M., Primrose, D. (Ed.), *SAGE Handbook of Neoliberalism*, London: SAGE Publications Ltd: 219-233. https://doi.org/10.4135/9781526416001.n18

Weber, I. (2020), "Origins of China's Contested Relation with Neoliberalism: Economics, the World Bank, and Milton Friedman at the Dawn of Reform", *Global Perspectives*, 1/1: 1-14. https://doi.org/10.1525/gp.2020.12271

Weigelin-Schwiedrzik, S., Hong, L. (2020), "Vergessene Partner im Reformprozess: Der Dialog der VR China mit reform-kommunistischen Strömungen in Osteuropa (1977-1987)" [Reform Sürecinde Unutulmuş Ortaklar: Doğu Avrupa'da ÇHC ve reform-komünizm arasındaki Diyalog (1977–1987)], Mählert, U. (Ed.), *Jahrbuch Für Historische Kommunismusforschung*, Berlin: Metropol Verlag: 37-54. https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/sites/default/files/uploads/files/2020-02/3_jhk_2020_weigelin-schwiedrzik_hong_37_54.pdf

Weitz, R. (2018), "Uzbekistan's New Foreign Policy: Change and Continuity under New Leadership", (Silk Road Paper, ss. 5-52), Washington DC, Stockholm: The Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center. https://www.silkroadstudies.org/publications/silkroad-papers-and-

monographs/item/13273-uzbekistans-new-foreign-policy-change-and-continuity-under-new-leadership.html

World Bank (2017), *Kazakhstan: Overview*, Washington DC: WB. https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview

WTO (2010), *Trade policy review: China*, Geneva: World Trade Organization. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp330_e.htm

Xiaojing, X. (2018, 25 Eylül), "Kazakhstan's capital Astana shakes economic funk due to infusion of Chinese investment" *Global Times*, https://www.globaltimes.cn/content/1120869.shtml (Erişim tarihi: 12 Şubat 2021).

Xinhua (2017, 20 Haziran), "Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative" *Xinhuanet*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/20/c_136380414.htm (Erişim tarihi: 10 Şubat 2021).

Xinhua (2019, 28 Ağustos), "Xi asks China, Uzbekistan to promote quality Belt and Road construction" *Xinhuanet*, http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/28/c_138345803.htm (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Yahuda, M. (2005), *The International Politics of the Asia Pacific* (2nd edition), London and New York: Routledge.

Yalçınkaya, A., Güzel, M. (2021), "Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol", *IJAR*, 6/12: 100-124. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijar/issue/64457/937162

Yen, W., Kay, K., Chen, F. (2021), "IS TRADING WITH CHINA DIFFERENT? SELF-INTEREST, NATIONAL PRIDE, AND TRADE PREFERENCES", *Journal of East Asian Studies*, 21/1: 97-115. https://doi.org/10.1017/jea.2020.29

Yep, R. (2007). "Tax Assignment Reform and its Impact on County Finance", *International Conference on State Capacity of China in the Twenty-first Century*, Hong Kong: City University of Hong Kong. https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=%E2%80%9CTax%20Assignment%20Reform%20and%20Its%20Impact%20on%20County%20Finance%3A%20Enhancing%20Regulatory%20Capacity%20for%20the%20Central%20State%3F%E2%80%9D&author=R.%20Yep&publication_year=2007

Yu, T. (2017), "China's "one belt, one road initiative": What's in it for law firms and lawyers?", *Chinese Journal of Comparative Law*, 5/1: 1-21. https://doi.org/10.1093/cjcl/cxx001

Yuan, H. (2020), "The Belt and Road Initiative and international relations theories: Challenges and a new research agenda", *Vestnik of Saint Petersburg University. International Relations*, 13/1: 33-46. https://doi.org/10.21638/spbu06.2020.103

Yu-Wen Chen, J., Günther, O. (2016, 11 Kasım), "China's Influence in Uzbekistan: Model Neighbor or Indifferent Partner?" *Jamestown*, https://jamestown.org/program/chinas-influence-uzbekistan-model-neighbor-indifferent-partner/ (Erişim tarihi: 24 Şubat 2021).

Zhang, H. (2015), "Building the Silk Road Economic Belt: Challenges in Central Asia", *Cambridge Journal of China Studies*, 10/3: 17-35.

Zhang, W., Alon, I., Lattemann, C. (Ed.) (2018), *China's Belt and Road Initiative: Changing the Rules of Globalization*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75435-2

Zhe, G. (2017), "Cooperation between China and Central Asia in oil and gas region", *Regional economy and management*, 3/51: 1-8.

Zhu, Z., Cerina, F., Chessa, A., Caldarelli, G., Riccaboni, M. (2014), "The Rise of China in the International Trade Network: A Community Core Detection Approach", *PLoS ONE*, 9/8: 1-8. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0105496

Zhuangzhi, S. (2007) "The Relationship between China and Central Asia", *Eager eyes fixed on Eurasia*, Sapporo, Japan: Slavic Research Center, Hokkaido University: 41-63. https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/03_zhuangzhi.pdf

Zongxian, F. (2014, 20 Ekim), "The strategic significance of the "One Belt, One Road" concept" *Guangming Daily*, https://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2014-10/20/nw.D110000gmrb_20141020_3-11.htm (Erişim tarihi: 11 Şubat 2021).

Zuenko, I. Yu. (2018), "Odin "Poyas", dva puti: Vospriyatie kitayskikh integratsionnikh initsiativ v Rossii i Kazakhstane (2014-2017)" [Tek "Kuşak", iki yol: Rusya ve Kazakistan'da Çin entegrasyon girişimlerinin algılanması (2014-2017)], *Russia and Asia-Pacific*, 1/99: 118-132. https://doi.org/10.24411/1026-8804-2018-00007